

A

NŐKÉPZÉS HAZÁNKBAN

ÉS

A BUDAPESTI ÁLLAMI

FELSŐBB LEÁNYISKOLA.

ÍRTA

MOLNÁR ALADÁR,

BUDAPEST.

TETTEY NÁNDOR ÉS TÁRSA.

1876.

Budapest, 1876. Nyomatott a magy. kir. egyetemi könyvnyomdában.

TARTALOM.

	Lap.
I. Tájékoztatóul.....	V
II. A nm. vallás- s közoktatási minster úrhoz intézett levél.....	XI
III. A nőképzés és annak feladata hazánkban	1
IV. Emlékirat a nők számára hazánkban szükséges közoktatás érde- kében, benyújtva Trefort Ágoston vallás és közokt. minis- ter úrnak	45
V. A budapesti állami felsőbb leányiskola A) programja és B) tan- terv-javaslatá	95
VI. Függelék: Újabb mozgalmak a felsőbb leányiskolák érdekében Németor- szágon	125
A Vassar College Észak-Amerikában	134
A leánynevelő intézetek és női gimnásiumok Oroszországban.....	164

Tájékoztatóul.

Az 1873-ik évre szólott közoktatásügyi államköltségvetés általánosságban tárgyalása alkalmával a képviselőház 1873. febr. 25-iki ülésében tartott beszédemben a nők számára szükséges közoktatás érdekében a következőket mondám:

„A népoktatás után legyen szabad csak egy tárgyat figyelmébe ajánlanom a tisztnak, háznak, és a t. minister úrnak is: ez a felsőbb leánynevelés ügye, mélyről Magyarországon eddigelé sem törvényhozás, sem kormány nem intézkedett.

Én nem vagyok a nőemancipáció híve azon értelemben, hogy a nőknek joguk legyen mindazon munkára, mindazon társadalmi állásra, melyet a férfiak elfoglálnak. De azt hiszem s merem állítani, hogy a nőknek ép úgy joga van neveltetését illetőleg az állam gondoskodását igénybe venni, mint a férfiaknak. Ha a férfiak nevelésére gondot, pénzt, munkát fordít az állam; ép oly joggal kívánhatják a nemzet női tagjai, hogy kiképzetésükről gondoskodva legyen. Nem példátlan, nem új elvi dolog ez, mert hiszen a népoktatás körében fiúk és leányok számára egyaránt szolgálnak az iskolák. De a népiskola körén felül nincs számukra tanintézet. Nincs gondoskodva az olyan leányok kiképzéséről, kiknek családja nem képes külön nevelőnőt tartani a háznál, de másfelől magasabb műveltségre van szükségük annál, mit a népiskolában elsajátíthatnak.

Egyszer a házban a ház egyik kitűnő tagja – b. Sennyey Pál – említette, ha jól emlékezem, hogy a köznevelésnél a család feladatai jobban óhajtaná hangsúlyozni. Én is teljesen osztozom e

nézetben, s bár nem ismerhetem el, hogy az iskola csak tanító-intézet volna, mert azt hiszem, hogy a mely nemzet iskolái nem egyszersmind nevelő, hanem csupán tanító-intézetek, annak nemzedéke hanyatlásnak indul. De a nevelés leglényegesebb része kétség kívül pótolhatatlanul a család körében történik, s a család körében főleg az anya hivatása az. Ha tehát azt akarjuk, hogy ifjaink jó családi nevelést nyerjenek, akkor módot kell nyújtani arra is, hogy műveit anyák képeztessenek. Különösen ily országban, mint a miénk, hol a vallás- és nemzetiségi különbségek oly sok irányban választják el a honpolgárokat, kétszeresen fontos, hogy jó intézetek által jó honleányok neveltessenek. Mert ha nem állítom is, hogy talán az értelmi kiképzésben volna a nőknek túlnyomó befolyásuk, de igenis azt merem mondani, hogy a ki a nőnevelést kezében tartja, az a jövő nemzedék érzületét tartja kezében. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy csak az állam alkosson nőnevelő intézeteket; sőt azt hiszem, hogy ha nőnevelő társulatok alakulnak, a legjobb kezekbe tétetik le a nőnevelés. Addig is tehát, míg az országgyűlés törvény által elrendelhetné az ország nagyobb városaiban is női középiskolák állítását: legalább az ilyen nőnevelésre alakult nő-egyleteket segízze az állam.

Az egyletekről általában némelyek úgy gondolkoznak, hogy az egyesület tegye meg a maga dolgát, az állam is a magáét, s ne avatkozzék egyik sem a másik ügyébe. Az egyesület gyűjtsön, szerezzon és állítson annyi iskolát, a mennyit bír; az állam pedig tegye meg a maga részéről, a mit tehet. Én azt hiszem, hogy egyesületi tevékenység nélkül a köznevelés egy országban, sem fejlődhetik ki, és fölötte óhajtanám, hogy Magyarországon e téren az egyesületi tevékenység minél nagyobb mérvben fejlődjék. De ismerem a tényleges viszonyokat, magam is sokat foglalkoztam ezzel gyakorlatilag, és azon meggyőződésre jöttem, hogy nálunk Magyarországon nem lehet még annyira támaszkodni az egyesületek működésére magára, hanem igenis lehet, ha az állam támogatólag lép közbe. Egy egyesület p. o. nem bír tanintézeteket évi 10 ezer forint kiadással fel-

állítani; de ha ezen összeg egy részét az állam adja meg neki, a másik részét az egylet maga is összeszedi, s így még az államnak is meggazdálkodna a költség ezen részét. – Hát még azon szeretetteljes gondozás, melyet ily egyletek tudnak kifejteni, a melyet az állam hivatalos közegei sohasem pótolhatnak! óhajtánám tehát, hogy a tisztelt minister úr lehetőleg támogassa az ily egyleteket. Kérem, terjesszen a törvényhozás élé törvényjavaslatot a felsőbb nőnevelő- és tanító-intézetekről; de addig is, míg ez megtörténik: méltóztassék az 1874. évi költségvetésbe egy bizonyos összeget felvenni, mint az 1873. éviben is a kisedóvodákra fél van véve, bár ez intézetekről sincs még törvényünk.”

A képviselőház többszörösen élénk helyeslését fejezte ki az ügy és azon eszme iránt, hogy az állam is gondoskodjék a nőknek a népiskolai tanintézetekben nyerhetőnél felsőbb oktatásáról.

E felszólalásom után két megtisztelő felhívást kaptam.

Az országos nőképző-egylet elnöke, Veres-Beniczky Hermin asszonyság, kit e téren hazánkban a kezdeményezés és ép oly fáradhatlan mint sikeres tevékenység érdeme illet, az egylet által márcziusban rendezendett estélyeken egypár előadás tartására szólított fel.

Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi minister úr Ő Nagyméltósága szintén megbízni méltóztatott, hogy részletesen adjam elő nézeteimet, a képviselőházban említettem női középiskolákról, s általában a nők számára hazánkban szükséges felsőbb tanintézeteknek, s azokban az oktatásnak miként szervezéséről, és hogy tanulmányaim kiegészítésére látogassak még meg külföldön is néhány intézetet.

Mindkét felhívásnak igyekeztem megfelelni.

Az előadások megtartása után (októberben) pár hétre Németországba rándultam, és 1873. novemberben a minister úr Ő Excellenciájának előadtam az ezen füzetben hozzá intézve közzétett két dolgozatban foglalt véleményemet.

Az idő haladt.

A minister úr az 1875-ik évre szólott államköltségvetésben egy, Budapesten felállítandó felsőbb leányiskola költségeiül hat ezer forintot vett fel, s az országgyűlés azt meg is szavazta. Az előirányzatban hat osztályra tervezett intézet szükségletei egyes tételekben részletezve voltak ugyan, de a költség átlagos összegben szavaztatván meg, a ministernek szabad keze maradt a szervezet és berendezés felett véglegesen határozni.

A múlt év nyarán Trefort minister úr Ő Excellenciája felhívni méltóztatott ezen budapesti felsőbb leányiskola szervezésére és vezetésére. Megvallom, részint képviselői elfoglaltságomat tekintve, részint az előirányzatnak a szervezésre Vonatkozott részletei miatt oly aggodalmaim voltak, hogy nehezen, s csak miután minister úr Ő Nagyméltósága szíves volt nehézségeimet eloszlatni, mertem augusztus végén vállalkozni egy évre.

Az előmunkálatok lehető gyorsan folytak. Az intézet szervezete s tanrendszere az említettem jelentésben foglalt elvek alapján lett kidolgozva és jóváhagyva. A tanári kar állandóbb tantervet a teendő tapasztalások után kérvén megállapítani, egy ideiglenes tanterv javaslatát készíté el s térj észté fel a ministeriumhoz, mely egy évre jóvá is hagyatott. Az intézet 1875. octóber közepén megnyitattott, s a rendes tanítás octóber 20-ikán megkezdetett.

Az első óv a kísérlet éve volt, s a kezdet nehézségeivel küzdve arra kellett készen lennünk, hogy eljárásunk részleteit időközben is gellend módosítanunk: ez okból, dacára a sajtóban és magán utón több oldalról örvendetesen nyilvánult kíváncsiságnak, az intézet szervezetét és tantervét illetőleg egy rövid prospectuson kívül semmit sem tettünk sajtó útján közzé.

Most azonban, miután az első év tapasztalása is arról győzött meg, hogy az irány, melyben megindultunk, helyes, hogy a tanrendszer és tanterv, ha részleteiben a további tapasztalás és gondolkodás folytán tökéletesíttetni fog is, de lényegében jónak bizonyult; – és

miután – különösen a vizsgálatok óta – más leányiskolák, a szülők és a közönség köréből számos tudakozódás intéztetett hozzám az oktatás szervezete és elvei iránt: most már az ügynek is némi szolgálatot vélek tenni azzal, hogy tájékoztatóul s eszmecsere ébresztésére közönség elé bocsájtom mind az e célra tett tanulmányaim egy részét, mind a budapesti felsőbb leányiskola tanári kara által az első tanév végén a közoktatásügyi miniszter úr Ő Excellenciájához felterjesztett tantervjavaslatot.

A budapesti felsőbb leányiskola nagy fontosságú kezdeményezés, mert a magyar állam kormányának és törvényhozásának első ténye a népiskolainál felsőbb nőképzés érdekében. De ez még csak egy intézet. Kívülről hasonló feladattal az országban csupán kettőt ismerek, t. i. a nőképzőegylet budapesti tanodáját, és a lelkes Mán Józsefné, sz. báró Sztojka Klára aszonyság által a magyar művelődés egy igen fontos öröklésén Máramaros-Szigeten kezdeményezett, sok fáradtsággal és nagy buzgalommal fentartott leányiskolát.

Az államnak s a magyar társadalomnak e kezdetnél megállapodni vagy akár csak késlekedni is nem szabad, mert nincs reáidőnk.

Nőnevelésünk kérdésével általában sokat foglalkoztam, s az ország különböző részein, főleg felvidékein és szélein, szerzett tapasztalások még inkább megszilárdították bennem azon meggyőződést, hogy ha – a mint hiszem – fenmaradásunk legerősebb biztosítéka az, hogy ez ország minden fia és leánya, bármely nemzetiség szülöttje legyen is különben, egy közös nemzeti érzület és gondolkodás, egy közös hazai szellem, egy közös nemzeti műveltség által áthatva tartassék együvé: úgy e nemzeti közszellemnek a családeletben kell gyökereznie, a családeletnek kell a nemzeti műveltségtől áthatotttá lennie. A család házi szellemét és belső házi nyelvét pedig rendszeresen a házi nő határozza meg. Már ez oknál fogva is egyik legsürgősebb teendő az, hogy a magyar állam gondoskodjék a családanyáknak magyar szellemben magyar műveltséggel kiképeztetéséről.

Siessünk e tekintetben mulasztásainkat pótolni, míg az ország különböző vidékeinek társadalmában elegendő jó szellemi alapot találunk, melyre az idegen culturalis áramlatok ellenében a magyar műveltségnek várakat építhetünk.

Trencsén-Teplic, 1876. július 25.

Molnár Aladár.

Nagyméltóságú TREFORT ÁGOSTON vallás- és köz- oktatásügyi magyar királyi minister úrnak.

Nagyméltóságú minister,
Kegyelmes úr!

Nagy méltóságod méltóztatott felszólítani s illetőleg megbízni, hogy terjeszszem elő nézeteimet az iránt, miként – vélném hazánkban a nők számára a népiskolai oktatáson felül szükséges közoktatást célszerűen szervezendőnek? Egyszersmind arra is méltóztatott utasítani, hogy a meny-nyiben e tárgyban tanulmányaim kiegészítéséül szükségesnek látnám, Németországban, Excellenciádtól egyéb ügyekben is nyert megbízásaimon felül, ez érdekből is tegyek látogatásokat.

Utazásom eredményeiről volt szerencsém Nagyméltóságodnak jelentést tenni.

Közelebbről a leányiskolák ügyét illetőleg bátor vagyok a mellékelt két munkálatot teljes tisztelettel Excellenciádnak felterjeszteni.

Az egyik „A nőképzés és annak feladata hazánkban” címmel magában foglalja azon két előadást, melyet a nőképző egyesület által folyó évi március 19. és 30-ik napján rendezett estélyeken tartottam. Ezen két előadásban fejtettem ki azon általános elveket, a melyek alapján meg-

győződéseim szerint, egész nőnevelésünk és oktatásunk minden fokozataiban és ágaiban szervezendő. Azóta tett tanulmányaim csak megerősítettek nézeteimben, úgy hogyha külön más alakban leírva is, csak az akkor elmondottakat ismételném. Ezért engedje meg Excellenciád, hogy magát ez eredeti munkálatot nyújtsam be.

A másik a tisztelettel Nagyméltóságodhoz intézett „Emlékirat a nők számára hazánkban szükséges közoktatásszervezés érdekében. „Ebben Excellenciád tulajdonképi kérdésére van szerencsém válaszolni, s előadni azt, hogy nézetem szerint a leányok közoktatása a fentebb említett munkában kifejtett elvek alapján minő tanfolyamokban és miként volna szervezendő?

E két munkálatban, igyekeztem Excellenciád nagybecsű bizalmának megfelelni, és az ügynek szolgálatot tenni. Vajha sikerült volna ez csak némileg is úgy, miként óhajtottam!

Mély tisztelettel maradok
Budapesten. 1873. november 30.
Nagyméltóságú minister úrnak

alázatos szolgálója

Molnár Aladár.

A NŐKÉPZÉS
ÉS ANNAK
FELADATA HAZÁNKBAN. *)

*) Előadatott a nőképző egyesület által 1873. márciusban rendezett estélyeken.

Tisztelt uraim és hölgyeim!

Mindenek előtt bocsánatot kell kérnem, hogy ez alkalommal, inidőn a nappali gondok után felderítő szellemi élvezetre gyűltek össze: én mulattató, vagy épen humoristicus előadás helyett egy igen komoly gondolkodást igénylő tárgyra, meggyőződésem szerint társadalmi életünk egyik legfontosabb problémájára, a nőképzésre, kérem fel kegyetek figyelmét. – Azonban a komoly munka is élvezetet nyújt, ha tárgyával szeretettel foglalkozhatunk. A nőnevelés pedig, azt hiszem, nem csak nagy jelentőségénél fogva érdemli meg figyelmünket; hanem egyéb tekintetben is mindnyájunk érdeklődését és teljes rokonszenvét vonzza magához. Hisz célja az, hogy feladatuknak minél inkább megfelelővé képezze azokat, kiknek egyik legfőbb missiójuk az életet mindnyájunkra nézve széppé, boldogítóvá, vagy legalább olyanná tenni, hogy a terheket, a keserőségeket s a sújtó csapásokat is édes érzések által erősítve viselhessük el.

Hazánkban a nőknek a család körén kívül való képzésére, az utolsó évtizedekig – alig egypár zárdát leszámítva – nem is léteztek nevelő s tanító intézetek. A népiskolák oly állapotban voltak, hogy a műveltebb körök leányainak még elemi oktatását sem igen bízhatták reájuk. Ezért a gazdagabb s előkelő családok vagy a házhoz szereztek legtöbb esetben külföldi nevelőnőt, vagy leányaikat vitték bécsi s egyéb külföldi intézetekbe. – Tudomásom szerint az utolsó három évtizedben jöttek létre magán nőnöveldek Pesten, s az országnak még egypár városában. – De ez idő alatt meg egészen magán vállalkozók kezében volt az ügy, kiknek rendszeren kódjukban sem állt kellő szervezettel s elegendő számú jó tanerőkkel látni el intézetüket, s kik vállalkozásukkal a közügynek is elismerésre méltó szolgálatot tettek ugyan, de egyszersmind kénytelenek holtak magán érdekeiket és céljaikat is a legtöbbször nagyobb s oly kertekben szolgálni, mely a nevelés hátrányára volt.

Csak a legutolsó években alakultak a nők képzésére nő-egyletek, melyek az elemi iskolákon felül álló női iskolákat s nevelő intézeteket állítottak.

Ez egyletek között egyik úttörőül tisztelhetjük az „országos nőképző egyletet” is.

Felfogásom szerint e nő-egyletek jelentősége nem abban áll, hogy eddig létrehozta egypár tanintézetet, melynél még mindig a kezdet számtalan nehézségeivel küzdenek: hanem abban, hogy ha törekvésük sikerülend, a család körén kívül szükséges nőképzésünket, mind a külföldnek az idegen intézetek s gouvernante-ok által gyakorolt befolyásától, mind a nyereségen is alapuló magán vállalkozás monopóliumától megszabadítva, társadalmi közügygá teszik; hogy a nőnevelést az arra legilletékesebbek, az anyák, a honleányok veszik közvetlenül kezükbe, s ekként fog kifejlődni, a mire oly égető szükségünk van, a „magyar nemzeti nőnevelés.” Ha a felsőbb nőképzés így országsszerű társadalmi közügygá válik: ettől már csak egy, s tán a legközelebb jövőben megtehető lépés leend, hogy azt a községek is, meg az állam is saját ügyüknek ismerjék, s pedig oly mértékben, mint az oktatás többi ágait.

Ismétlem, e női egyletek legnagyobb fontosságát abban látom, hogy egy messzekiható mozgalmat indítottak meg országsszerűen, melynek célja, (s reményem elérendő eredménye) a felsőbb nőképzésnek általános társadalmi, majd általános hazai közügygá tétele, s egy nemzeti magyar nőképzés szervezése.

Ámde, tisztelt hölgyeim, önök kezdeményezéseikkel, szeretetreméltó agitációikkal, buzgalmukkal és kísérleteikkel a mily nagy szolgálatot tettek az ügy haladásának: ép oly roppant felelősséget is vállalnak magukra, s pedig felelősséget nem csak a jelenért, hanem a jövőért is. Mert azt hiszem, hogy hazai felsőbb nőképzésünk jellemének alapvonalait az első szervezésben most rakják le, s azon jellemet, és azon irányt, melyet az a kezdeményező mozgalomban nyer, sokáig megtartandja fejlődésében.

És merem mondani, hogy hazai nőképzésünk irányától s jellemétől függ nem csak annak sikeres terjedése s növekedése, hanem az is, hogy mennyiben fog mind a nővilágra mind az egész nemzetre s összes társadalmi életünkre valóban üdvös, vagy éppen káros hatást gyakorolni.

Szükségesnek vélem tehát, hogy a szerencsésen terjedő mozgalom elején minél többen gondolkozzunk arról, hogy hazai

képzésünknek mi legyen ezen idő szerint sajátképi feladata? és minő módon, különösen minő intézetek által volna legsikeresebben eszközölhető, hogy ezen feladatának megfeleljen? s pedig akként, hogy jövőendő fejlődése biztos alapokat s jó irányt nyerjen.

Miután meggyőződésem szerint a nők művelődése a férfiaknak ép úgy érdekükben áll mint maguknak a nőknek, s e célra közreműködni saját jól felfogott érdekünkől nekünk is kötelességünk, engedjék meg, hogy a föltett kérdésekre én is lehető röviden elmondhassam némely nézeteimet.

A viláért sem szándékozom a hazai nőnevelésre programmszerű javaslatot terjeszteni elő, vagy preceptorai tanácsokat adni. Véleményemmel csupán némely fontosabb kérdést óhajtok gondolkodó figyelmükbe ajánlani, ekként eszmecserét ébreszteni, s ez által járulni az eszmék tisztázásához.

I.

Mielőtt a nőképzésnek nálunk a jelenben kitűzendő feladatáról, s e célra teendőinkről szólhatnék tüzetesen: röviden felkeli lesealább említenem a felsőbb nőképzésnek eddigi részint nálunk is. részint csak a külföldön szokásos módozatait.

A nők nevelése és kiképzése az európai civilisatio kezdete óta egész az újkorig a szülők magán ügye volt, s a család körében eszközöltetett. — Később a keresztyén egyház is némileg kiterjeszté reá gondjait, de a polgári község és az állam úgy szólván egész a jelen századig sehol sem törődött vele. — Meg kell vallanom, hogy magát a nevelést illetőleg, részemről még ma is a leányoknak a család körében az anya által, vagy az anya közvetlen gondozása alatt eszközöltött kiművelését tartom a legjobbnak és semmi által nem pótolhatónak. — Bár mily sokra becsüljük is a nők munkaképességét, s ennél fogva a férfiakkal bármennyire egyenjogúaknak ismerjük el őket, s akárhány életpálya nyíljék fel számukra a társadalomban: de még eddig sem a tudomány sem a tapasztalás által meg nem cáfolt igazság az, hogy a legtermészetesebb munkatere, a hol tulajdonkép otthon, — sa melyre alkotva van, a férfinak a nyilvános közélet, s a társadalomban való küzdés; a nőnek pedig a családi élet. — A nőre nézve minden egyéb életfoglalkozás és pálya részint olyan, mely a család körében teendőkkal legközelebb rokon, részint kivételes és nem általánosítható, részint a megélhetés

szüksége által parancsolt. – Ennélfogva valamint a férfinál a jellemképzés s egészséges életnézetek kifejtése érdekében a legkitűnőbb magán nevelésnél is előnyösebb – legalább bizonyos korban – a nyilvános köztanodában tanulás; hasonlóul a nőre nézve legüdvösebb, ha leendő saját világában, a család légkörében, növekedik fel és az anyai szeretet folytonos közvetlen reá sugárzása fejti ki lelkében azt a meleget s fényt, melylyel egykor mint nap a csillagait vonzza magához, világítja s élteti saját családjá tagjait. Azonban a kizárólag házi nevelésnek is vannak nagy nehézségei és árnyoldalai. Egyik az, hogy csupán a társadalom legkisebb részét képező gazdagoknak van módjukban jó nevelő erőket s a kiművelés minden szükséges eszközeit a házhoz megszerezni. Másik az, hogy még a gazdagabbak is rendszeren csak egy-egy nevelőnőt tarthatnak. Ma már pedig lehetetlen, hogy mindazon tárgyokban, melyekből műveit nőnek oktatást kell nyernie, egy egyén bármily kitűnő legyen is, oly alapos ismeretekkel bírjon, mint a jól taníthatáshoz szükségeset. A harmadik és tán legnagyobb árnyoldala az, hogy miatta sok esetben a társas élettől elszigetelve növekedik fel a nevendék. Holott a nőnek habár sajátképi székhelye a család, de a társas életben is nagy szerepe van, s ezt csak úgy töltheti be, ha többoldalú hatások alatt kifejlett bizonyos jellembeli önállósággal, emberismerettel, s úgy lép a társaságba, hogy ő is tud bánni másokkal.

Göthe mondata, hogy „csendes magányban fejlődik a talentum, – a világ zajában s küzdelemben a szilárd jellem,” nem csak a férfiakra igaz, hanem a nőknél is az egyéniség erőssé és több oldalúvá az egyének érintkezésében s kölcsönös egymásra hatásában, képződik ki. – Hiszen – mondják – a házi nevelésnél is ott vannak a szülők, a nevelő s más ismerősök, kikkel a család társaságokban összejő. Igaz, ez mind jó és szükséges, – de nem elég, hanem kellene a növendékkel egykorú, egy színvonalon álló s épen női egyének is, kikkel szabadon s bizalmasan érintkezzék. Szülőinek, nevelőinek s a felnőtt ismerősöknek folytonosan csak felsőbbségét, s azok irányában saját függését és alárendeltségét érzi. Csupán ily viszonyokban élve egészen jellemévé fejlődhetik ki a függés és alárendeltség érzete, s bizonyos jellembeli határozatlanság; vagy pedig reakcióul a dacosság és szeszélyesség, de szabad önállóság ritkán. Ezt, és általában bizonyos egyoldalúságot gyakran tapasztalhatunk a háznál nevelt oly egyetlen leányoknál (sőt gyakran fiúknál is), kiknek abban sem volt módjuk, hogy egykorú barátneikkel

huzamosabban lehetek volna együtt. Ennélfogva, a család körében nevelésnél is szükséges, hogy a növendék egyszersmind kortársaival közelebbről érintkezzék, sőt bizonyos mértékben együtt neveltessék. Ez többféleképp eszközölhetné e tekintetben különösen sok előnyt nyújt az, ha a növendék a napnak pár óráját oly leány iskolában töltheti, hol különféle társadalmi osztályú s állású kortársaival jó össze.

Az újabb korban amint tágabb körben kezdték érezni a nők nagyobb mérvű kiművelésének szükségét, jöttek létre kath. országokban és vidékeken a nőnevelő zárdák, prot. országokban s vidékeken az u. n. pensionatusok. Ez intézeteket létrehozta s megnépesítette részint azon körülmény, hogy a műveltebb osztályban sokaknak nincs módjuk a háznál jó nevelőnőt tartani, részint sok családnál az anya elhunyt; részint sok esetben azon szomorú tény, hogy az anya nem volt képes vagy nem akart leánya nevelésével foglalkozni.

A zárdai nőneveldek már a múlt században különösen Franciaországban jöttek általános divatba. Hazánkban az utolsó két évtizedben kath. főpapjaink, különösen a veszprémi püspök, elismerésre méltó buzgósággal állítottak a nőnevelésre több női zárdát.

Örömmel kell megjegyezmem, hogy e zárdák kevésbé benlakásokra alapított növendék, mint inkább iskolák, hova a városból járnak be a növendékek. Másképp ítélandók meg e zárdák mint ily nyilvános iskolák s másképp mint benlakásra alapított elzárt növendék, minők különösen a franciaországiak, melyekben a francia előkelő családok leányainak nagyobb része növekedett. Saját csekély ismereteim szerint is az apácák között vannak kitűnő tanítónők, s a zárdák is mutathatnak fel a nevelésnek sok fényes eredményeit. A zárdákban méltánylom a vallásos érzület gondos ápolását; méltánylom, hogy nem nyereszkedésre alapított vállalatok; de másfelől nem hallgathatom el, hogy mint internatusoknak s nevelő intézeteknek, sokszor igen káros következtetéseket okozó nagy hátrányaik vannak. Ilyen p. o. az, hogy bennök a világtól elzárva nevelik a leányokat olyanok, kik a világról maguk is lemondtak, kik a társas élettől el lévén szigetelve, legkevesebbé képesek növendékeiket a társadalmi életre előkészíteni, s a világban őket fenyegetendő veszélyek ellen megerősíteni; továbbá, hogy a leányokat családjuk köréből is egészen kiveszik. E mellett olyanok nevelik őket, kikre nézve a családélet idegenné lesz, kik arról mint tökéletlenről egy tökéletesebb szent

életért lemondtak, s ennél fogva a zárdában a családélet a növendékekre nézve még kevésbé helyettesíthető, mint a pensionatusokban.

A zárdai nevelés ez árnyoldalát látta meg már a múlt században, a római kath. egyház egyik kitűnő püspöke, a magasztos szellemű Fenelon, midőn egy úrhölgyet arra kér, hogy leányát nevelje maga mellett, s ne vigye zárdába.

„Ha a zárda – mondja – nem szigorúan szervezett, benne a növendék a hiúságot látja tiszteltetve, s ez a legfinomabb méreg fiatal leányoknak. A zárdában a világról s mint valamely bűvölet hazájáról hall beszélni, és semmi sem gyakorol oly veszélyes benyomást, mint ezen csalképzet, melylyel a világot csak távolról nézzük úgy, hogy abban minden gyönyört nagyítva látunk, a nélkül hogy a tévedések és keserőségek is meg lennének mutatva. A világ akkor legelvakítóbb, mikor messziről látjuk a nélkül hogy valaha közelről láttuk volna, s a nélkül hogy csábításai ellen fölvilágosítva volnánk. Ezért a világias zárdától még jobban félnék, mint magától a világtól. Ha pedig a zárda szigorúan szervezett s buzgóságteljes: akkor ott az előkelő leány kora felől (du siècle) való mély tudatlanságban növekedik fel.

Ez kétségkívül boldog tudatlanság, ha mindig tartana! de ha ez a leány bizonyos életkorában a zárdából kilép s az atyai házhoz megy, hol tarka társaság szokott összegyűlni: semmitől sem lehet inkább félni, mint azon meglepetéstől, mely a fiatal hölgyre itt vár, s azon megrendítő hatástól, melyet ez élénk képzeletére gyakoroland. Az a fiatal leány, kit még csak a tudatlanság zárt el a világtól, s kiben az erény még nem hajtott mély gyökereket, hamar kísértetbe jő azt hinni, hogy azt rejtették el előle, a mi legbámulatosabb és legkellemesebb. Úgy lép ki a zárdából, mint kit mély pince sötétében tápláltak s egy pillanat alatt teljes napfényre hoznak. Semmi sem oly vakító, mint e hirtelen, váratlan és meg nem szokott világossága Sokkal jobb, hogy a leány egy kegyes és óvatos anya oldala mellett lassanként legyen a világhoz szdktatva; ez a gondos anya csak azt mutatja meg neki, mit látnia kell s illik, alkalomszerűleg felfedezi előtte az élet hiányait s veszélyeit, s példát ad az örömknek mértékletes és szükséges élvezésére. Sokra becsülöm a jó zárda nevelését, de sokkal többre a jó anyáét. „

Fenelon minden szava mily arany igazság, azt eléggé bizonyítja a francia társadalmi s családi élet története.

A nőneveldek másik neme az u. n. pensionatusok, azaz magán

vállalkozód; által fentartott oly intézetek, hova leány növendékek nem csak tanításra, hanem élelmezésre, lakásra, egész ellátásra és egész nevelésre vétetnek fel bizonyos díjakért. Jean Paul óta sokat, élesen, s gyakran szellemdúsan írtak ezen intézetek, különösen mint internatusok ellen. Rudolphi Karolina „Gemälde weiblicher Erziehung” című jeles művében szellemdúsan írja le sok gyengéjüket és hiányukat. Magam is úgy itthon, mint a külföld több országában számos ily intézetet látogattam meg. Legyen szabad itt ezekre csak egypár oly észrevételt tennem, melyekre általában minden, országban szerzett tapasztalásaim vezettek. Természetesen elítélő megjegyzéseim nem vonatkoznak azon igen kevés pensionatusra, melyek a sok közül tiszteletes kivételt képeznek.

A pensionatusnak a zárda fölött előnye volna az, hogy a növendéket a világtól nem zárja úgy el, és (főleg ha az igazgatónő maga is feleség és anya) a családéletet jobban pótolhatja a növendékek számára. De hátránya a zárda fölött az, hogy a legtöbb esetben anyagi nyereségre alapított vállalat. A tulajdonos directrice nevelési munkája után nem csak megélni, hanem minél több vagyont szerezni is akar. Ne méltóztassék félreérteni. Én jogosultnak tartom, hogy az ember ne csak vasúti concessióval s a kereskedelem terén szerezhessen vagyont, hanem szellemi és épen az ember nevelésére fordított munkájával is; jogosult, hogy a nevelő jól díjaztassék: de nem tartom jogosultnak, hogy a nevelés körében ne a növendék minél jobban kiképzése, hanem az anyagi nyereség legyen a praedominans cél, szóval, hogy a nevelő intézet anyagi üzlet legyen. Pedig ilyen a legtöbb pensionatus és magán nevelde. Ebből származik sok káros következtetésük.

Nevezetesen:

a) Míg a szülőkkel drága tandíjakat fizettetnek, nem a legjobb, hanem a legolcsóbb tanerőket szerzik össze; s azokat is nem állandóul alkalmazzák, hanem a városból órákat adatnak velük nyomorult díjazásért. Reclamenak azután néha egypár fényes irodalmi vagy tanári nevet is szereznek, de ezek tulajdonosai tesznek legkevesebb szolgálatot az intézetben.

b) A növendékek hibáit a helyett hogy kiítani törekednének, takarják vagy dédelgetik. A földolog, hogy a szülőknek az igazgatónő mindig a növendék szép haladásáról írjon, a növendék pedig arról, hogy mily elégedett, mily jól érzi magát stb. Még a lakásnál

és élelmezésnél is az egészségi s nevelési tekintetek alárendeltek, hanem a növendék elégltsége s a külső látszat a földolog.

c) A tanításnál pedig legfőbb cél a fényes vizsga, pergő feleletek betanítása. Általában az egész képzésnél a külső ügyességekre, nyelveken folyékony beszélésre s azon tulajdonok elsajátítására törekednek, melyekkel rövid idő alatt sokat lehet mutatni, s a melyek az avatatlan szemek előtt is meglátszanak és tetszenek. Gyakran az ily nevelő intézetek annál kapósabbak, minél rövidebb idő, egy két év alatt, képesek a legsilányabb előkészültséggel beadott leánykakat csillogó ügyességekre betanítani, s így a társaságban megjelenésre, vagy éppen a férjhezmenésre szellemileg kistafirozni.

Ekként ápolják és fejtik ki a növendékekben még a tudást illetőleg is az igazi képzettségre törekvés helyett, a műveltség látszatával való tetszelgést és hiúságot; holott úgy is, mint Felon mondja, a nők rendszeren még hajlandóbbak a szellemesség csillogása, mint a testi szépség által tetszelegnie. Nagyrészt a nevelés és kiképzés említettem hibái, sőt bűnei, okozzák a korunk nőképzésének felette gyakran tapasztalható egyik legnagyobb árnyoldalát, t. i. az alapos és solid műveltség hiányát s a felszínességet.

Merem állítani, tisztelt hölgyeim, hogy a felszínességnek s a belőle származó fonákságnak köszönhető jó részt, hogy a férfiak között még ma is sokan előítélettel, sőt bizonyos ellenszenvvel vitetnek a nők nagyobb mérvű kiképzetése iránt.

Hogy a magán intézetekben az említett törekvésekre alapított szervezésük és vezetésük mellett, a családias élet csak némileg sem pótolható, az világos. Az által, hogy az intézet tulajdonosnőjét „mamának” hívják, s egy csoport leányka egy elsavanyodott kedélyű gouvernante dressurája alatt él együtt, még nincs helyettesítve a családias élet.

Sajátságos, hogy a legújabb időben nálunk a törvényhozás köreiben is, míg a fiúk számára rendezett internatusok ellen oly ropant ellenszenv támadt, hogy a tanítóképezdéknél azok alkalmazását máig sem engedték meg: addig a női internatusok ellen semmi kifogást sem tettek, s ezeknek a tanítóképezdéknél felállítását egészen természetesnek találták. – Holott részemről lélektani s nevelési szempontból sokkal alaposb kifogást tudnék tenni a leányok internatusban nevelése, mint a 16-18 éves fiúk számára állított internatusok ellen. Mi a legfőbb vád az internatusok ellen, melyre minden többi rosz eredmény mint alapra visszavihető? Az, hogy a

növendéket mind a családi körből kiragadják, mind a világtól elzár-
lak hogy a családias meg az egyéni nevelés helyett vagy kaszárnyá-
ban dívó katonai fegyelemmel, vagy zárdai szigorral nevelnek, s így
az önálló, szabad egyéniség kifejlődését nemcsak nem eszközlik, de
gátolják, végre, hogy sok növendéknek nem családias, de kaszárny-
ában honos együttéléséből sok inconvenientia származik.

Ezért, mondják, inkább jó családoknál helyezzük el a fiúkat,
mint internatusban. Ámde mindezen hátrányos tulajdonok a női
internatusban ép úgy létrejöhetnek, mint a fiú intézetekben; a kü-
lönbség csak az, hogy következeisek a nőnövendékekre nézve veszé-
lyesebbek, mint a fiúkra.

Senki sem fogja elvitathatni, hogy a nő még inkább utalva van
a családban való növekedésre, mint a férfi; hogy a serdülő leánynak
sokkal nagyobb szüksége van az anya vezérletére, tanácsára, példá-
jára, a házi élet eltető levegőjére s a háztartási teendők megismeré-
sére, mint a 16-18 éves fiúnak; következőleg nehezen tagadhatja
valaki, hogy a leányok számára az internatussal még nehezebben
pótolható kár nélkül az otthon hagyott családias élet, mint a fiúknak.
Az individuális nevelés, (t. i. nem egész osztályokban chablonsze-
rűen trennirozni, hanem a növendéket egyéni hajlamainak, tehetsé-
geinek, hibáinak s kedélyének különös tekintetbevételével kiképezni)
a leányoknál még elengedhetlenebbül szükséges, mint a fiúknál,
mert a nő gyengébb tulajdonai s tehetségei több különleges ápolást
s fejlesztést igényelnek, s mert a fiú az életben is több hatásoknak
levén kitéve, egyénisége azok folytán magától is inkább kifejlik.

Ezzel azonban a világért sem akarom azt mondani, hogy
minden magán intézet és minden internátus töröltessék el, de azt
óhajtom, hogy a lehetőségig kerültessenek el.

A magán tanító intézeteket jogosultaknak tartom, és pedig
szabad országban két esetben. Először akkor, ha valamely paedagog
egy új nevelési elvet vagy rendszert akar érvényesíteni, s a közinté-
zetek nem levén hatalmában, azt saját, e célra organizált intézetében
mutatja be a világnak. Másodsor, ha közintézetek hiányában a kul-
túrai szükség kívánja. Minden esetre jobb, ha ily magán intézetek-
ben, mint hogy sehol se műveltessenek ki a nők.

Hasonlóul az internatusokat illetőleg, nézetein szerint, mind a
fiúkra mind a leányokra nézve előnyösebb, ha jó család körében
neveltetve, iskolába csak bejárnak, de azt hiszem, hogy sok esetben
es sok (p. o. vidéken lakó) szülőkre nézve mind a fiúknak mind a

leányoknak nélkülözhetetlen az internátus, mely igenis berendezhető akként, hogy ha nem pótolja is teljesen a családeletet, de említett hátrányos következményei sem fejlődnek ki. Erre nézve leglényegesebb kellék az, hogy az internátus kezelésénél ne az anyagi nyereség legyen a fő cél, hogy ne vétessék fel oly sok növendék, miként nagy számuk miatt az individuális nevelés lehetetlenné váljék; és hogy az egész házi élet családiásán legyen vezetve. E célból helyesnek látom azt, a mi külföldön a női felsőbb köziskolák terjedésével kezd szokásba jönni, hogy t. i. családos nevelők, vagy nevelőnők pensionatusokat nyitnak 10-15 növendékre úgy, hogy azok tanulni bejárnak a nyilvános iskolába, melyben rendes szaktanárok és tanítónők vannak alkalmazva.

Részint a magánosok által tartott nevelő intézetek tapasztalt hiányai; részint a nőképzés szükségének mind tágabb körben érzete, s beismerése annak, hogy a társadalom női tagjainak ép oly joguk van egyéniségük kiműveltetésére mint a férfiaknak; részint és főleg pedig korunk azon demokratikus iránya, melynél fogva a magasabb műveltség forrásait s eszközeit nem csak az előkelőknek s gazdagoknak, de lehetőleg mindenkinek hozzáférhetővé kell tenni; hozták létre az utolsó 20-25 év alatt a nők számára is az elemi oktatáson felül állított nyilvános tanintézeteket.

Ily tanodákat kezdetben Svájcban és Németországban magán társulatok állítottak s tartanak fenn, majd lassanként városi községek létesítettek s legutóbb Svájcban egyes cantonok, Amerikában és Oroszországban az állam is támogatja azokat; sőt épen Oroszországban a jelenlegi cárnő kezdeményezésére közvetlenül az állam is állított úgy nevezett női gymnaziumokat, melyeknek első szervezésénél különösen a berni „Einwohner-Mädchenschule” vététt mintául.

Az e célra szolgáló sokféle intézeteket s általában a női felsőbb oktatást illetőleg főleg két egymástól az ellentétességig különböző irányt kell kiemelnem. Egyik az amerikai, s a másik az, mely leginkább Svájcban s Németországban keletkezett.

Az én felfogásom szerint mindegyik irány a legbensőbbben összefügg azon eltérő fogalmakkal s irányokkal, melyek a nőknek a társadalomban való állását s az u. n. nőemancipációt illetőleg egyfelől Angliában s főleg Amerikában, másfelől Svájcban és Németországban terjesztetnek.

Az egyik (t. i. az angol-amerikainak nevezhető) mozgalom hívei, a nők számára a férfiakkal nem csak egyenjogúságot, hanem

a közéletben is ugyanazon jogokat követelik, melyeket a férfiak jelenben élveznek, s úgy okoskodnak, hogy a megnyert jogok gyakorlása fogja kifejteni a nőkben is az azokhoz megkívántató erőket és ügyességeket.

A másik nézet szerint, a nők emancipációja a nők munkára képesítésében, erőiknek s tehetségeiknek a nevelés és oktatás által kiképzésében áll, s azután a nagyobb képzettség is meg fogja szerezni a nagyobb jogot, megtalálják azt a munkakört, melyre képessékké váltak s bizonyultak, de a melyet még mindig a családeletben látnak koncentrálva.

Az elsőből, t. i. az amerikai nézetből, természetesen következik, hogy ha a nőt mindenben ugyanazon jogok illetik, melyek a férfit, s ha e szerint az életben ugyanazok a kötelességei s teendői is, melyek a férfié, akkor mindenben ugyanazon és olyan tanulásra, ugyanazon képzettségre van szüksége, mint a férfinak. Ámde ekkor nincs szükség külön női tanintézetekre. Ha pedig mindegyik nem kiképzetésére ugyanolyan tanintézet, ugyanazon tanrendszer kívántatik; akkor a practicus amerikai észjárása szerint minek költséges külön épületet, tanerőket stb. tartani? Járjanak fiúk és leányok azon egy tanintézetbe vegyesen. És csakugyan Amerikában részint a felső női tanodák is egészen úgy vannak szervezve, mint a fiúk számára állítottak, részint pedig a felső tanodák, még az egyetemek is, közös iskolák fiúk és leányok számára.

A másik nézet szerint az első feladat a női erők s tehetségek kifejtése, ezek szerint a nőnek jelenleg bírt hivatásához képest nevelése és munkaképesítése: ennél fogva külön női tanintézetek szükségeseek. Ez eszmének megfelelőleg látjuk Svájcban s Németországban a különben sokféle és több fokozatú u. n. „Höhere Töchterschule”-kat és női szakiskolákat.

Nem céloim ez alkalommal a két irány s rendszer általános értéke fölött ítélő véleményt mondani, sem a két irányban létrejött tanintézeteket részletesen leírni. Azonban legyen szabad mind az amerikai, mind a svájci s német oktatási rendszert s tanintézeteket legfőbb vonásaikban röviden ismertetnem.

a) Az amerikai oktatás.

Az Észak-Amerika államaiban dívó közoktatási rendszereknek egyik legjellemzőbb sajátsága az, hogy egész szerkezetükben, úgy előnyös tulajdonaikban, mint paedagogiai szempontból észlelhető

hátrányaikban teljesen Amerika alkotmányos és társadalmi gyakorlati életének felelnek meg. Iskoláik még egyfelől legsajátabb szülőitei az amerikai demokráciának, másfelől annak igazi nevelő házai. Ezért amily nagyon különbözik az amerikai élet az európaítól, épen annyira, s ugyanazon tekintetekben különböznek az amerikai tanrendszerek s tanintézetek az európaiaktól. – Első s egyik legnagyobb különbség p. o. az, hogy Amerikában valamint nem észlelhető az alsó nép és a nemzet többi része között az az osztálykülönbség, amely Európában a rendi viszonyokból a múltban kifejtett, s bár változott értelemben máig fenmaradt: ép úgy nem létezik az Európában szokásos népiskolák és tudós iskolák vagy gymnasiumok között levő különbség sem Amerikában; nincs a különböző társadalmi osztályok számára különféle oktatási rendszer, hanem a növendékek 5 éves koruktól egész 16, 18, sőt 20 éves korukig ugyanazon nemű iskolákba járnak közösen, s ott ugyanazon nemű műveltséget s életnézetet nyernek. Kétségkívül a nevelés e jelleme is nagy részben okozza, hogy azután ott a társadalom különböző körei között sincs, az európai értelemben vett oly erős osztálykülönbség, s még kevésbé e különbségnek oly erős érzése, mint nálunk. A másik jellemző sajátága az amerikai köznevelésnek az, hogy az oktatás egyenlősége, nemcsak a társadalmi osztályokra, hanem a fiúkra és leányokra is egy íránt kiterjesztetik.

Az oktatásnak Amerikában három, illetőleg négy főbb foka vagy köre van.

Első az, melyre szerintük minden polgárnak s minden embernek, férfinak mint nőnek, egyaránt szüksége van. Az oktatás ezen fokát nyújtó tanintézetek (melyeket t. i. a községek tartanak fen) mindenkinek ingyen nyitva állnak, s azért nyilvános köz- vagy szabad iskoláknak (Public schools, free schools) neveztetnek. Ezen köziskolák, melyekbe mindenki 5 éves korától 18 éves koráig járhat, mint látandjuk, ismét három külön fokozatos tanfolyamot foglalnak magukban.

A nyilvános oktatás legmagasabb köre számára rendeltetnek a collegek, és a sajátképen ezen collegeknek mintegy összetűzéséből alakult egyetemek.

Ezen collegek vagy egyetemek meg a köziskolák között mintegy átvezető intézetekül szolgálnak az úgynevezett Akadémiák. Kik a köziskoláknál fölebb akarják tanulásukat folytatni, azok 16-17 éves korukban valamely akadémiába lépnek tudományosabb élőké-

születéért, ott pár évig különösen a classicus (görög latin) tanulmányokkal foglalkoznak, s azután doctoratus szerzésére mennek az egyetembe.

Végre vannak a szakiskolák, melyeknek nagyobb része az egyetemekhez van kapcsolva.

Nézzük közelebbről az oktatás első nagy körét képező köziskolákat.

A köziskolákban (Public Schools), mint említém, ismét három fokozat vagy tanfolyam van, melyek vagy egyazon intézetben állítják fel, vagy külön tanintézeteket nyitnak különböző fokozatok számára.

A köziskolai oktatás e 3 fokozatát a következő tanfolyamok képezik:

a) Első a primary school, mely megfelel a mi elemi iskoláinknak. A tanfolyam többnyire 3-4 évig tart, öt hat éves gyermekek vétetnek fel benne. (Általában az amerikaiak igen korán kezdik gyermekeiket tanítani.) Tantárgyak: olvasás, írás, számvetés, rajz, földrajz, zene, ének, a tárgyak ismertetése (Lessons on objects) melybe rendszeren erkölcsstan is szokott beszöve lenni. Kiváló súlyt helyeznek az olvasásra, főleg az angol nyelvnek tiszta kiejtésére, értelmes tudatos olvasására, mely egyszersmind beszéd és értelem gyakorlatul szolgál. Ezért az olvasásban az elemi iskolától egész a főiskoláig folyton gyakoroltatnak a növendékek.

b) Az elemi tanfolyam után következik a másodfokú vagy grammatikai iskola (secondary or Grammar school), mely bizonyos tekintetben sok helyen a magyar törvényben rendelt felső népiskolának, sok helyen pedig a mi reáliskolánk alsó osztályainak felel meg. Ezen tanfolyamra többnyire az elemi iskolából jövő 9-10 éves fiúk s leányok vétetnek fel. Tantárgyak: olvasás, betűzés (t. i. angol kiejtésre), grammatika és syntaxis; számtan, földrajz, történet, s különösen a lessons on objects. Ez utolsó, az elemi iskolától folytatólag, magába foglalja a házi dolognak, az ásványoknak, növényeknek s állatoknak legszükségesebb ismereteit, s fokozatosan tovább haladva a földművelésre, iparra s kereskedelemre tartozó legfőbb ismereteket is. A hol ennél felsőbb iskola nincs, ott a felső osztályokhoz még 1-2 évi póttanfolyamot is szoktak kapcsolni, amelyben már sok helyen (de nem mindenütt) elkülönítik a fiú és leányosztályokat. A hol elkülönítik, ott a leányok póttanfolyamában angol szókötést, irodalomtörténetet, angol rhetorikát,

betűszámant, mértant, természettant, természetrajzot és rajzot tanítanak; a fiúk számára pedig ezeken kívül még vegytant, géptant s építészeti rajzot, könyvvitelt s az egyesült államok történetének s alkotmányának részletes ismertetését tanítják.

c) A köziskola harmadik fokát képezi a felső iskola, a high school, 3-4 éves tanfolyammal, melybe a grammatikai iskolából kilépő növendékek vétetnek fel. Ez intézetek a mi felsőbb reáliskoláinkat, s némileg gymnasiumainkat pótolják. E felső iskolák tanfolyama már két ágra válik szét, u. m. az úgynevezett angol felső iskolákra (english high school) és latin felső iskolákra (latin high school). Az elsőben (mely inkább a mi főreáliskoláinknak felel meg) túlnyomóan a természettudományi különféle tanok, történet, földrajz, gazdasági, iparos és kereskedelmi főbb ismeretek taníttatnak, a klasszikus nyelvek s bölcsészeti ismeretek pedig vagy egészen zárva, vagy igen kis mértékben adatnak elő. A másodikban (mely inkább a mi felső gymnasiumainknak felel meg) a klasszikus, görög s latin nyelvek és irodalmak tanítására van a fő súly fektetve. E két parallel tanfolyam leginkább egyazon intézetben, nálunk úgynevezett bifurcatióval van szervezve, de néhol p. o. Bostonban és Philadelphióban számukra külön intézetek vannak. Mindegyik módnál a sajátos az, hogy a görög s latin tanítást csak az egyetemi tanulást pár évvel megelőzőleg a köziskolák legfelső osztályaiban kezdik tanítani.

Ezen high-schoolok, mint a köziskolák betetőzései, naponként nagyobb jelentőségre emelkednek, s mindinkább szaporodnak. A törvények szerint minden legalább 500 családot számláló község köteles ily felső iskolát állítani, s abban legalább 9 hónapon át taníttatni. De magánosok s társulatok is számos ily felső iskolát meg akadémiát tartanak s állítanak. Hippeaux beszéli, hogy valamely községben ily felső iskola új lakosokat vonz oda, s rendkívül népesíti a helységet; így p. o. Norwichban az ott úgy nevezett »Free Akadémia» bőkezűen felszerelve, s nagy könyvtárral ellátva, néhány év alatt megkészszerzte a lakosokat.

d) Végre a köziskolák mellett említendő a felső iskoláktól külön szervezett, s velük bizonyos tekintetben egy színvonalon álló akadémiák, melyek részint az állami tanodák közé vannak felvéve (a köziskolák községi vagy magán intézetek), részint magánosok vagy társulatok által állíttatnak. Ez akadémiák rendesen abban különböznek a fentebb említett high-schooloktól, hogy bennük az oktatás (különösen leányokra nézve) tudományosabb, magasabb

mérvű, s kiterjedtebb, a tanfolyam is egy-két évvel hosszabb, végre hogy több tanerő van alkalmazva, mint a közönséges high-schoolban.

Legtöbb ily akadémiában a következő tárgyak a következő csoportosításban taníttatnak: 1., előkészítő ismeretek: számtan, könyvvitel, angol nyelvtan s földrajz; 2., matematika: természet-tan, betűszámtan, mértan, háromszögmértan, földmérés, égrajz, technológiai, hajózási perspectiva; 3., görög, latin és élő nyelvek, görög és római régiségtan; 4., természettudományok, élettan, egészség-tan, ásványtan, növénytan, vegytan, technológia és meteorológia; 5., erkölcsi és politikai tudományok, kritika, logika, a keresztyénség szabályai, természeti theologia, alkotmányos jogok, közigazdaság s neveléstan. – (Körülbelől hasonló, csak hogy szűkebb keretű a high-schoolok programja is.)

Fiú- mint nőtanulók szabadon választhatják a természeti vagy erkölcsi tudományok csoportját, sőt válogathatnak az egyes tudományok közül is, és mint H. megjegyzi, a növendékek oly hévvel akarnak mindent tanulni, hogy a tanítóknak nem buzdítani, de mérsékelni kell őket.

Ezen akadémiák is annyira szaporodnak, hogy p. o. csupán New-York államban 445 ily akadémia van, s e közül 221 az állami tanodák közé kebleztetett be. New-Yorkban az akadémiáknak 1868-ban összesen 34,851 növendékük volt, s ezek közül csak a classikai tanfolyamokban 5677 fiú és 6219 (15-18 éves) leány járt.

E röviden előadottakból is látható, hogy Amerikában elegendő számmal vannak oly nyilvános köztanodák, melyekbe a leányok is egész 18 éves korukig járhatnak, s nyerhetnek a fiúkkal egyenlő tanultságot. Azonban még ezzel sem elégsznek meg, hanem ezenfelül társulatok, áldozatkész magánosok, sőt részben az államok még tudományos collegeket, főtanodákat is állítanak számukra.

Legyen elég ez úttal csak négy ily nevezetesebb női főtanodát említenem, u. m. a Vassar-college-et, a Packer institut-ot, a Budgets female-college-et, és az Oberlin-colleget.

Vassar Mátyás korábban serfőző, később kereskedésből meg-gazdagodott new-yorki polgár elhatározta, hogy vagyont egy oly tanintézet alapítására szenteli, melyben a nők ugyanazon oktatást nyerhetik, melyet a férfiak az egyesült államok legjobb college-ében élveznek. Miután ez eszme kivitele iránt több államok kitűnő szak-embereivel értekezett, 28 egyént választott ki a célból, hogy a fel-állítandó tanoda gondviselő s főigazgató testületét (Board of tru-

stees) képezzék. Ezeket összehívta 1861-ik év febr. 26-ikán. E kis gyülekezetben, kezével egy ládikára támaszkodva, lelkesedéssel fejté ki azon intézet célját s tervezetét, melyet gondviselésükre óhajt bizni, s végül az intézet alapjául átnyújtá a ládikát, melyben 500 ezer dollár (egy millió forint) volt. Ezzel az egyszerű serfőző megveté alapját az eddig legnagyobb női fő tanodának. New-York törvényhozása is elfogadta Vassar ajánlatát, s az új intézetet a new-yorki egyetembe bekeblezte, ez által törvényesen is elismervén a nőknek a legfelső fokú nyilvános tanodában való tanulásra a férfakkal egyenlő jogát.

A Vassar-college épülete egészen a párisi tuillerie-ak mintájára épült, s az egész Amerikát beutazott Hippeau mondja, hogy ily nagyszerű, s ily szép tanodái épületet sem Európában, sem Amerikában nem látott. Poughkeepsie városka mellett, nyílt szabad téren, gyönyörű kert közepén emelkedik ki az 500 láb hosszú s 200 láb szélességű gyönyörű palota, két végén 164 lábnyi szárnyakkal, célszerűséget, ízlést és szépséget egyesítve magában. A mindenüvé bevezetett gázvilágítás mellett minden emeletre fölmenő vízvezeték által hideg és meleg vízzel is bőven el van látva. A nagy corridorok által minden részeiben összekötött második emeleten vannak a világos, jól szellőző tantermek, a természettani s természetrajzi, geológiai s ásványtani gazdag gyűjtemények, a vegytani műhelyek, a rajz- és képtárak s termek. A főépület körül több melléképület van csoportosítva, ezek között egy jól felszerelt csillagászati észlelde, s egy callisthenium.

Hippeau ottlétekor az intézetben 400 fiatal leánynövendék volt, Amerika legkülönbözőbb részeiből. A növendékek 14 éves korukban vétetnek, s a tanfolyam 4 évig tart. Hogy az első (legelső) évbe felvétethessenek, már tanulniok kellett a betűszámantant, a másodfokú egyenletekig, rhetorikát, világtörténetet; továbbá fordítani s értelmezni kell tudniok Caesar 4 könyvét, Cicero 4 beszédét, s Virgil 6 könyvét.

A 4 év alatt taníttatnak: görög, latin, francia, német s olasz nyelvek, természettan, vegytan, geológia, növénytan, állattan, élettan, bonctan, matematika, rhetorika, angol irodalom, idegen irodalmak, logika és közgazdaszat. Azonban e roppant sok tantárgy nem minden tanulóra kötelező. Már az egész oktatás, két fő, t. i. classical és bölcsészeti (azaz természettudományi) tanfolyamra oszlik. Ezen felül a növendékek az egyes tantárgyak közül is szabadon azt választ-

hatják, mi hajlamuknak vagy céljaiknak leginkább megfelel. Mindamellettt Hipeau is említi, s több amerikai tanférfiú is elismeri, hogy ezen mindenfélet tanítás által az amerikai intézetekben s még Vassar-college-ben is az oktatás több tekintetben felszínese válik.

Az amerikai nagyszerűbb nőtanodák közül megemlítendők még:

a) a mistress Packer bőkezűségéből alapított Packer collegiale institute Brooklynben, mely hygienicus (egészségi) tekintetben kitűnő épületeért s berendezéséért, és taneszközökkel gazdagon felszereléséért is nevezetes. 1868 végén 750 növendéke volt. Az intézet összes évi kiadása 90-100 ezer forint, melyből a tanerők fizetésére 50-60 ezer frt fordítatik.

b) A Burger's female college New-Yorkban, hat évi tanfolyammal (2 előkészítő év). Itt nagy súlyt helyeznek a házi gazdaság s háztartás tanítására is. Végre

c) az Oberlin-college, melyben fiúk és leányok közösen taníttatnak. E főtanodát Shipperd János missionarius kezdeményezé 1833-ban Oberlinben, egy akkor keletkező falucskában (mely ma 5000 lakosú város) 30 növendékkel; és ma 7 nagy épületben tanul s lakik 1250 fiú és leány tanuld, 20 tanár vezetése alatt.

Az épület között legszebb a „Ladies-hall”, melynek nagy éttermében 200 leánytanuló étkezik, és száz szobájában 100 leánynövendék lakik. Másik a mister Trappan által alapított Trappan-hall, melyben 100 férfitanuló nyer teljes ellátást.

A sajátképi collegéhez van még kapcsolva egy felsőbb műipariskola, egy gazdasági tanoda, egy tanítóképezde és egy zenede.

Az Oberlin-college legkiválóbb sajátsága az, hogy benne fiatal emberek 15-18 éves leányokkal egy azon osztályokban közösen tanulnak, a tudományos gyakorlatokban együtt működnek, s egy azon intézetben lagnak s éllelmeztetnek. Azonban a fiúk számára egy külön igazgató, s a leányok fölött egy igazgatónő s több felügyelőnő (leginkább elhalt tanárok özvegyei) van alkalmazva. A rendes fegyelmet, s a tanulás szabályosságát illetőleg is a növendékek józan meggondolását s komolyságát dicsérik.

A hol a leányok lagnak, azon házba is mehetnek a fiúk látogatásra bizonyos órákon, p. o. este velük theázhatnak s maradhatnak 7-8 óráig. Jelen lehetnek esténként a leányok számára saját épületükben tartatni szokott felolvasásokon, vagy zene- s énekmulatságokon. Továbbá sétálni is mehetnek fiúk s leányok együtt akár gyalog, akár lóháton, csakhogy a város határát nem szabad

túlhaladniok, kivéven bizonyos ünnepnapokon. A tanulásnál is egyik osztályból a másikba vegyesen mennek egy azon csoportban. És mindezen együttlétnél semmi más felvigyázat nem szükséges mint melyet maguk a növendékek már természetükké vált rendszeretükkal és illemérzetükkal gyakorolnak.

Az említett tanodáknak, s különösen a Vassar- és Oberlin-collegeknek legkiválóbb sajátságuk az, hogy a leányok is mindenben ugyanazon mérvű oktatást, s lehetőleg ugyanazon módszerrel nyerjék, mint a fiúk.

b) A női tanintézetek Németországban és Svájcban.

Miként főlebb is említém, Németországban és Svájcban az uralkodó, vagy legalább a gyakorlatban irányadó nézetek szerint a nőképzés ideáljául még mindig jó házi asszonyok nevelését tekintik, és legfőképp ezen érdekből igyekeznek a haladó társadalmi és műveltségi viszonyok által igényelt magasabb képzést adni a nőknek is. Ezen nézetek szerint, s a nő különleges hivatásának megfelelőleg jöttek létre és terjednek naponként a külön leány-tanintézetek, az u. n. „Töchterschulek” és „Höhere Töchter-Schulek.”

Ezen női tanintézetek eredetét a németek szeretik egész a reformatióig felvinni. Igaz, hogy már akkor, s a reformatio következtében keletkezett sok leányiskola (Mädchenschule), de azokban rendszeren csak (a biblia s más vallásos könyvek olvashatásáért) olvasást, írást és a confirmációhoz szükséges vallási ismereteket tanították; s ez iskolák a mai elemi népiskolának is alig felelnének meg. Később Németországot is Franciaországnak XIV. Lajos korabeli szelleme hódítja meg, és a műveltebb s előkelő osztályok leányait legnagyobbbrészt francia gouvernanteok nevelték vagy a háznál, vagy magán intézetekben.

A nőképzés új korszaka Svájcban a múlt század végén, Németországon 1811-ben kezdődik.

A múlt század végén Bodmer és Breitinger költők hatása következtében alapították lelkesült nők Zürichben az első magasabb leányiskolát, s adták neki a ma minden e nemű intézetre elterjedt „Töchterschule” nevet. De az akkor még erősen uralkodó francia nevelés miatt a zürichi kezdemény sokáig nem igen terjedhetett.

Németországban, midőn a franciáktól szenvedett jenai vereség és megaláztatás után a nemzeti érzület felébredt; s midőn Fichte hatalmasan hirdeté, hogy a nemzet új, egészséges nemzeti nevelés

által menthető meg s tehető nagygyá: akkor 1811-ben alapítá Luiza királyné Berlinben a „Luiza-növeldét”, melynek feladatául részben azt tűzte ki, hogy a francia gouvernanteokat pótló művelt géniét nevelőnek képeztessek benne, részben pedig azt, hogy a műveltebb családok leányai magasabb és nemzeti nevelést nyerjenek.

A királyné kezdeményezése után, a már mintegy 8 városban létezett leányiskolák is újra szerveztettek, s 1830-ig még számos Höhere Töchterschule” állíttatott. Ezen felsőbb nyilvános leányiskolák különösen 1850 óta annyira megszorodtak, hogy ma már Németországban (Svájcon kívül) több van háromszáznál, s magában a jelenlegi porosz királyságban mintegy 260.

A múlt év nyarán látogattam meg ez intézetek közül néhányat, különösen a gothait, s Berlinben az Auguszta-, az Erzsébet-, a Viktória-iskolákat, Hermes úr városivá lett intézetét; s a Luiza-növeldét.

Mindez intézetekhez többnyire elemi iskola is van kapcsolva, abban hatodik évüket betöltött leányok egész 17-ik életévükig képezthetnek. A felsőbb tanfolyam a 7-8 éves népiskolai tanfolyam után, tehát a növendék 14-ik évében kezdődik, s 3-4 évig tart.

Némelyikben, p. o. az Auguszta-iskolában egyszersmind tanítónőképezde is van.

Egy ily iskolában a tanerők száma a növendékek számához képest változik, leginkább 13-16 tanító, és 4-8 tanítónő van „alkalmazva.

A 4 éves felsőbb tanfolyam tantárgyai: vallás és erkölcsstan; német nyelv s irodalom, nemzeti classicusok fejtegetése s írásbeli dolgozatok; – francia s angol nyelv; – földrajz és történet (mind-egyikből általános és hazai); természetisme; – szám- és mértan (s különösen a gyakorlati életben használható műveletek); szépírás; rajz; ének (zongora nem *); női munkák.

Egy-egy osztálynak hetenként 24 tanórája van. A tanítási órák Berlinben két év óta csak délelőtt (illetőleg d. u. 2 óráig) tartatnak, azon okból, mert a nagyvárosban sok növendék távol lakván az iskolától, naponként kétszer iskolába mennie nehézséggel járna.

A tanterveknél s az egész tanításnál a főszempont az, hogy a női életre is megkívántató és csak azon ismeretek taníttassanak, helyekre minden műveltebb nőnek bármi állásban is szüksége van.

Azt házi tantárgyul tekintik.

A csak bizonyos életkörben érvényesíthető ügyességeket és tanulást pedig (minőül tekintik a zongorát is) a házi tanítás feladatául hagyják.

E felsőbb leányiskoláknak sok előnyük mellett tagadhatlanul sok hiányaik is vannak, s azt hiszem, nagyobb mérvű reformot igényelnek. Nézetem szerint legfőbb hiányuk túlnépességükből származik. Így p. o. Berlinben bár tudomásomra 15 ily felsőbb leányiskola s tanfolyam van, mégis a Viktória-iskolában (az elemi iskolásokkal) 900 és néhány; az Erzsébet-iskolában 533 leánynövendéket találtam. Ily túlnépesség mellett az egyéni nevelés, az egyes növendékek kellő gondozása lehetetlen. Azonban a legutolsó francia háború óta a nemzeti közszellem erős föllángolásával ismét jelszóvá lett a „nemzeti nevelés”, s ennek érdekében a gondolkodók már is nagy mértékben a nőnevelésre irányzák figyelmüket. A szűkeges reformok tán e téren sem váratnak magukra sokáig.

A svájci nőképzést illetőleg, az 1871-ben kiadott tanulmányaimban részletesen ismertettem a zürichi, baseli és berni felsőbb leányiskolákat. E három kantonban a női nyilvános iskolák már majdnem egészen kiszoríták a magánintézeteket. Zürichben és Baselen a város, Bernben a város által támogatott magántársulatok tartanak ily tanintézeteket. Igen jók az 1870-ben ép otllétemkor törvénynyel újra szervezett felső leányiskolák. A berni pedig az említett munkámban részletesen leírt Frölich-féle, vagy „Einwohner Mädchenschule” szolgált első mintájául a jelenlegi cárnő által kezdeményezett, s ma oly nevezetes női gymnasiumoknak Oroszországban.

E svájci felsőbb leányintézetek lényegükben nem igen különböznek a németországiaktól, de azt hiszem, hogy a baseli jobban szervezett, mint a berliniek, s a berni Frölich félének némi előnyeit láttam legalább látogatásomkor.

Svájcban kettőt szeretnék még kegyetek figyelmébe ajánlani, t. i. a Vaud kantonban a genfi kék tó gyönyörű partjain elszórva levő számos leánynövendét s pensionatust; és az 1865-ben Rorschachban egy társulat által állított, s a múlt évben Romanshornba áttett Zollikofer-féle leánynevelő intézetet.

A Vaud kantonbeli intézetek Vinet Károly már elhunyt lelkes és író buzgalmanak, s nagy szervező képességének köszönik létüket. De azt hallom, hogy éppen azon virágzás folytán, melyre Vinet az általa teremtett intézeteket emelte, látván az emberek,

hogy minden országból miként csődülnek a növendékek, Vinet halála óta ott sok hivatott és hívatlan ember pensionatust nyitott üzleti vállalatkép.

Zollikofer, előbb rorschachi lelkész, kezdeményezte s lelkészi állását elhagyva igazgatja ma is az említett rorschachi nőnövelődét, melyet ép azon célból állítottak, hogy a korunkbeli nőképzés hiányaitól s fonákságaitól megszabadítsák és a szükséges reformot gyakorlati példában mutassák meg. A tudomásomra jött adatok szerint ez intézet igen kitűnő.

Azonban néhány hét múlva épen Zollikofer intézetében s onnét Vaud kantonba szándékozom ellátogatni; majd személyes tapasztalásaim után fogom ismertetni ez intézeteket.

II.

Előadásom tárgyának megnevezésénél szándékosan használtam a „növelés” vagy „nőtanítás” szó helyett a „nőképzés”-t; ezzel inkább kifejezni hívé, hogy fejtegetéseimben sem nem csupán azt akarom vizsgálni, hogy miként kell a nők értelmét kiművelni s őket ismeretekre tanítani, sem nem csupán testi és erkölcsi nevelésükre kívánok szorítkozni, hanem a nő egész lényének kiképzéséről, mind értelmi, mind erkölcsi tevékenységének, mind pedig érzületének harmonicus kifejtéséről s kiműveléséről óhajtok szólni.

Ily értelemben, hazánkban ezen idő szerint mi legyen a nőképzés feladata? s minő módokon, minő intézetek által működjunk e feladat megoldására? Midőn ezen kérdésre akarunk felelni, azon másik kérdés merül fel előttünk: mi lehet általában a nők nevelésének és egész kiképzésének legokoszerűbb célja és módozata?

A nevelés célját a legelső gondolkodók is különfélekép határozták meg. Fichte a német nemzethez a jeni vereség után tartott epochalis beszédeiben a nevelés legfőbb feladatául az akarat kifejtését tekintette, azt t. i., hogy az emberben szilárd, lehetőleg el nem tévedő jó akarat képeztessek ki. Hegel a nevelést azon művészetnek monda, mely az embert a csupán természeti lényből szellemi lényvé alakítja át, és e szellemi életet második természetévé, megszokásává teszi. Herbart az összes nevelési munkásság végcéljául az erényt tekinti. Az erényben szerinte a személy benső szabadsága valósul meg, e belső szabadságnak pedig két tényezője van, t. i. a belátás és az akarat. Másutt Herbart a nevelés ez erkölcsi elvét úgy fejezi ki, hogy az „az erkölcsiség jellemereje” s ennek kifejtése a

főcél. A jelenben élő kitünőbb paedagogok nézetei közül legfigyelemreméltóbbnak tartom azokat, a kik szerint a nevelés fő feladata az ifjúságot erkölcsi szabadságra, azaz, szabad önelhatározásból származó öntevékenységre képezni, és a növendéket bizonyos koráig képesíteni az önnevelésre, vagyis arra, hogy azontúl tudatos önmunkásságával teljesítse emberi feladatát. A nevelésnek e végcél elérésére szolgáló eszközeiül tekintik azután az ápolást, a fegyelmet és szoktatást, meg az oktatást.

A nevelés főcéljának mind ez említett meghatározásaiban kiválóan az erkölcsi képzés van szem előtt tartva. Igaz, hogy magasabb értelemben ez magában foglalja az értelmiség kiművelését is, de az idézett meghatározásokban ez mégis mintegy csak eszközeiül tekintetik az erkölcsi munkáságnak, mint célnak. Azonban ennél még nagyobb egyoldalúságnak, sőt hiánynak látom bennük azt, hogy csupán az erkölcsi s általában a szellemi élet kiképezését hangsúlyozzák, s egészen említetlenül hagyják az ember testi kifejtését.

A polgárisodás történeti és természetes kifejlődéséből meg tudom érteni, honnét származott az, hogy a kitünőbb paedagogok is elméleteikben annyira mellőzték vagy kevés figyelemre méltatták a testi nevelést, de viszont polgárisodásunk jelenéből láthatjuk ez elméletek roppant káros következéseit.

Az ember mint csupán természeti lény, az állathoz közel álló nyers, durva. Az állatnál műveltség nélkül is eszesebb volta csak ártalmasabbá s bántóbbá teszük nyers indulatainak kítőréseit s durva szenvedélyeinek gyakorlását. Az embernek másokat leginkább sértő erkölcstelenségei, kegyetlenségei, s életének állatias nyomorúsága, mind érzéki nyerseségére és tudatlanságára vihetők vissza, mint forrásokra. Innét érthető, hogy midőn az embert nemesebbé, jobbá» s emberi feladatának minél inkább megfelelőbbé akarták tenni, ezt mindenek előtt s minden áron csak a szellemi tulajdonok kifejtésével, tudása látkörének tágításával kívánták elérni, s a testi erők kiképezésére nem igen gondoltak, vagy néha épen a test gyengítésével, s e gyengítés által való finomításával vélték az embert tökéletesebb lénynyé emelhetni. Általában, a helyett hogy arra iparkodtak volna, hogy erőteljes testben fejleszzenek ki oly erős szellemet (értelmiséget és akaratot), mely a leghatalmasabb érzéki indulatok felett is uralkodni tudjon: csak az erkölcsi s érzelmi erők kiképezésére fordítottak minden gondot.

Hogy ez irány a gyakorlatban egész napjainkig, dacára n Basedov-féle visszahatásnak, még nagyobb egyoldalúsággal érvényesült, mint a miként azt az elméletben felállították, hogy köznevelő- s tanintézetekben a testi nevelés még jelenleg is oly nagy mértékben el van hanyagolva: ennek mind a férfiaknál, mind a nőknél óriás kárait tapasztalhatjuk. Ennek köszönhetjük, hogy a hol az iskolai tanítás legmagasabb fokon áll is, p. o. Németországban, a 8 osztályt végzett vagy az egyetemi ifjakból 100 között alig 25-30 találta a katonai szolgálatra elég erősnek és ép testűnek. Legnagyobb részt ennek köszönhetjük, hogy a művelt osztályokban mind férfiak mind nők oly nagy számmal halnak el ifjan, éltük virágában; hogy még nagyobb azoknak száma, kiket csak a folytonos orvosi ápolás tart fenn nagyobb korig, és mily számtalan család van, hol a feleség a férjnek, vagy a férj a feleségnek csak állandó betegápolója; hogy mily roppant „sokan vannak, kik testi gyengeségük miatt sem kötelességeiknek megfelelni, sem az élet örömeit élvezni nem képesek.

Valóban valahányszor a közegészségre vonatkozó statisztikai kimutatásokat nézem, s a testi nevelésnek és általában a fizikai élet okszerű rendezésének elhanyagolásából származó gyászos eredményeket látom: én, a cultura napszámosa is arra fakadok: ha ily áron kell megszerezni a műveltséget, akkor mind magunkra, mind az emberiségre jobb volna, ha Rousseauként visszamennék az erdőbe.

De meggyőződésem szerint nem is okvetlen szükséges életünket vagy legalább egészségünket fizetni belépti díjúl a civilizáció csarnokába. Sőt azt hiszem, ki tudnám mutatni, hogy a helyes irányú művelődés és műveltség által az életet hosszabbá s egyzersmind egészségesebbé és kellemesebbé lehet tenni.

Nagy ideje, hogy ez irányra térjünk már a nevelésnél is.

Ezért felfogásom szerint, a nevelés feladata: az egyént egész lényében emberi hivatásának megfelelővé kiképezni, mind testi mind szellemi erőit s tehetségeit egyenlő gondnal, összhangzatosan fejleszteni, és arra munkálni, hogy lehetőleg ép erős testben képzdjék ki oly tiszta érzület, oly erős értelmiség s oly szilárd akarat és jellem, melylyel a felnőtt egyén önállósága biztosíttatik, jóra irányzott erkölcsi szabad cselekvékenysége megszokásává, mintegy második természetévé lesz, és a melynél fogva feladatát önmunkás-

sa« és folytonos törekvés által az életben betölteni kész is, meg képes is lesz.

A nevelés céljának ezen felfogásánál különösen kettőt kérek megjegyezni.

Először azt, hogy e szerint a nevelés legfőbb célja: maga a nevelendő emberi egyén, nem pedig egyéb, különben bármily fontos közérdek. Más szóval, a nevelő intézeteknek és magának a nevelésnek nem arra, mint a legfőbbre kell irányoznia az egészet, hogy p. o. jó katonákat, ügyes hivatalnokokat s technikusokat képezzünk az államnak, vagy a nőknél, hogy jó gazdasszony okát stb. neveljünk; hanem arra, hogy a növendék saját egyéniségét fejlesszük ki minél teljesebben. Az ember – úgy a férfi, mint a nő – nem szabad, hogy a társadalmi és állami érdekeknek csupán eszköze legyen, mert minden emberi személy öncél. Ezért a nevelésben sem szabad arra törekednünk, hogy a növendéket akár az állami, akár a társadalmi érdekeknek s ügyeknek csupán szolgájává képezzük, különösen helytelen, sőt vétkes eljárás volna ez oly értelemben, hogy a növendékben csak azon tulajdonokat s tehetségeket fejlesszük, melyeket a célzott közérdekek fentartására szükségeseknek vélünk, a többi tulajdonokat s tehetségeket pedig parlagon hagyjuk, vagy éppen elnyomjuk.

Az első és legfőbb cél tehát, a növendéknek önálló szabad erkölcsi személylyé képezése. Azonban, mivel az egyén erkölcsi tevékenységét a más egyénekkal való viszonyaiban, a családban, a társadalomban, az államban s az egyházban, szóval az emberiség azon nagy organisât¹ójában gyakorolhatja, melyet erkölcsi világrendnek nevezünk; ennyiben, (de ennyiben igen nagyon) tekintettel kell lennünk e létező világrend szervezésére s azon állásra, melyet abban a növendéknek mint önálló szabad egyénnek is elfoglalnia lehet és kell.

A másik, mit megjegyezni kérek, az, hogy felfogásom szerint a nevelésnek nem mindenkire egyformának, chablonszerűen megállapítottnak kell lennie, hanem lehetőleg a növendék egyéniségéhez mértnek.

A gyermek nem olyan, mint az agyag, melyet a szobrász tet-
szése szerint idomíthat Mars vagy Apollo szobrává; nem is olyan, mint az élőfa, melyről a kertész késsel metélheti le e kinövéseket; hanem élő s tudatos egyén, kiből csak saját individualitása szerint és csak az fejthető ki, a mi benne rejlik. Hogy a növendék indivi-

dualitása nem vétetik kellő figyelembe, s nem gondoztatik eléggé, ennek tulajdonítható igen sok esetben a nevelés eredménytelensége, s ennek róvható fel, hogy főleg a nők között oly számtalan sokan vannak, kiknek alig van valami személyes eredetiségük, eredeti ízlésük, gondolkodásuk, még kevésbé önálló akaratuk, hanem mindenben a közdivat, a betanult szokások és üledék szerint élnek, s még önkénytelenül támadó legnemesebb érzelmeiken is csak a közillel uralkodik.

Az előadotknál fogva tehát az, hogy a leányokat mire és minő módon képezzük ki? mindenek fölött kettőtől függ, u. m. 1. a női egyéniségtől és 2. azon társadalom szerkezetétől, melyben majdan élniök kell, vagy is a nők társadalmi helyzetétől s állásától.

Nézzük közelebbről e két feltételt.

a) A női egyéniségről.

Ha a nők egyénisége, egész egyéni alkota a férfiakétól nem különböző, hanem azzal az egyéni erőket, a tulajdonságoknak s tehetségeknek mind mérvet, mind minőségét illetőleg egészen egyező: akkor igenis a nőket szintén ugyanazon módon s ugyanazon rendszer szerint kell nevelni és képezni, mint a férfiakat. Ha pedig el kell ismernünk, hogy a nők egyéniségüknek szellemi tulajdonságait illetőleg is nevezetesen különböznek a férfiúi individualitástól: akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a nők számára a férfiakétól különböző nevelési és kiképzési módozat szükséges vagy legalább célszerű.

Közönségesen a két nem között azt a különbséget szokták tenni, hogy a férfiak (testileg mint szellemileg) az erősebb, a nők a gyöngébb nemet képviselik. Aristoteles, ki pedig tudtomra a legelső monda ki a házasságban a feleség és férj egyenjogúságát, mégis a nőt ki nem fejlett, tökéletlen férfinak nevezte. A kérdés ma is vita alatt van. Es míg aesztetikusaink, s talán mindazon férfiak, kik a szépség s szellem imádói, no, meg a szerelmesek, azt vélelem, kétségbevonhatlanul a nőket a férfiaknál tökéletesebb lényekül hiszik: addig sok rideg physiolog s természettudós érzéketlenül méregeti s hasonlítja össze a szellemi működés szervét, a férfiúi és női agyvelőt s abból, hogy a legtöbb esetben a női agy kisebb a férfiakénál, következtetik, hogy aránylag a nők szellemi tehetsége is gyöngébb és tökéletlenebb, mint a férfiaké.

Részemről azonban azt hiszem, hogy a két nemnek ily általában erősebbre és gyengébbre osztályozása, valamint az is, mire e különböztetést alapítják, téves. Az erőt a gyakorlat fejti ki. És hogy a nők sokban gyengébbek a férfiaknál, ez, legalább részben, eddigi neveletésüknek s életmódjuknak is tulajdonítható. Nem indokolhatlanul állítja Stuart Mill, hogy tán agyvelejük is nagyobb volna, ha komoly szellemi munkával ép annyit kellett volna foglalkozniuk, mint a férfiaknak. Egyébiránt az már bebizonyított, hogy a szellemi erő mérvét az agyvelőnek nem súlya vagy kitevédeése, hanem minősége mutatja. De legfőbb érvem ezen megkülönböztetés ellen az, hogy az erő igen viszonylagos értékű.

Kimutathatnám, hogy vannak dolgok, melyekben mind testileg, mind szellemileg a nők erősebbek a férfiaknál, ezek fölött előnyben vannak, sőt tökéletesebbek. Viszont sok dologban a férfiak erősebbek s tökéletesebbek. Így p. o. mindenben, mihez a passzív eltérés, elszenvedés ereje kívántatik, a nő erősebb; tapintatosságban, hirtelen feltalálásban, különösen az intuitióban az élet gyakran a külső nagy dolgokkal egyenlőn fontos részleteinek gondozásában, s az egész kedélyéletben a nők sokkal tehetségesebbek s erősebbek.

Egy szóval, a két nem között levő különbséget nem abban látom, hogy a nőknél ugyanazon tehetségek kisebb mennyiségben s tökéletlenebb mérvben volnának meg, mint a férfiaknál, hanem abban, hogy ugyanazon általános emberi tulajdonok s tehetségek a nőben a női alkatnak megfelelőleg más arányban és más módon fejlenek ki. Némely emberis szellemi képesség a nőben fejlik ki nagyobb mérvben, másik a férfiban, egyik ennél, másik annál válik uralkodóvá; azután ugyanazon emberi tulajdonok a nőnél ilyen minőségben, a férfiaknál meg amolyanban képződnek ki. Úgy a tulajdonképi tehetségeket, mint az akarást, a jellemet, s az egész erkölcsi cselekvékenységet illetőleg, nem ezek mennyiségében s értékük csekélyebb vagy nagyobb voltában; hanem minőségükben, egymáshoz való arányában s a tevékenység módozataiban különbözünk. Épen azért egészítik ki egymást a férfi és a nő, mert mindegyik azt találja fel a másikban, mit magában kisebb mértékben, vagy épen hiányzóul érez.

Jelenleg idő sincs arra, hogy a két nem között létező eme különbséget physiologiai és lélektani érvekkel részletesen mutassam ki. Ez annyival bővebb fejtegetést kívánna, mivel ha nem fogad-

hatom is el, hogy a mint Stuart Mill állítja, hogy a tehetségekben s erőiben való minden lényegesebb különbség a nők eddigi nevelésének, társadalmi alárendeltségének és azon képességek gyakorlását igénylő munkaköröktől való elzáratusuknak róvható fel; de el kell ismernem, hogy állításában sok igaz van. Ezért, hogy a részletekben biztosan ítélhessünk, gondos vizsgálattal kellene elválasztanunk a nőknél jelenben kifejtve létező képességekből azokat, melyek neveltetésük s életmódjuk eredményei, azoktól, melyekről kimutatható, hogy a női természetből és alkatból származnak.

Azonban talán részletesebb bizonyítás nélkül sem fogják t. hallgatóim kétségbe vonni azon állítást, hogy minőségre és módozatra nézve csakugyan létezik a férfi és nő között a szellemi élet igen lényeges momentumaiban is sok oly erős különbség, melynek oka a női, illetőleg a férfiúi természetben gyökerezik.

Bármily távol álljunk is a materialismustól, azt kell ismernünk, hogy testi organismusunk részint feltételül, részint eszközül szolgál szellemi tevékenységünknek. Valamint lábainkkal járunk, idegeinkkel érezzük; úgy agyunkkal gondolkozunk, s az akarat parancsait is első sorban az idegek s izmok hajtják végre. Semmi sem természetesebb tehát, mint az, hogy a testi szervezet alkatától, minőségétől és változásaitól lényegesen függ a szellemi érzésnek, gondolkodásnak és akarásnak (még inkább az akarat kivitelének, a cselekvésnek), szóval az összes szellemi működésnek is minősége és módosulása. Ennélfogva, anélkül hogy a nőt tökéletlenebb lénynek tartanok a férfínál (saját nemében és saját létcéljára mindegyik egyenlőn tökéletes és végetlen becsű), be kell látunk, hogy a mennyiben különbözik egymástól a nőnek és a férfinak physikai alkata; annyiban különbözik egymástólakét nem szellemi jelleme, vagy helyesebben: jellemének minősége is, különösen az érzés, a gondolkodás, az akarat módozatait s főleg a cselekvésre való képességeket illetőleg. *)

*) Megfoghatatlan előttem, hogy a mély gondolkodó Stuart Mill annyira figyelmen kívül hagyja e szempontot, t. i. azt, hogy a két nem között levő physiologiai különbség a szellemi életben is megfelelő különbséget idéz elő. Stuart Mill éles vizsgálataiban sehol nem is reflectál arra, a mi itt a fő dolog, hogy t. i. a nőt testi alkata, állapota s változásai nemcsak testileg akadályozzák némely oly dolgok cselekvésében, melyeket a férfi, könnyűséggel visz véghez, – hanem hogy ezen testi állapotok s változások egyszersmind megfelelő lelki állapotokat és változásokat idéznek elő.

Ki tagadhatná p. o. a női kedélyi életnek s egész érzelmevilágnak a férfietől sokban eltérő voltát. Az elme tehetséget illetően, a ki valaha tanított fiúkat is meg leányokat is, tapasztalásból tudja, hogy ugyanazon magasabb ismeretekre meg lehet tanítani a férfiakat is meg a leányokat is, de nem egyenlő idő alatt, és ha hamarabb célhoz akar jutni, másként kell magyaráznia, s más módon kell tanítani a leányoknak, mint a fiúknak; miért? mert ezek észjárása s felfogási módja különbözik a fiúkétól. A nő különösen erős az intuitióban, s gyöngé a reflexióban, miben meg a férfi erős. A nő mintegy megérzi az igazat, a helyeset, ott, hol a férfi csak hosszas okoskodás és tanulmány útján jut el annak ismeretére. Innét érthető, hogy kiváltképpen a lyrai költészetben alkottak a nők maradandó műveket, s néha még a bölcsészeti igazságok intuitív megismerésében is bámulatos erőt mutattak. A történet folyamában számos nő volt, ki tudományos tekintetben is a férfiakkal egyenlő tanultságra tett szert; de nőknek még soha sem sikerült egyetlen új tudományrendszert alkotni; és különösen gyengéknek mutatkoztak a nők a természettudományok körében arra, hogy új tudományos eredményeket producáljanak. Miért? Mert ehhez igen sok adat összegyűjtése, azután ezeknek fáradságos összevetéséből, hosszas kombinációk és reflexiók folytán kell a törvényt, az igazságot kikeresni. Erre már a nők kevésbé alkalmasak, s legfőleg az adatok gyűjtéséhez, vagy a férfiak által készlelt eredmények összeállításáig jutnak el, mint a legújabbban Londonban elhunyt Sommervillenél látjuk, ki pedig egész életét a természettudományoknak szentelte.

Csak egy észrevételt legyen szabad még itt közölnöm.

Sok nő volt már azon helyzetben, hogy egész életében a művészetnek vagy a tudománynak élhetett, s e célra minden szükséges eszközt megszerezhetett. Ismerünk a zenében kitűnő zongoristákat, a színészetben nagy alkotó művésznőket. De alig ismerünk' nőtől egyetlen eredeti remek festményt; a festészetben a jó másolásig, legfőleg az arcképfestésig vitték: kitűnően tudják játszani Bethoven művelt, vagy énekelni Wagner operáit, de még nem voltak képesek hasonló nagyszerű s remek eredeti zene- vagy dalművet teremteni. Shakespeare elragadtatva láthatta volna némely művésznőtől tragoediáit talán szebben előadni mint ő maga képzelte, de még egyetlen remek tragoediát sem irt nő.

Az élet és a történet e tényeiből is azt látom, hogy az alkotás, a teremtés kezdeményezésére nem a nő, hanem a férfi képes, s a nő

ereje a reprodukálásban áll. A mit a férfi kezdeményez s teremt, azt nő felfogja, életet ad neki s újra alkotja a női szív gyengéd forró szerelmével. A nő egész életén átvonuló s uralkodó e reproductiv képességet különös figyelembe kell venni a nevelésnél is.

Egyébiránt, ha semmi egyebet nem hoznánk is fel, amivel a férfiúi és női tulajdonoknak már a nevelésben gondozandó különbségét igazoljuk, elég volna e célra a két nem egymás iránti érzületét s viszonyát kiemelni.

A nőknek ép úgy nem tetszik az asszonyos, a nőies (azaz inkább női tulajdonokkal bíró) férfi, mint a férfiak majdnem idegenséggel viseltetnek a nagyon férfias (azaz a női tulajdonokat megtagadó, s férfi tulajdonokat felöltő) nő iránt. A férfiakat a nőkhöz leginkább a férfiak sajátosságaitól különböző női tulajdonságok (minő a gyengédség, szelídség, szépség, kellem stb.) vonzzák, valamint viszont, önök tisztelt hölgyeim, legjobban tudják, hogy a férfiakban kegyetek előtt is azon férfias sajátosságok, p. o. a nyilvános küzdelmekben kitűnő bátorság, erő, komolyság, dicsőség stb. a legérdekesebbek, melyek őket a nőtől megkülönböztetik.

A fiúk és leányok egyforma kiképzésének huzamosabb idő uralva valószínűleg az az eredménye is lenne, hogy a két nem tulajdonságai, tehetségei s jelleme lehetőleg egálisáttáznának. A mely mértékben pedig ez bekövetkeznék, azon mértékben válnának férfiak és nők egymás iránt közönyöskkék s azon mértékben lenne mindegyik fél kevésbé vonzó, s így kevésbé boldogító a másokra nézve.

Nem tudom, tisztelt hölgyeim, önök óhajtják-e az egyenlőség ez állapotát, de hogy mi férfiak nem óhajtjuk, azt mindnyájunk nevében merem mondani, s azt hiszem, hogy ez egyenlőség egyikünknek sem válnék javára.

„Az amerikai azon tanintézetekben, hol kicsi koruktól 18-20 éves korukig közösen növekednek s tanulnak leányok és fiúk, azt mondják, semmi szerelmi históriák nem szövődnek a növendékek között, mert megszokják egymást. – De vajjon nem járul-e ehhez a most említett lélektani ok is?”

Ha tehát a nevelés feladata az egyéniségnek saját lényé szerezint való testi és szellemi kifejtése, már az eddig előadottaknál fogva is célszerűbbnek látom, hogy mind a nevelés s oktatás biztosabb sikeréért, mind a végzetetlen becsű női jellem megóvása, sőt kifejtése érdekében a nők saját egyéniségüknek megfelelő módon s lehe-

tőleg külön intézetekben képeztesse, legalább azon életkortól (13-14 évtől) fogva, melyben a két nem eltérő sajátosságai inkább előtérbe kezdenek lépni. Ez azonban a világerő sem zárja ki, sőt még jobban elérhetővé teszi azt, hogy a nők a férfikkal a műveltségnek egy színvonalára képeztesse. Továbbá külön képzés mellett is szükségesnek látom, hogy a növendékleányok ne legyenek elszigetelve a férfiaknak, s pedig a velük egykorú ifjakkal társaságától.

b) A nő állásáról s munkaköréről társadalmunkban.

A másik feltétel, melytől a nőképzés miként szervezése függ, azon állás, melyet elfoglalhat, s azon munkakör, melyet betölthet a nő társadalmunkban.

Ismétlem, a nevelés legfőbb feladata nem bizonyos állami vagy társadalmi közérdek, hanem az egyének teljesen és önálló erkölcsi személyiségre képzése. De az egyént részint önfentartására s öntökéletesítésére, részint embertársai javára irányzott öntudatos szabad tevékenysége teszi erkölcsi személyiségre. Hogy pedig ezen tevékenységét okosan s célosan gyakorolhassa, s ennek számára minő munkakört foglalhat el, az részben ugyan egyéniségétől, erőitől, de más, ép oly nagy részben azon társadalom szerkezetétől is függ, melyben élnie s mozognia kell.

Ezért már az iskolában, és az általános emberi műveltség megszerzetésére irányzott kiképzésnél is nagy figyelemmel kell lenni a létező társadalmi viszonyokra.

Hallom az ellenvetést: „Az iskola nem a jelenért, hanem a jövőért van. Az iskolában kell egy tökéletesebb nemzedéket képezni, mely a jelenben uralkodó előítéletektől ment, erőiben, tehetségekben s ismeretekben a most felnőtteknél gazdagabb leendő, s ez által valószínű az életben egy jobb kort, ez által biztosítja az iskola az emberiség gyorsabb haladását.”

Igaz, de ne felejtjük, hogy az emberiség tömeges haladása nem ugrásokkal, a létező állapotoknak nem egy varázsütéssel átalakításával, hanem fokozatos tökéletesítése által eszközölhető. És ezen fokozatos s folytonos haladás érdekében is szükséges, hogy az iskola s a nevelés megfeleljen az élet tényleges viszonyainak, az illető nemzet jelenkori műveltségében már benn rejlő magvakat iparkodják a jövő számára életre kelteni. Merem állítani, hogy az iskola s az élet dissonantiája, akár abban álljon hogy az iskola elmaradt

az élet jelen követelményeitől, akar abban, hogy azt messze túlszárnyalta, vagy ignorálta, mindig káros s a növendékekre veszélyes. Ha mi hazánkban ma a nők számára oly tanodákat állítunk, minők az amerikaiak, s oly oktatási rendszerrel képezzük őket, mely Amerika társadalmi állapotainak megfelel de a miénknek nem: akkor azt hiszem szerencsétlenekké tennők növendékeink legtöbbjét, mert oly világ számára képeztük őket, melyet az iskolából kilépve nem találnának fel, s melyben embertársaikkal jótékony együttműködés helyett minden lépten összeütközésekbe bonyolódnának, saját nemzetük között idegenekké, turistákká tennők őket, és közülök még azok is, kik vagyonuknál fogva jólétben függetlenül megélhetnének, legalább is saját hazájukban nem éreznék magukat otthon.

Minő állást s munkakört foglalhat el a mi jelen társadalmunkban a nő?

Sietek megjegyezni, hogy itt, nem a törvényhozás termében, hanem a nőképző-egylet auditóriumában beszélvén, nem azt vizsgálom, hogy micsoda állomásokra s munkakörökre jogosítuk a nőket, hanem hogy női egyéniségükhöz és társadalmi viszonyaikhoz képest minő életpályákra s minő foglalkozásra lenne legcélszerűbb őket nevelni, még akkor is, ha a törvények mindennemű közpályát felnyitnának előttük.

Nem tehetek róla, de minél tovább gondolkozom e tárgyról, annál szilárdabb lesz azon meggyőződése, hogy a nő számára ha nem is kizárólagos és egyedüli, de legtermészetesebb munkakör s legüdvösebb életpálya: a családélet, illetőleg az, hogy a családéletet mint feleség és anya vezesse. A főzéstől kezdve a hímzésen és kötésen át egész a magas politika szövéséig kevés munka van az életben, a mit a férfiak is részint úgy, részint jobban nem tudnának teljesíteni, mint a nők. De a családélet rendezésében s vezetésében meg az anyai szeretet teendőiben a nők teljesen pótolhatatlanok. E munkakörnek felel meg legjobban az ő egész lényük s annak minden tulajdonsága és képessége elannyira, miként erősen meg vagyok győződve, hogy ha a nők ma kilépnének e munkakörből, az az erkölcsi intézmény, melyet családnak nevezünk, fentarthatatlan volna és szétbomlanék. Es váljon javára válnék-e ez, akár a férfiaknak, akár a nőknek? En ellenkezőleg azt hiszem, hogy a családi intézmény megszüntével mind állami, mind társadalmi életünk, mind egész erkölcsi kultúránk tönkre menne. Minden hazafiúi erényeink

s társadalmi erkölcsünk a családlétben gyökeredznek, s folyton onnét tápláltnak. Innét fejthető meg, hogy a nemzeteknek állami nagysága s egész közléte bensőleg a szerint emelkedik vagy hanyatlik, a mint náluk az erkölcsi családlét tiszta, erős vagy süllyed.

Ha bizonyos körülmények közt a nők egyéb életpályát kívánnak, ezt értem, és igen sok esetben, jogosultnak tartom. De midőn a családlétet kicsinylik, s azt vélik, hogy arra szorítkozva ezzel alárendelt állásra kényszerítetnek szemben a férfiakkal, kik az államügyekbe is tetleg befolyhatnak: ezt nem értem, vagy csak az emberiség ügyeinek roppant téves félfogásából magyarázhatom. Az emberiség fentartására, erkölcsi s egyéb kulturai haladására s az élet boldogságára nézve a család ép oly nagy becsű, sőt még szükségesebb, mint az állam. Talán nem mondok paradoxont, ha állítom, miként, a célra hogy boldogul s jóllétben éljen az emberiség, még inkább nélkülözhetné az államot mint a családlétet. Ezért azon nők, kik családjuknak szentelik életüket, ép oly szükséges s ép oly nagy becsű szolgálatot tesznek nemzetüknek s az egész emberiségnek, mint katonái hőseik, vagy törvényhozóik, vagy kormányzóik. Azután azt is merem mondani, hogy még a közlétre is, a nők mint hivatalnokok, jogászok s törvényhozók soha nem gyakorolhatnának oly mélyre ható s üdvös befolyást, mint a minőt gyakorolhatnak mint anyák, feleségek, s általában mint a családias idealitást repraesentáló nők.

Jól van, mondják, de hát hiszen a férfiaknak is van családjuk, s azért mégis lehetnek ügyvédek, állami hivatalnokok, katonák stb; hát a nők, a mellett hogy feleségek s anyák, miért nem vehetnének részt a közélet teendőiben is.

Ne csaljuk magunkat. A családlét vezetése egy egyént egészen igénybe vesz. A férfiaknak a közéletben jelen szereplésüket lehetővé teszi a nők azáltal, hogy a családlét gondjait azalatt otthon ők viszik. Mikor élhet a férfi családjának? A hivatalnok, kereskedő, ügyvéd, mikor irodájából hazamegy és íróasztalnál is elvégezte teendőit, a törvényhozó, mikor gyűléseiből elszabadult s másnapi beszédeivel is készen van, szóval mindnyájan idejük csak azon legkisebb részében, mely a közszolgálatból fenmarad. Ha most már naponként reggel a férj a minisztériumi irodába, a feleség országgyűlésre, s onnét még egy pár klub értekezletre meg társulati

sülésre menne, s mindkettő csak este érne haza, s akkor is egyik .ennél, másik annál az író asztalnál dolgoznék még pár órát holnapra: akkor ki gondolná a gyermekeket, ki vezetné a családeletet? jakkor otthon minden tekintetben hideg konyha volna házi tűzhely, világító s melengető tűz nélkül, mely nem vonzaná haza a családtagokat.

Tisztelt hallgatóim közül valószínűleg többen gondoltak előadott nézeteim ellenében egy igen nagy tekintélyre, Stuart Millre, ki tudvalevőleg a nőknek a férfiakkal való egyenjogúsítását oly értelemben követeli, hogy a nők a nyilvános közéletben ép oly közvetlenül részt vehessenek, mint a férfiak; még a törvényhozásban való választás és választhatóságra is, valamint általában mindazon életpályákra törvénnyel legyenek a férfiakkal egyenlően jogosítva, melyekre jelenleg csak a férfiak léphetnek.

Stuart Millt én is korunk egyik legkitünőbb, s legélesebb gondolkodójául tiszteltem. Nagy figyelemmel olvastam el az e tárgyról »The subjection of women» cím alatt irt ritka becű művét. De legyen szabad t. hallgatóimat arra emlékeztetnem, hogy e munkájában – mint címe is mutatja: – Mill a nők alárendeltségéről beszélt, s művének legrészletesebben kifejtett, legerősebb érvekkel indokolt, sőt azt hiszem, cáfolhatatlan részét az képezi, melyben annak a jogtalan, igazságtalan és célszerűtlen voltát mutatja ki, hogy a nők a családeletben is, azután magánjogi tekintetben a férfiaknál kevesebb jogokkal bírnak, s ezeknek alá vannak rendelve, továbbá, hogy oly munkakörökből is törvénnyel vannak kizárva, melyekre női egyéniségüknél fogva is teljesen képesek. Mill ezen tárgyakra vonatkozó nézeteit én mind igazaknak ismerem el. Elismerem és vallom, hogy a teljeskorúvá, azaz önállóságra képessé fejlett nőnek személyére, munkájára, s vagyonára ugyanazon mérvű szabadsággal és tulajdonjoggal kell bírnia, mint a férfinak a magáéra nézve; hogy a családban a feleségnek a férjjel teljesen egyenjogúnak kell lennie, s pedig egyenlőnek mind a kötelességek, mind a jogok mérvét tekintve, szóval a nők jogi vagy erkölcsi alárendeltségének s a férfiak minden privilégiumainak ép oly buzgó ellene vagyok, mint akár Stuart Mill. A világért sem azt óhajtom, hogy az egyik nem, mint talán gyöngébb, a másiknak, mint erősebbnek hatalma alatt álljon, s hogy egyiknek kisebb, másiknak nagyobb jogosítottsága legyen; hanem azt látom, hogy a két nem között az életben már a teremtő által alkotásukban megállá-

pított munkát'elosztásnak kell lenni; s egyenjogúságuk főleg abban áll, hogy mindegyiknek teljes joga van egyéniségét kiképezni, s az életben ezen egyéniségéből folyó feladatát s a szerint választott munkakörét betölteni, és végül, s azt különösen figyel-
mükbe kérem: hogy mind a férfi, mind a nő hivatása és munkaköre egyenlően szükséges, s erkölcsileg is egyenlően nagy becsű.

Mill fejtegetéseiben két lényeges sajátságot vehetünk észre, melyeknek felfogásom szerint leginkább tulajdonítható, hogy végül a politikai közéletben is ugyanazon teendőket igényli a nők számára, melyeket a férfiak gyakorolnak. Egyik az, hogy ő csak a történeti okokra hivatkozik, (állítván, hogy a nők nagy tömege azért látszik a közpályákra a férfiaknál kevésbé képesítettnek, mert e körben eddig nem volt gyakorlata s erre nem képeztetett ki,) s a két nem között levő physiologiai s lélektani különbséget kellenél kevesebb figyelemre méltatja. A másik az, hogy az összehasonlításnál csak az értelmi képességet tartja szem előtt, meglehetősen mellőzve a többi szellemi és testi tulajdonokat s változásokat. Holott ez igen lényeges. Számtalanszor tapasztalhatjuk, hogy bizonyos dolgok véghezvitelére, vagy bizonyos életfoglalkozásra (a szellemi munkát tekintve is) sokkal alkalmasabb egy tanulatlanabb s kevésbé értelmesebb férfi, mint nálánál sokkal műveltebb s eszesebb nő. Miért? mert azon teendő férfi észjárást és férfiúi tulajdonokat igényel. Viszont sok dologra a műveletlenebb nő is alkalmasabb a legkiképzettebb férfiaknál.

E munkafelosztás alapján látom én a nő első és legtermészetesebb munkaköréül, (melyre minden nőt kell nevelni) a házi -
családi - életet.

Ezzel azonban, nem azt akarom mondani, hogy a leány-tanintézeteknek szakiskoláknak kellene lenniök, melyekben a növendékek gazdaasszonyokká, feleségekké s anyákká képeztesse ki, mint p. o. az ifjak a gazdasági tanodákban gazdákká, a kereskedelmi iskolában kereskedőkké. Valamint a fiúkat az iskolában nem férjékké s apákká, hanem kiművelt férfiakká képezik: hasonlóul a leányokat is általános műveltség nyújtása s a női jó tulajdonok helyes kifejtése által művelt nőkké kell nevelni. Legjobb feleség és legjobb anya az a nő, ki neveltetésében a nőiség gondos megőrzése s teljes kifejtése mellett magasabb (férjével legalább is egyenfokú) szellemi műveltséget nyert.

Továbbá azt sem akarom világéit is mondani, hogy a nők szereplése kizárólag a család körére volna szorítandó. Jól tudom, hogy családi teendők mellett a társaséletben s a társadalmi tevékenység mezején is sok ép oly fontos mint üdvös feladataik vannak, melyeket ha elhanyagolnának, még nemzeti közéletünk is nem csak örömtelenebb és sivárabb lenne, de nagyon hanyatlanék. Minél kifejtettebb a nők erkölcsi s értelmi műveltsége, s minél inkább a kor színvonalán áll tanultságuk: annál tágabb körű, több oldalú s üdvösebb azon befolyásuk s tevékenységük is, melyet házi életük mellett a társadalomra gyakorolhatnak. Csakhogy e társadalmi teendőknek sohasem szabad olyanoknak lenni, vagy oly mérvben gyakoroltatni, hogy ezek által akár a nőiség sértetnék, akár családi hivatásuk s kötelességeik teljesítésében zavartatnának vagy gátoztatnának.

Végül fentebbi nyilatkozattal azt sem akartam állítani. miszerint a nő hivatása az volna, hogy minden esetben és körülmények között családusuljon. Ez különösen a nők iránt ép oly képtelen, mint igazságtalan követelés volna. A családélet legfőbb erkölcsi alapja épen azon sarkal, hogy nő és férfi kölcsönösen személyes szeretetből, szabad elhatározásból s szabad választásból egyesül közös életre. És e mellett nem csak az egyén, hanem a család összes tagjai megélhetésének anyagi feltételeit is kötelesség tekintetbe venni. Már pedig valamint a férfiaknál, úgy a nőknél is számtalanszor történhetik, hogy vagy a személyes szeretetben találkozás hiánya, vagy az anyagi s egyéb körülmények lehetetlenné teszik a boldogító családusulást. Jelen társadalmi szerkezetünk egyik legnagyobb hiányául és igen sok rossz házasság okául tartom azt, hogy a nők előtt kevés más munkakör állván nyitva, a férjhezmenetel rájuk mért sors, melyet sok esetben nem szeretetből, nem szabad elhatározásból, hanem kényszerűségből fogadnak el. Sok esetben férjhez mennek vagy a megélhetés kényszerűségéből vagy mert röstelnek minden hivatás nélkül leányokképen öregedni meg.

Szerencsétlenség ez a nőkre, de szerencsétlenség az egész társadalom nézve, részint az ez okból keletkező sok szerencsétlen házasság s rossz családélet miatt; részint pedig azért, mert roppant nagy azon szellemi munkaerő összege, mely a nők nem foglalkozása miatt elvész, s mely oly üdvösen volna az egész nemzet jólétének emelésére felhasználható. Magyarországon a legtöbb összeírás szerint több mintegy millió nő található, ki

sem nem családos, sem állandó életfoglalkozással vagy pályával nem bír.

Igenis tehát, az én felfogásom szerint is, a család a nőnek bár első s legtermészetesebb, de nem az egyedüli munkaköre, és minden oly esetben, melyben tőle nem függő okokból e munkakört nem választhatja, nem csak joga, de kötelessége is más életpályát keresni, sőt ily esetben feladata munkaerejét a társadalom javára értékesíteni még akkor is, ha arra az anyagi szükség nem kényszeríti. Igenis, a férfival egyenlő joga van mindazon életpályára, mindazon foglalkozásra, a melyre állandóul képes, de (jegyezzük meg) képes nem csupán izomerejével vagy műveltségével, hanem női jelleménél fogva is, s a mely nőiséget nem sérti, vagy rombolja szét.

Ezért a nevelésnél nem csupán a jövődő családéletre, hanem arra is tekintettel kell lenni, hogy a nő az életben minden körülmények között saját erejéből meg tudjon állni, fenn tudja magát tartani. Még ha kenyerét nem kell is munkájával keresnie, legalább szellemileg fentartó nemes foglalkozást találjon, s ne a pipereasztal legyen egyedüli tere tevékenységének. E célra is legalkalmasabb s első mód, hogy a nevelésben a nőiséggel öszhangzó, magasabb, általános műveltséget adjunk a növendéknek, hogy a szükséges ismeretek tanítása mellett, benne önálló gondolkodást, erős akaratot s munkaszeretetet képezzünk ki. De ezen általános műveltségre irányzott nevelés mellett szükséges a különös szakoktatás is különösen oly leányok számára, kik körülményeiknél fogva korábban elhatározhatják magukat különleges szakképzettséget igénylő életpályákra. E szakoktatás leginkább külön szakiskolákban eszközölhető célszerűen. Ilyen intézetekül tekinthetők p. o. tanítónőképezdek, a női ipar és kereskedelmi iskolák, távírdai tanfolyamok stb.

Ámde ha én most azt állítom, hogy a családon kívül sokféle életfoglalkozásra képezendők a nők; főlebb meg hosszasabban fejtegettem, hogy a férfi és nő között a munkakört illetőleg is bizonyos munkafelosztás van: váljon tehát micsoda életpályákra alkalmasak s nevelendők a nők s melyekre nem?

Megvallom, t. hallgatóim, erre nem tudok szabatos és mégis kimerítő feleletet adni úgy, hogy akár azon határvonalt húzhatnám meg, a meddig a közszolgálatoknál is munkaképességük terjed, akár

azon pályákat mind megnevezhetném, melyekre őket jogosítottakul tarthatjuk.

Harminc év előtt még sok oly foglalkozást a nőkre nézve kép telenségnek tartottak s kinevettek vagy benne megbotránkoztak, melyet ma már mindenki természetesnek talál. E kérdést a gyakorlati élet fogja megfejteni, de fődolognak tartom, hogy e tekintetben is az iskoláknál s nevelésnél ne siessünk nagyon az élet fejleményeit megelőzni.

Azonban most is válaszolhatok negatíve.

Ugyanis nézetem szerint nem szabad a nőt oly életfoglalkozásra képezni, a mely a nőiséggel, a nő egész egyéniségével ellenkezik, s így vagy individualitása akadályozza vállalt hivatásának kellő s állandó betöltésében, vagy pedig azon foglalkozás őt vetkőztetné ki női jelleméből. Továbbá, ha csak lehet, ne válaszszon a nő oly foglalkozást, mely családja iránti, mindenestre első kötelességeivel összeférhetetlen.

Általában azt hiszem, minél kevésbé szabad valamely munkakörbe a cselekvő egyén subjectivitásának s egyéni érzelmeinek bejátszani, az annál kevésbbé való a nőnek. Ellenben minél üdvösebb valahol a cselekvő subjectivitása: annál inkább helyén van ott a nő.

Ennélfogva most is megnevezhetünk némely munkakört, melyekre egyáltalán nem alkalmas a női egyéniség. Ilyen p. o. a katonai szolgálat; – ilyenek a politikai közpályák a törvényhozá sban, állami közigazgatásban való tetteges részvétel, melynek izgalmai egészen kihoznák a nőt jelleméből; továbbá az ügyvéd kedés s jó részt ilyen a bírói pálya is stb. Ellenben nagy sikerrel működhetnek a szenvedélytelen csendes foglalkozással járó távírdai, postai, s bizonyos vasúti s kereskedelmi állomásokon, némely ipar körében, vagy a szeretetteljes bánást igénylő gyermeknevelésnél s oktatásnál, betegápolásnál, még a gyógyításnál is.

Sok sikert érhetnek el a nők a művészet különféle ágaiban is, különösen a zenészeiben, színészetben, a festészetben és még a szobrászatban is. (P. o. egy amerikai hölgynek Stewens Emmának több sikerült nagy szoborművét láttam a müncheni öntödében.) Az építészetben még eddig, – legalább tudomásom szerint, jelentékenyebb kísérletet sem mutathatnak föl. Általában a művészetnél is eddigi tapasztalásaink szerint – csak ott és annyiban hozhatnak

létre nagyobb becsű alkotásokat, ahol és amennyiben a képzelet reproductiv ereje működhetik.

Az irodalmi működéstől, a tudományos foglalkozástól, sőt a tudomány művelésétől is egyáltalán semmi okunk sincs a nőket visszatartani. Ha a drámában, eposzban eddig nem hoztak is létre eredeti műremekeket, s ha a tudomány továbbfejlesztését illetőleg eddig nem igen köszönhetünk nekik valamit: de az irodalom több ágában sok kitűnő művet produkáltak. Stäelne, Sand George, Evans C. Marian, (írói néven Elliot György) Sommerville Mary nemcsak nemüknek, de az emberiségnek dicsőségei. Azonban mégis azt hiszem, hogy a nők csak ritkán és kivételesen vannak azon helyzetben s arra képesítve, hogy egész erejüket s minden idejüket sikerrel szentelhessék a tudomány s irodalom önálló művelésének; különösen ritka esetben tehetik ezt anélkül, hogy elsőb kötelességeiket élne hanyagolják, s benső életnyugalmukat, kedély világukat fel ne dűlják. Ezért nem lehet nevelésüknél az irodalmi s tudományos foglalkozásra képzést általános feladatul tűzni ki, sőt a kinél kiválóbb hajlam s tehetség mutatkozik is erre, a nevelők (ezekhez számítva a szülőket is) szigorúan észleljék, valódi tehetség-e az, nem-e csupán szenvelgés, vagy rajongás, melynek eredménye egy „existence manquée” leend.

III.

Az előadottak után igen röviden előadhatom, hogy, felfogásommá], ezen idő szerint mi volna teendők a hazai nőképzés érdekéből?

A legelső természetesen, a leányoknak a család körében, az anyák általi jól nevelése, hogy az iskola és a szülői ház egymást kiegészítve működjenek közre, s ne úgy, mint jelenben számtalan esetben történik, hogy az iskola és a szülői ház egymást ellensúlyozzák, sőt sokszor a tanító még azt sem képes kijavítani, a mit otthon a káros hatások a növendék lelkében rontanak.

Ami az iskolai nevelést s tanítást illeti, népiskolai törvényünk meglehetősen kielégítően gondoskodott a nők számára is az oktatás alsóbb fokairól, s mindenesetre sokkal jobban, mint p. o. Franciaországban. A tankötelezettség a leányokra is ki levén terjesztve, 6 éves korától 12 éves koráig, minden leányt kötelesek a szülők iskolába küldeni, hol az lehetőleg elkülönzött osztályban tanítandó.

Az elemi iskolán felül rendeli a törvény még 2-3 évi tanfolyammal az ismétlő tanítást, majd a felső nép-és polgári iskolákat. A tantárgyak számában s kiterjedésében is megnyugodhatunk; vajha e törvény lenne mindenütt s teljesen életbe léptetve! Az oktatás ez alsóbb fokánál egyelőre csupán azt a javítást látnám legszükségesebbnek, hogy már a népoktatási tanintézeteknél is lehetőleg mindenütt hozassék be a női munkáknak, s a különleges női, háztartási ismereteknek, ha kell külön e célra alkalmazott nők által tanítása, miként ez Zürich s Basel kantonokban majdnem minden iskolánál már történik.

Hazai nőnevelésünknel legnagyobb s legégetőbb hiánynak tartom azt, hogy nincsenek köztanító intézetek azon középosztályú családok leánygyermekéi számára, kiknek vagyoni, társadalmi helyzetüknél meg műveltségük fokánál fogva több és mélyebb képzettségre van az életben szükségük, mint a minőt a népoktatási tanintézetekben nyerhetnek, és másfelől a kiknek szülői mégsem képesek arra, hogy akár a házhoz szerezzenek jó nevelőket, akár leányaikat vigyék el messze földre drága intézetekbe.

Ezen, a vagyonosságban és műveltségben középosztály képezi a nemzet zömét, törzsét és az egész nemzeti műveltség érdekéből is kiváló fontosságúnak tartom, hogy e középosztály leányai saját hivatásuknak megfelelőleg ép oly mérvű kiműveltetést nyerjenek, mint a fiúk a gymnasium okban és a reáliskolákban.

Főlebb részletesen fejtegettem a nőképzés feladatát a nő életköre s egyénisége szempontjából. Legyen szabad itt egypár megjegyzéssel reámutatnom arra, hogy mily roppant fontosságú hazai érdek e középosztály leányainak magasabb kiképzése.

A nők megmérhetetlen befolyással vannak nem csak az anyai nevelés, hanem a társalgás és férjeikkel együttélés által is a férfiak Művelődésére és érületére. Művelt nők társasága mindig jótékony S nevelő iskolája a férfiaknak. Minél nagyobb számmal vannak hazájukat szerető művelt hölgyek, annál nagyobb számmal lesznek lelkesednitudó és hű hazafiak. Erősen hiszem, hogy ha ez ország leányainak nemzeti magyar szellemben való jó nevelését minden vidéken eszközölhetjük, ez által nagy mértékben biztosítjuk a haza egységét s a nemzeti közszellemet is.

Azután a házasság boldogságának egyik feltétele az, hogy a feleség férjével a műveltségnek egy színvonalán álljon, különben

hogyan érthetik meg egymás érzelmeit, gondolatait s törekvéseit? hogyan lehető közöttük a szerencsés együttélésre szükséges őszhangzás? Tehát a férfiek családi boldogságának érdekében is szükséges, hogy a nőket az általános műveltség ugyanazon színvonalára emeljük, melyet az erre rendelt tanintézetekben a férfiak nyernek. Válgjon nem szégyenletes-e azon mulasztás, mely eddig e tekintetben bennünket terhel?

Gymnasiumaink és reáliskoláinkban a képzés sikerének jelenben egyik legnagyobb akadály a, hogy a fiúk nagyrésze roszul neveltetik a háznál, s amit az iskolában építenek bennök, azt otthon lerontják. Neveljenek művelt jó anyákat, s a középtanodákból egészen más ifjúság fog az egyetemekbe lépni, mint jelenleg.;

Végül e magasabb nőképzést igényli még a demokrácia is. Az osztályok válaszfalait a férfiak között máris meglehetősen lerontá a műveltség egyenlő mérve. A férfi, bárhonnét származott s bárminő anyagi helyzetben van, az első arisztokratákkal egyazon társaság szívesen látott tagja, s egyazon téren ép oly jogosult munkás, ha műveltségben magát oda felküzdé. De a nők között az élet minden körében sokkal élesebben látjuk még az osztálykülönbséget, mint a férfiaknál. Miért? mert az előkelő s gazdag nő, meg a kevésbbé vagyonos és közép osztálybeli nők között egészben és nagyban sokkal nagyobb a műveltségbeni különbség, mint a férfiaknál.

Mindezeknél fogva, úgy a nők különleges érdekében, mint általános társadalmi s hazai érdekében, első szükségnek látnám, hogy az ország minden nagyobb városában, minden vidékén állítsanak a nők számára nyilvános középtanodák.

Oly középtanodák, melyekben a nők egyéniségéhez s hivatásához mért, s a fiúkétól különböző nevelési s oktatási rendszerrel a növendékek lehetőleg olyan mérvű általános műveltséget nyerének, mint a fiúk saját hivatásukhoz képest a férfi középtanodákban. Ez intézetekhez kapcsoltassanak a vidékről jövő növendékek számára jó pensionatusok.

E nyilvános női középtanodáknak a következő legfőbb kellei volnának:

1. Lehetőleg állandóul alkalmazott képesített tanítók és tanítónők működjenek bennük. Es pedig szükségesnek látom, hogy ne csak nők, hanem bizonyos tárgyakat férfiak is tanítsanak.

2. Egy osztályban 30, legfőlebb 40-nél több növendék ne legyen, hogy az egyéni kiképzés lehetővé váljék.

3. Ne csak tanító, hanem nevelő intézetek is legyenek, s kellő gond fordíttassák a testi kiképzésre is.

4. A tanterv s az egész oktatási rendszer a nőkhöz alkalmazott és mindenekfelett alapos legyen. Nem mindenfélét tanítani, s fel-színes tudákos nőket képezni, hanem alapos műveltséget adni, ez a fődolog. Stahr-Lewald Fanni helyesen monda, hogy „a nők művelt-ségében jelenleg nem a torony csúcsa, hanem a kellő jó alap hiány-zik.” Valóban csudálatos, hogy a nők egyetemi tanulásáról ábrán-doznak sokan, s nem veszik figyelembe, hogy a fiúk csak 8, illetőleg 12 évi erős előkészület után léphetnek haszonnal az egyetembe, míg nőink eddig az elemi oktatáson felül legfőlebb 3-4 évig tanul-nak zongorázni, táncolni, franciául beszélni, s egy picike kis komoly ismeretet. Mindenekelőtt az elemi tanfolyamot kell nekik is jól elvégezniök, csak azután vétethessenek fel e középtanodában. Itt azután szigorú alapossággal képeztessenek 4, legfőlebb 6 évi tan-folyamban. Mert hogy a nők 8 évig járjanak középiskolába, s onnét 18-20 éves korukban lépjenek ki, ezt jelen társadalmi helyzetünk-ben lehetetlenek tartom, s ekkor a legtöbb a tanfolyamot be nem végezve csonka tanulással lépne az életbe.

5. Végül a női középiskolák nyilvános felügyelet s igazgatás alatt álljanak, és mind az igazgatásban mind a felügyeletben anyák közül választott nők is vegyenek részt.

Az ily nyilvános tanodáknak a zárdák s magánintézetek fölött az az előnyük lenne:

hogy a helyben lakó növendékek csak a nap néhány órájára járnának be, s e mellett otthon anyai nevelésben részesülnének;

hogy az iskolák nem nyereségre alapított intézetek lennének és bennük szakképzett tanítók állandóul alkalmaztatnának, s végül

hogy bennük a társadalom művelt részének különböző réte-geiből jövő növendékek bizonyos tekintetben egyenletes műveltsé-get nyernének.

Ily intézeteket vagy magántársulatok állíthatnának, vagy a mennyire ezek nem teszik, a községeknek meg az államnak kell létesíteni. Legcélszerűbb, ha az állam e célra az egyesületeket s Községeket segízyi, s ahol azok egyáltalán nem tarthatnak, ott állít maga az ország. De mindenesetre szükséges, hogy a női középokta-

tás ügyében a törvényhozás minél előbb intézkedjék, s e célra az ország minden vidékén állíttassanak tanintézetek.

Az általános műveltséget nyújtó női középiskolák mellett szükségesek még a női szakiskolák, minők p. o. a tanítónőképezdek, a postai, távirdai s gyógyászati tanfolyamok, iparos és kereskedelmi iskolák.

Az elsőket, azt hiszem, az állam, férfi munkaerők hiányában, kényszerűségből is sietend minél előbb lehető nagy számmal létesíteni. Ezért maguknak a nőknek inkább kellene csak azt sürgetni, hogy nagyobb városokban ipar- és kereskedelmi szakiskolák állíttassanak a nők számára.

De engedelmükkel a női szakoktatásról más alkalommal fogok részletesen szólni.

EMLÉKIRAT

A NŐK SZÁMÁRA

HAZÁNKBAN SZÜKSÉGES KÖZOKTATÁS SZERVEZÉSE
ÉRDEKÉBEN,

BENYÚJTVA

NAGYM. TREFORT ÁGOSTON,

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTER ÚRNAK.

A nők tanintézetekben eszközölhető oktatásának és nevelésének hazánkban is nézetem szerint két főcélja kell, hogy legyen, t. i.

1-ör az, hogy társadalmunk nőtagjai nemük sajátlagossága és a társadalmi viszonyok által föltételezett, de egyszersmind oly mérvű általános műveltséget nyerjenek, mely élethivatásukra szükséges, és a mely megfelel azon általános műveltségnek, a mit a férfiak tanintézeteinkben szerezhetnek;

2-or az, hogy a nők tanintézetekben való' oktatás segélyével is képesíttessenek különösen szaktanultságot igénylő oly életfoglalkozásokra vagy pályákra, melyekre mind a női tulajdonoknál fogva, mind a társadalmi viszonyok miatt már jelenben is sikerrel vállalkozhatnak.

E két célnak megfelelőleg kétféle tanintézetekre van szükségünk, u. m.:

a) először olyanokra, melyekben részint közvetlenül az életre, részint a későbbi szaktanulásra szükséges általános műveltség szerezhető, és

b) másodsor, női szakiskolákra, melyekben különleges tanultságot igénylő gyakorlati pályákra készíttetnek elő a növendékek.

A nőképzés céljának főntebb körvonalozott meghatározására, s általában ezen egész javaslatomra nézve eleve meg kell jegyeznem, hogy itt különösen a köziskolákban eszközölhető nőképzésről akarok szólni. Az ily intézetek célját s szervezetét pedig nem a netalán remélhető távol jövődőhöz, hanem a jelenkor szükségéhez, és a létező körülmények által engedett lehetőséghez mérten kell megállapítani; továbbá az iskolai tanításnak nem egyes, épen kiváltságuknál fogva kivételt képező egyénekhez, hanem a növendékek általános nagy többségének fejlettségéhez, képességéhez s életkörülményeihez kell alkalmazva lenni.

Igaz, hogy az iskolának is egyik feladata a jelenleg felnőtteknél értelmiségben és jellemben tökélyesebb nemzedéket nevelni, s

ekként eszközölni az emberiség haladását; igaz, hogy az iskola ily módon közvetve, azaz, a mostaniaknál tökéletesebb egyének képzése által, a jelenben létezőknél tökéletesebb társadalmi állapotokat is előkészíti; mindazáltal az iskolának sohasem szabad a jelenkort, s annak végleges állapotát átugrani, sohasem szabad a jövőendő életet megelőzni. A tanintézet csak egyik tényezője a nevelésnek, a többi legalább is oly hatalmas tényezői pedig a család, a társadalomban hagyományosan kifejtett szokások, uralkodó erkölcsi nézetek, s az életviszonyok, melyeket azonnal megváltoztatni, vagy belőlük a növendéket egész életére kiragadni, az iskolának hatalmában sem áll, célja sem lehet.

Ha az iskolai oktatásnál nem vesszük kellő figyelembe azon előképzettséget, melylyel a növendék belép, továbbá azon érzelmeket, nézeteket, szokásokat, szóval azon egész műveltséget, melyet a csar Iád köréből magával hozott: akkor az alap helyett az emeletnél kezdenénk az építést, és a tanítás eredménye legfőlebb felszínes tanultság lenne, de nem oly műveltség, mely a lélekben termékeny gyökeret ver. Később, talán pár évtized múlva a közműveltség haladásával más tanrendszert lehet a felsőbb leánytanintézeteknek is megállapítani, mint a minőt jelenben hazánk műveltségi viszonyai követelnek. Továbbá, ha bizonyos elméletek szerint egy oly világ számára akarnánk nöket képezni, a mely csak a mi képzeletünkben él, vagy talán a valóságban is meglesz, de csak több nemzedékek, hogy ne mondjam több századok múlva, jelenleg azonban, legalább hazánkban nem létezik: akkor növendékeink az iskolából kilépve, társadalmunkban nem találnának maguk számára helyet, az élet általuk meg nem változtatható viszonyaiba nem tudnák magukat beleilleszteni, s ép úgy szerencsétleneknek éreznék önmagukat, mint szerencsétlenekké tennék azokat, kikkel élniök kell. Sorsuk olyan lenne, mint azon virágé, melyet kicsi korában a kertész üvegházában egészen más, bár tán sokkal jobb talajban növelt, mint a minőbe a kertben ki kellett ültetnie.

Elismerem, hogy a nőknek úgy a család, mint a társadalom körében való helyzetén sok javítani való van, s e tekintetben sok jogos kívánni valójuk lehet. Arról is meg vagyok győződve, hogy e tekintetben minden szükséges reformokat, és általában sorsuk javítását a leghatalmasabban fogja eszközölni a nők műveltségének intenzív emelkedése és általánosabb elterjedése; de másfelől e célt egyáltalában nem érnék el az által, ha a tanintézetben oly művelt-

séget nyernének a leányok, mely nem egyezik meg azon szereppel hivatással, mely társadalmunk jelen szerkezetében számukra kijelölve vagy legalább lehetővé téve van. Ily tanrendszer annyival helytelenebb volna, mert ki merem mondani, hogy természetesen csak átlagosan, nagyban és egészben tekintve, a nők jelen műveltségéé még arra sem elegendő megközelítőleg is, hogy azon munkakört töltsék be kellően, mely számukra jelenleg a családi és társadalmi életben mintegy fenn van tartva, és hogy sikerrel foglalhassák el azon gyakorlati pályákat, melyek előttük már a jelenben is nyitva állnak.

E sajnos tény fölemlítésével egyáltalán nem vádat akarok emelni hölgyeink ellen. Mert, hogy hazánkban a nők közműveltsége nem előbbre haladott, annak legkevésbé okai maguk a nők. Sőt, ha egyfelől figyelembe vesszük, hogy az állam, az egyházak s községek századok óta mennyi gondot s költséget fordítottak a férfiaknak köztintezetekben eszközendő magasabb kiképzetésére, míg a nőkéért az elemi oktatáson felül, úgy szólva, semmit sem tettek; továbbá, ha tekintjük, hogy az elemi iskolán felül, míg a férfiak 10-12 évi rendszeres iskolázásban nyerik kiképzetésüket, addig a nők közül a kedvezőbb körülmények között élő azon kisebb rész is, kinek neveltetéséről jobban gondoskodnak, otthon vagy magánintézetben alig 2-3 évig tanul, sok mindenféléből egy-egy keveset; ha másfelől Összehasonlítjuk nőink értelmiségét és műveltségét férfiaink értelmiségével és műveltségével: bámulva kell vallanunk, hogy a kettő között sokkal, de igen sokkal kisebb különbséget találunk, mint a minő különbség van a két nem iskolai kiképzésének mind időtartama, mind módja és értéke között. Valóban azon tény, hogy nőink, dacára annak, hogy kiképzetésükről a közhatalmak majdnem semmit sem gondoskodtak, s hogy ez érdekből még magánerővel is sokkal kevesebb történt, mint a fiúk taníttatásáért, mégis a műveltség azon színvonalára bírtak emelkedni, a melyen állnak: e tény, mondom, egyik legerősebb bizonyítéka a művelődésre való nagy képességüknek és szellemi erejüknek. Azonban bármily elismeréssel viseltessem is szellemi képességeik iránt, nem szabad elhallgatnom azon sokképen kimutatható tény, hogy nőink közműveltsége mostani állapotában azon feladatokra sem elegendő, melyeknek betöltése közelismerés szerint a nők hivatása, és a mely feladatok meggyőződése szerint semmivel sem kevésbé fontosak, nem csekélyebbek, s legalább is oly magasztosak és oly közérdekűek, mint a

férfiaknak a közéletben r servait sajátlagos feladatai. Fel kellett emlitenem e k r lmenyt, annak indokol s ul, hogy nézetem szerint a nők számára  llıtand  magasabb, vagy középfokú k ztanint zeteknek legelső, és tökéletesen elég teendőjük lett, ha növendékeiknek kizárólag azon műveltséget – de azt lehető alapossggal és teljességben – akarják nyújtani, melyekre a nőknek saját k r kben és már most is szükségük van. Majd ha az egész országban kellő számmal elterjedt ily tanintézetek által ezen feladatnak elég lesz téve; s majd ha e mellett az élet azt mutatja, hogy m g egyébre és többre is van szükség, majd akkor  llıtanak az illet k tanintézeteket, melyekben nemcsak művelt nőkké, leendő csal dany kk  stb. neveltetnek, hanem az egyetemekre leendő jog szokk , b lcs szekk  stb. is képeztetnek.

A k ztanint zet másik kell k l említém, hogy benne a tanrendszer a növendékek nagy többségének átlagos műveltségéhez, képességéhez és kulturális  g nyeihez legyen mérve. Némelyek előtt az általam előterjesztendő tanrendszer tán nem elég magasnak látszik, s belőle több tantárgy (p. o. a k z eptanod n l is logika, műtörténet, k zsg dz s t, zene stb.) hiányzik. Igen, de fontoljuk meg, hogy nem szabad csak arra tekinten nk, hogy egyes kit n bb tehetségek vagy kivételesen hazulról a többinél sokkal nagyobb el k sz ltess ggel j v  tanulóknak mit taníthatunk, hanem azt kell szem előtt tartanunk, hogy az illető tanintézet növendékeinek nagy többsége, vagyis átlagos összessége mind el k sz ltess g n l, mind j vend j n l fogva ezen iskolától, melybe lépett, a műveltségnek minő fokát, minő k r t  g nyelheti és birja el? Azután tanítsuk neki azt, de csakis azt, a mi ezen műveltség megszerzésére legszükségesebb, és a mit a rendelkezésünkre álló idő alatt képesek a növendékek alaposan megtanulni. Nézetem szerint a paedagogiai terv nélkül sok mindenfélét tanításának, a tudományosság fitogtat s nak, a magasabb műveltséggel való csillogásának s felsz n ss gnek szigorúan lehetetlenné tétele, s csak a legszükségesebb ismereteknek az  rtelmiss g és jellem képzésére tervszerűen  r nyzott alapos tanítása volna a magasabb leányiskoláknak leglényegesebb reformja.

Az  ltal nos műveltséget nyújtó leányiskolák feladatának meghatározásánál nem azt mondt m, hogy ezeknek ugyanazon általános műveltséget kell nyújtani, melyet a fiúk szerezhetnek tanintézeteinkben, hanem hogy ennek megfelelőt. Szándékosan használtam ezen kifejezést. A tanintézetekben eszközlendő nőnevelésnek

s oktatásnak is, mint említett előadásomban részletesen kifejtem, a női egyéniséget kell kiképezni minden becses és szeretetreméltó sajátlagosságaival. E nőiség jellegét nem csupán a nevelés és tanítás módszerében, hanem magában az olvasás eredményében, a nyújtandó műveltségben is meg kell óvni. Legyenek hölgyeink a lehető legképzettebbek, de mindig és mindenben, tehát még műveltségükben is nőek. Továbbá a férfi-tanintézetek (a népiskolaiakon kívül) részint tudományos főtanodák, részint ezekre előkészítő köznevelőtanodák, részint szakiskolák. A nők számára tudományos főtanodáról nézetem szerint nálunk beszélni sem lehet most, midőn annak minden életfeltétele és előzménye hiányzik, s midőn még oly közép-fokú tanintézeteink sincsenek, melyek arra előkészítenének. A mi pedig a köznevelőtanodákat illeti, a gymnasiumokban és reáliskolákban nyolc évi tanfolyam alatt szerzik a növendékek azt a tanultságot, a mi a főtanodai tudományos tanulásra szükséges. A nők középiskoláinak pedig nem az egyetem és műegyetemre, hanem közvetlen a női életre (s egy kisebb részt némely szakiskolára) kellően előkészíteni; nem a főtanoda által kiegészítendő, hanem magában befejezett, s a gymnasiumtól minőségében is különböző tanultságot kell nyújtaniok. Végre azt hiszem, hogy a nőknél legfőleg 16 éves korukig be kell fejezni az általános műveltségre szükséges iskolai oktatást. Ámde ez esetben a nőknek 10 év alatt (t. i. 6 éves koruktól) csak azon esetben taníthatnánk mindazt, s annyit, (sőt a különleges női tanulmányokkal még többet), a mit és a mennyit 12 év alatt (t. i. 4 elemi s 8 köznevelőtanodai osztályt) tanulnak a fiúk, ha kimutatható volna, hogy a nőknek általában nagyobb tanulási képességük s erejük van. A mi, legalább általában, még sem állítható. Ha a női középiskolákban a fiúk reáliskoláit vagy gymnasiumait akarnánk utánozni, csak a tantárgyak nevei lennének a tantervbe átvéve; de a valóságban megtanult s átértett ismeretek bizonyosan különbözni fognának a fiúiskolában szerzhettekétől, s ezen az úton épen felszínesség s tervtelen kontarkodás honosíthatnák meg, a mely ma is legnagyobb hátránya a női tanintézeteknek. Igaz, hogy Oroszországban a felsőbb leányiskolákat női gymnasiumoknak nevezik el, de azért legalább eredetileg a berni Fröhlich-féle úgynevezett «Einwohner Mädchenschule» *) mintájára szervezték. Pröhlichnek

*) Ezen intézetről részletesebb jelentést terjesztettem b. Eötvös minister elé, „Svájcban és Bajorországban szerzett tanügyi tanulmányaim” 100-106. lapjain.

pedig, avagy utódjának, Widmann úrnak eszük ágában sem volt a nők számára gymnasiumot csinálni. Igenis szükséges a nők számára is középfokú (azaz a népiskolai és az akadémiai tanodák között helyt foglaló) tanintézeteket szervezni; de ezeknek egészen önálló, saját jellegű női középtanodáknak kell lenniök, s az általuk nyújtandó műveltség is nem ugyanaz, a mi a férfi felsőbb intézetekben szerezhető, hanem igenis annak megfelelő. Hogy a nemzet női tagjainak értelmisége s erkölcsi műveltsége, mérvét és emelkedettségét tekintve is, megfeleljen a férfiak műveltségének, hogy ez által a két nem egymást teljesen megérthesse s méltányolhassa: ez; jelenben is eszközölhető, s ezt kívánni nem csupán a nők érdekében és jogában áll, hanem ezt követelik a családi boldogságnak, a gyermekek nevelésének s az egész nemzeti és társadalmi életnek nagy érdekei.

Ezeknél fogva a következőkben foglalhatom össze röviden azon főbb általános szempontokat, melyek szerint vélném a nők közköztartására szolgáló minden tanintézetet s tanrendszert szervezni;

1-ör. A nevelés, oktatás és tanítás mind célját, mind módszerét, mind a tananyagot illetőleg mindenekelőtt a női egyéniséghez, s ennek jogosult sajátlagosságaihoz alkalmazott legyen, s legfőbb céljául mindig a női individualitás és jellemkifejtés tekintessék.

2-or. A tanítandó ismereteket, s az egész kiképzés irányát sőt az oktatás szervezetét illetőleg is szigorúan a pozitív életviszonyok legyenek szem előtt tartva. E tekintetben a cél az legyen, hogy a nők jelenleg általánosan elismert élethivatásukra, és a szakiskolákban oly pályákra képeztesse, melyekre most is a nőiség megsértése nélkül sikerrel léphetnek.

3-or. A tananyag s a tanterv a közműveltség jelen állapotához, s azon előkészültséghez legyen alkalmazva, melylyel a növendékek legnagyobb része az illető iskolába beléphet. Ne elméletek magasztaláról, hanem alant az élet által nyújtott alapról kezdjünk építeni.

4-er. Köziskolában a műveltség minden luxusa kerültesse, s csak az legyen tanítva, a minek ismeretére nemcsak egynehány növendéknek, hanem mindazoknak valósággal szükségük van, kik azon illető intézetbe lépnek; továbbá, a mit a valamennyi növendék által elvégezhető tanfolyam tartama alatt alaposan megtanulhatnak. Általában a tanítandó ismeretek mennyiségét, mérvét, és a tanítás módját illetőleg mindig a növendékek összessége legyen szem előtt tartva.

5-ör. Az elemi iskolán felül a többi tanfolyamok befejezett egészet képezzenek, s úgy legyenek rendezve, hogy minden növendék egyfelől lehetőleg egyenfokú előképzettséggel léphessen be, és másfelől az egész tanfolyamot bevégezhesse. Az iskolai oktatásnak az életre szükséges eredményét semmi sem rontja meg jobban, mint az oly tanrendszer, vagy az oly tanfolyamok szervezése, melyekből a növendékek nagy része az életviszonyoknál fogva a cursus bevégezte előtt lép ki. Ha p. o. a hat évi elemi tanfolyam fölé 8, vagy akár csak hat évi női középiskolákat akarnánk állítani, s a tantervet e szerint állapítanánk meg, kétségtelen, hogy a felsőbb osztályokban a növendékeknek egy ötödrésze sem maradna ott, s kilépne azon osztályok elvégzése után, melyek tulajdonképen csak előkészítők voltak a felsőbb osztályokra, s azok által kellett volna kiegészíteniök. Ily szervezet annyival károsabb volna, mert

6-or, nem az a leglényegesebb, hogy bizonyos idő alatt bizonyos mennyiségű ismereteket tanítsunk be, hanem az, hogy a növendék egy bizonyos körű (vagy fokú) önmagában teljességet képező, s részeiben összhangzó műveltséget, és ezen összhangzatos műveltségből folyó életnézetet és szellemi önállóságot nyerjen. Ez a fődolog. Mindenféle tarka egyes ismereteknek a fejben összehalmozása folytán sem kiképzett értelmiség, sem a kedélyt és akaratot is átható műveltség nem keletkezik. Csak azon rendszeres tanultágnak van reális eredménye, a melyből önként születik meg mintegy egy bizonyos határozott irányú életnézet, a mely azután nemcsak az elme működése, de egyszersmind az akarat, sőt még az értelem föltött is képes uralkodni. A tanrendszerben tehát a tanítandó ismeretek ezen célra veendőek fel és állapítandók meg.

Ezek előre bocsátása után áttérhetek az oktatást, egész rendszerét, s egyes tanfolyamait illető véleményem előadására.

Általános műveltséget nyújtó tanfolyamok.

Azt hiszem, jelen viszonyaink között az oktatás ezen körét úgy kell rendezni, hogy a nyilvános iskolákban még a magasabb kiképzést igénylő leányok is 16-ik életévük betöltéséig teljesen bevégezhessek az általános műveltség megszerzéséért kezdett tanulásukat.

Részint azon okból, mivel a nő individualitásánál fogva is korábban végzi el mind testi, mind szellemi kifejlődését, mint a férfi;

részint a fennálló társadalmi viszonyok miatt kevés kivétellel minden leány 16 éves korában, ha be nem végzi, hát otthagyja az iskolai tanulást, s a világba vezetetik.

Idejáru! azon körülmény, hogy a kik nagyobb előképzettséget igénylő szaktanfolyamokra (p. o. tanítónői tanfolyamra) lépnek, azoknak is nézetem szerint 19, legfőlebb 20 éves korukig be kell fejezni összes iskolai tanulásukat; ez esetben pedig legfőlebb 17-ik évükben be kell lépniök a szaktanodába.

E szerint, ha hat éves korukban kezdik a tanulást, még a felsőbb iskolázást igénylők számára is legfőlebb 9 vagy 10 tanévet számíthatunk az általános műveltség szerzésére.

E célra háromféle tanintézetet, illetőleg tanfolyamot (és későbbi időben e háromféle tanintézetben talán 4-féle tanfolyamot) vélnék szükségesnek, t. i.

1-ör, a népiskolai törvényünkben elemi iskolának nevezett 6 éves tanfolyamot, mint minden későbbi tanfolyamnak szigorúan megtartandó közös alapját;

2-or, a népiskolai törvényünkben úgynevezett felső népiskolát, melyet a törvény a 6 évi elemi iskolán felül, leányok számára 2 éves tanfolyammal rendel; vagy az u. n. polgári iskolát, melyet az elemi iskola 4 évén felül 4 éves tanfolyammal rendel a törvény;

3-or, hasonlóul az elemi iskola bevégzett hat éves tanfolyamához csatlakozó, s az után következő női középiskolát 4 éves tanfolyammal;

4-er, idővel a középiskolához kapcsolt, s a felett álló 1-2 éves felsőbb tanfolyamot.

1.

Elemi iskolák.

Az elemi iskola tanrendszerét s tanfolyamát a felső népiskolákra és női középiskolákra előkészítőül egyelőre azon szervezetben ajánlom, a mint az a törvényben meg van állapítva. A népiskolai törvény módosítása alkalmával óhajtanék ugyan azon is változtatásokat (p. o. a rajz és női munkák tanítását); de ezekről ez alkalommal nem szólok, mert nagy súlyt helyezek arra, hogy minden felsőbb tanfolyamnak előkészítője, a mindenkire nézve kötelezett általános népiskolai tanfolyam legyen.

Itt csak kettőt legyen szabad megjegyeznem. Több okból szükségesnek tartom, hogy mind a felső népiskolába, mind az általam említett középiskolába ne az elemi iskola 4-ik vagy 5-ik osztályából, hanem a hat évi teljes tanfolyam elvégzése után léphessenek a növendékek. Azon okok, melyek e szabály alól sajnálatra méltó kivételt tenni kényszerítenek a reáliskoláknál és gymnasiumoknál, egyáltalán nem hozhatók fel a női iskoláknál.

A tanítás mindig a növendék korához, fejlettségéhez és előképzettségéhez levén mérendő, az elemi iskola 4 alsó osztályát végzett 10, 11 éves leánykának körülbelül csak azt kellene tanítani, a mit az elemi iskola 5-ik s 6-ik osztályában. A helyben (és ott is a felsőbb iskola közelében) lakó szülőknek, tehát körülbelül mindegy, hogy az elemi vagy a középiskolába küldik-e 10 éves leányukat? De nem mindegy a vidéken lakó szülőknek, kiknek minden tekintetben sokkal nehezebb 10 éves leányukat kiadni a háztól 6 évre, mint ugyanazon korú fiúkat. Ez nemcsak hogy költségesebb, de paedagogiai szempontból is hátrányosabb, a mennyiben tagadhatatlanul szükségesebb a leányoknak lehetőleg tovább maradni közvetlenül az anyai nevelés alatt, mint a fiúknak. Ha pedig megengednők, hogy akár 4, akár 6 elemi osztály elvégzése után lépjenek be, ez paedagogiailag eléggé el nem ítélt eljárás lenne. Mert így kétféle előképzettségű növendékekkel vagy lehetetlen nem a papiroson, de a valóságban egységes tantervet keresztülvinni; vagy azokhoz alkalmazkodunk, kik 6 osztályt végeztek, a 4 osztályt végzetek nagy kárára; vagy végre némileg lelkiismeretesebben a 4 osztályt végzettekhez alkalmazkodunk; de akkor megcsaljuk a vidékről jött és hat osztályt végzettek, és megcsaljuk a szülőket kik azon jámbor hitben élnek, hogy gyermeküknek 10 évi kiképeztetést adnak, pedig ez csak az iskolában töltött időre és költségeikre nézve igaz, az eredményt tekintve azonban csak 8 év alatt szereshető tanultságot nyernek.

Igaz, hogy az általam javasolt berendezés csak úgy lehető, ha az 1868-iki népiskolai törvény azon rendeletét, hogy az elemi iskola hat évi tanfolyammal tartandó, a kormány erélyesen végrehajtatja az egész országban, a mi fájdalom, még a fővárosban sem történt máig is. *)

*) T. i. 1873-ban.

Az elemi iskolák törvény rendelte egész hat éves tanfolyamának életbeléptetésére, s az ezen iskolákban való oktatáshoz egy célszerű s életre való tanterv kiadására bátorkodom a női közoktatás érdekében is Nagyméltóságúdat tiszteletteljesen és különösen felkérni. Sürgősen kívánja ezt a növendékeknek azon legnagyobb száma, kik az elemi iskolán felül semminemű iskolába nem lépnek, s a kik éppen az iskola 5-ik és 6-ik évében szerezhethének az írni-olvasni tudáson, mint gépies ügyességen felül, némi maradandó reálistudomány is életükre. De kívánják a felsőbb tanintézetek is.

A mit ma úgy a fiúk, mint leányok számára állított középtanodáktól követelnünk kell, azt csak azon feltétel alatt képesek a kiszabott idő alatt teljesíteni, hogy ha növendékeik jó népiskolai képzettséggel lépnek be. A kik ma nálunk az újabb gymnasiumi tantervektől elrémülnek, azok szemé előtt a régi magyar népiskolák vannak. Hogy a svájci meg a németországi gymnasiumok azt mind jól megbírják tanítani, a mit tanítanak, s mégis kevésbé nyomorítják el növendékeiket, mint mi a mieinket: ennek kulcsát a svájci népiskolákban találjuk meg.

Általában a felsőbb oktatás sikerének első alapja a jó népiskola. Különösen igaz ez a leánytanintézeteket illetőleg, hol a tanfolyam még rövidebb lehet, mint a fiútanodáknál, s hol másfelől a növendékek nagy része tovább kénytelen otthon a népiskolába járni.

2.

Felsőbb népiskolák és polgári iskolák.

Ezeknek hasonlóul általános műveltséget nyújtó tanintézeteknek kell lenni olyanok számára, kiknek módjukban van több iskolai tanultságot szerezni, mint az elemi iskolában s annak ismétlődő tanfolyamán nyerhetnek; de nincs módjukban és céljukban oly mérvű magasabb képzettséget szerezni, minőt az alább szervezett középtanoda nyújt. E felsőbb népiskolák egyszersmind előkészítőül szolgálhatnak az iparos-, és alsóbb fokú kereskedelmi női szakiskolákra; de nézetem szerint nem – mint jelenleg történik – a tanítónőképezdekre.

E tanfolyamokra nézve is a népiskolai törvény némely módosításai alkalmával leszek bátor véleményemet előadni, a mikor a tanfolyamot is óhajtom 2 év helyett 3 évre emeltetni, de a 3-ik évben már kevés órával.

Női középtanodák.

Középiskoláknak nevezem ezen intézeteket nem egészen azon értelemben, mint a gymnasiumokat s reáliskolákat, melyek a tudományos főtanodákra készítenek elő, hanem azért, mert félek, hogy ha felsőbb nőtanodának nevezném, még azt gondolnák, hogy akadémiai főtanodát óhajtok, és mert épen azt akarom kifejezni, hogy oly tanintézetet kívánok, melyben az oktatás mérve egyfelől a népiskolai, másfelől a tudományos akadémiai oktatás között közepén áll. Azután, még eljöhethet az idő, midőn ezek mellett, vagyis ezek fölé magasabb női tanintézeteket is gyakorlati haszonnal állíthatunk, s majd azok legyenek a női fensőbb tanodák.

E középtanodák feladata lenne a jelenben nyújtható legmagasabb középtanodai általános műveltséget adni a magasabb kiképzést igénylő nőknek. A felsőbb népiskoláktól, s jelenleg a törvényben levő polgári iskolától is nem csupán abban különböznek, hogy itt oly tantárgyak is taníttatnának, melyek ott nem, hanem főleg az által, hogy itt már a tanítás tudományos. Igenis, az oktatásnak tudományosnak kell lenni, de nem oly értelemben, mint az egyetemen, hanem mint a reáliskolákban és gymnasiumban, t. i. itt már az illető tanszakokban szaktudományi készültségű tanítóknak kell,

^v nem magát a tudományos vizsgálódást előadni, s abba a tanulókat belevezetni (mint az egyetemen), hanem a tudományos vizsgálódás azon eredményeit, melyeket a növendékek elbírhathatnak, velük közölni, elméjüket ezek felfogására értetni, s így bennök tudományos ismereteken nyugvó műveltséget fejteni ki.

1. Tanfolyam, felvétel, osztályok.

A tanfolyam a főlebb kifejtett okokból 4 évig tart.

A legelső osztályba felvétetnek oly legalább 11, vagy rendszeren 12 éves leányok, kik az elemi iskola hat évi tanfolyamában tanulni kellett összes ismeretekből szigorú felvételi vizsgát, jó sikerrel állnak ki. Valamint a többi osztályokba is mindig csupán oly növendékek vehetők fel, kik szintén felvételi vizsgán kellőleg igazolják, hogy az előzőtt osztályok tantárgyait a szükséges kiterjedésben és sikerrel tanulták.

A felvétel mindig a tanév kezdetén történhetik.

Azt hiszem, hogy a felvétel ezen módozatainak s kellékeinek szigorú megtartása egyik lényeges feltételét képezi e női középtano-

dák óhajtott sikerének, és csakis ezen esetben reményilem, 4 év alatt gyakorlati eredménnyel taníthatni mindazon ismereteket, s eszközölhetni a növendékek azon kiképzését, mely az oktatás ezen fokán nézetem szerint is határozottan szükséges.

Hazai leány-tanintézeteknek egyik legnagyobb nehézsége, melyet küzdeniök kell, a belépő növendékeknek egyenlőtlen, és igen sok esetben egészen elhanyagolt előképzettsége. A szülők nagy része megfoghatatlan könnyelműséggel majdnem semmit sem törődik az otthon való tanítással. Mindent az intézettől várnak, melybe 12, 13, 14 éves leányukat beadják „nevelésbe”, azaz, azért, hogy ott 2-3 év alatt kipolíroztassék a világ számára. Megtanuljon a társaságba szerepelni, zongorázni, táncolni, németül, franciául, azonfelül tudjon valamit a természetrajzból (ismerje tán a darwinismust is), a természettanból, a csillagászatból, a magyar, német, francia, angol irodalomról s Írókról, (a vizsgálati feleletében nagy bizossággal bírálja Shakespeare s Racine művelt, melyekből azonban még egyet sem olvasott), az aesthetikából és művészettörténetéből, a magyar és világtörténetből, a mythológiából, a lélektanból, a logikából s több effélékből; mindezt két-három év alatt tanulják meg oly leányok, kiknek nagy része, midőn az intézetbe belépett, az íráson, olvasáson kívül alig tudott egyebet némileg is jól. Hogy azután a nevelés bevégeztekor azon sok mindenféléből mennyit ért és tud jól, az alárendelt dolog, elég, hogy mindazt tanulta, hogy „van róluk fogalma”, s a társaságban tud azokról a tárgyról is beszélni.

A magán-tanintézeteknek minden módon minél több növendék kell, a felvételre megválasztásnál rendesen nem az előképzettség a legtöbb mérvadó, s e tekintetben nem is igen válogatóság. Azonban a nem nyereségre alapított köztanintézetnél, a hol az intézet fennállása is nem a tanulók nagyobb számától függ, másképp lehet és kell eljárni. Kezdetben valószínűleg sok jelentkezőt vissza keilend utasítani, de bizton hiszem, hogy akad annyi fölvehető, mennyivel lehet oly eredményt előidézni, mely a szülőket is helyesebb eljárásra fogja téríteni.

Mіндеgyik osztálynak egy évig kell tartani.

Egy-egy osztályba harmincöttnél több tanuló semmi esetre sem vehető fel. Elég volna ugyan már 30 is, de az anyagi körülményeket véve figyelembe, 35-öt még most föl lehet venni; azonban többet nem látok megengedhetőnek.

Részint azon körülmény, hogy a tanulók nők, részint a tanfolyam rövid tartama, még inkább szükségessé teszi, mint a fiúknál, hogy a tanító a tanórán minél gyorsabban érintkezhessek és foglalkozhassék mindegyik növendékkel. Az egyéni képzésnek itt hátróztottan előtérbe kell lépnie.

Az akadémiai előadás, a mely szerint az egész óra alatt csak a tanító beszél, a tanulók pedig hallgatva figyelnek, és percipiálják a hallottakat, itt még inkább kerülendő, mint a gymnasiumban. A leányok figyelme hosszabb ideig (kivált a második, harmadik órán) még nehezebben köthető le egy komoly tárgy hallgatva felfogásához, mint a fiúké. Legjobb akaratuk mellett is hamar elkalandoz elméjük másfelé, ha ők is active nem vesznek részt az oktatásban. A tanítónak észre kell vennie a növendék arcán annak lélekállapotát, s mihelyt szükség, azonnal hozzászólni, s vele beszélve folytatni a tanítást. A tanító, a hány növendéket így figyelemmel képes kísérni, a hánynyal ekként tud foglalkozni, s a hányra egyénileg tud hatni, csak annyit bír valódi eredmény nyel tanítani.

Ehhez járul az a körülmény, hogy a tanórákon kívül teljesítendő munkák, az úgynevezett házi feladványok a fiúknál is a lehető legkevesebbre korlátozandók; 13, 14, 15 éves leányoknál pedig, főleg ha nem bent az intézetben laknak, még kisebb mértékre szorítandók, sőt lehetőleg kerülendők. Itt tehát annál inkább mindent a tanórákon kell végezni. Különösen fontosak e munkáknál az írásbeli dolgozatok, fogalmazványok, azok átvizsgálása, bírálata stb. Mindezek oly mértékben igénylik a tanítónak a tanulókkal egyénenként foglalkozását, hogy e célra már a 35-ös létszám is inkább felette sok, mintsem növelhető.

A tanítás szakrendszer szerint eszközlendő. Igényli ezt az oktatásnak ezen fokon szükséges mérve, a mely miatt itt már a tudományok mai fejlettségén nem lehető, hogy egyazon tanító természetant, irodalmat, meg történetet tanítson, a nélkül, hogy saját szakján kívül a többiben dilettáns ne legyen. E mellett azonban legyen minden osztálynak állandó osztálytanítója, s e tiszttel az bizassék meg, kinek a tantárgyaknál fogva az illető osztályba legtöbb teendője van. Azon esetben, ha az osztálytanító férfi, célszerűnek tartom, hogy mellette vagyis kívül legyen egy állandó osztálytanító nő is. Szükségesnek látom ezt különösen a nevelés érdekében. Az iskolában a szoros értelemben vett oktatásnak vagy tanításnak is nevelő hatásának kell ugyan lenni, de ezenfelül még a növendékre

gyakorlandó egyéb hatások, p. o. tanácsadás, figyelmeztetés, intés stb. által is kell a nevelést eszközölni. A férfitanítónak is mindent észre kell vennie, mindenre ki kell figyelmeztetni, de vannak délicat dolgok, a melyekre sokkal célszerűbb, ha a leánytanulókat nem közvetlenül ő maga, hanem a tanítónő figyelmezteti, sőt sokszor jobb, ha a növendék nem is tudja, hogy a férfitanítótól ered az intés. Ide tartoznak a többek között p. o. a ruházatra, tisztaságra, s néha a magaviseletre stb. vonatkozólag szükséges figyelmeztetések. Minden ilyen dolgokra nézve a férfitanítók közölgjék a legbizalmasabban minden tapasztalásaikat, észrevételeiket s véleményüket az osztály tanítónővel, a ki azután közvetlenül az illető növendéket figyelmezteti vagy inti. A növendék is fesztelenebb bizalommal és nyíltsággal viseltethetik ő hozzá, s a figyelmeztetést is másként teheti ő, mint a férfi.

Tantárgyak.

Nem szándékozom itt részletes tantervet dolgozni ki. Erre képesnek sem érzem magamat. A tanterv nézetem szerint csak az illető szaktanítók közreműködésével állapítható meg, sőt azoknak az első négy év alatt teendő tapasztalásai folytán valószínűleg tetemes változtatásokat kellend benne tenni. Ezúttal csupán a tantárgyakra, s különösen az azokban elérendő tancélra vonatkozó némei nézeteimet bátorkodom előadni.

A tantárgyaknak, a tananyagának s az egész tantervnek megállapításában, az okoz nagy nehézséget, hogy aránylag rövid idő alatt kell a növendékeknek nagyobb mérvű tanultságot s műveltséget nyújtani. E nehézséget épen a tanulók jó előkészültségével, a tancélok helyes kitűzésével, az ezen célokra irányzott jó tanítással, és elegendő segédeszközökkel lehet legyőzni.

Véleményem szerint kivétel nélkül minden tanuló számára köteles tantárgyak lennének a következők:

1. Vallás- és erkölcsstan.

Ez az illetők hitfelekezeti tanai szerint volna tanítandó. Azonban úgy a felekezeti, mint a nem felekezeti tanintézetekben sajnálatlaltal tapasztalhatjuk, hogy az egyházak hivatalos tanainak illetén hivatalos tanítása sokkal kevesebb hatással van a tanulók élő valóságosságára, minthogy ezzel főleg női tanintézetnél beérhetnének. Szükséges emellett, sőt tán még lényegesebb, az egész nevelés ve-

zetésénél, s az oktatásnál a növendékek vallásos és erkölcsi érzüle-
tének élesztésére s tisztítására folytonosan hatni.

2. Magyar nyelv és irodalom.

Leánytanodák legfontosabb, s magában legtöbbet egyesítő tantárgya. – A növendéket arra kell képesíteni, hogy a magyar nyelvet mind elméletileg alaposan ismerje, mind pedig gyakorlatilag beszédben és írásban ne csak helyesen és szabatosan használja, hanem hogy a nyelv hatalmában is legyen. – Továbbá ismerje meg a magyar irodalmat, s annak történetét, természetesen nem úgy, hogy minden történeti adatot, írók életrajzát, s műveik névsorát betanulja; hanem úgy, hogy az irodalom egészéről legyen képzetei különösen és főleg pedig, hogy a kiválóbb remekeket (legkivált költői műveket) megismerje, a tanító aesthetikai és bírálati magyarázatai folytán lehetőleg átértse, – s ezen az utón mintegy bevattassék nemzetének szellemi életébe.

Mind a magyar, mind a szülőföldi irodalmakból veendő olvasmányok megválasztásánál szem előtt legyen tartva, hogy itt egyáltalán nem csupán az illető irodalom megismerése a cél, hanem egyzersmind a kedély nemesítése, az aesthetikai és erkölcsi érzések fejlesztése, a képzelet gazdagítása és tartalmassá tétele, az ízlés kiművelése, az ízlés erősítése, és a logikai gondolkodás képzése is.

A magyar nyelv és irodalom ily céllal tanításába belefoglalandók az irályban, költészettan, aesthetika, erkölccstan, sőt a logika köréből is itt közölhető ismeretek. Az ezen tárgyakból szükséges ismereteket részint az egyes irodalmi művek fejtegetésénél, részint pedig írásbeli dolgozatok minél gyakoribb készítése által kell megtanítani, Könnyebb is itt a logikai s aesthetikai törvényeket, és a költészet szabályait gyakorlati alkalmazásukban mutatni ki, s ismertetni meg, mint elvont tételekben külön tantárgyul. – Ez okból, bár én is kívánom, hogy a leányoknak jó logikai gondolkodásuk, művelt aesthetikai érzékük s felfogásuk, és jó szorgalmuk legyen, s az erre szükséges ismereteket megszerezzék, de nem látom célszerűnek őket költészettan, aesthetika, és logika, mint külön tantárgyak tanulásával terhelni.

Azután attól is félek, hogy elvont költészettani, szépészeti, s logikai szabályok külön betanításának csak olyan forma reális eredménye lenne a növendékek képzeletében és gondolkodásában, mint-ha valaki csupán könyvből tanulja meg a vívás szabályait, de midőn

vivnia kell, és kardot vesz a kezébe, egyet sem képes belőlök alkalmazni, s mégis erővel azon szabályok szerint akarván vivni, ügyetlenebb lesz, mintha csupán természetes ösztönét követné.

Mind az irodalomtörténeti, mind az esztétikai ismereteket, s a műfajok elméletét irodalmi művek olvastatása közben kellően tanítani: e célra az illető műfajban a magyar irodalomnak lehetőleg különböző korokbeli legkiválóbb termékei olvasandók és fejtegetendők. Így p. o. az epikai költészetre gr. Zrínyi: „Zrínyiásza,” Vörösmarty és Arany nagyobb elbeszélő költeményei is (p. o. A két szomszéd vár, V.-tól, Katalin, vagy Toldi Aranytól,) Kisfaludy regéiből stb., a lyrai költészetre Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Eötvös, Petőfi, Arany, stb. műveiből mind az illető írók ismertetésével. Fájdalom, a drámára hazai irodalmunkból egy olyan művet sem ajánlhatok, mely műremek, – s egyszerismind leányiskolában is olvasható volna. Itt részint a német s francia írókon kell megfelelő műveket egyidejűleg olvastatni, részint jó fordításban, p. o. Sophokles Antigonéját, *) s a keresztény drámára Shakespeare-től vagy Julius Caesart vagy Coriolánt.

Általában az esztétikai ismeretek tanításánál, az ízlés nevelésénél s az erkölcsi érzések fejlesztésénél nem szabad csupán a magyar irodalomra szorítkoznunk, hanem a mellett, hogy erre a rajzitanítást is felhasználjuk, még a mennyire az idő engedi, az idegen irodalmi remek olvastatására és fejtegetésére is kell terjeszkedni.

Ezt két módon vélem eszközölhetni:

1-ör az által, hogy a magyar irodalomból olvasottakkal egyidejűleg, vagy előzőleg az idegen irodalmi órákon is, a mennyire lehet, ugyanazon műfajokba tartozó munkák olvastassanak, s így a magyar irodalmi tanár is azokra szintén kiterjesztheti fejtegetéseit, s azokat össze is hasonlíthatja a megfelelő magyar művekkel. - Ekként az egész (magyar és idegen) irodalmi oktatás összehangatosan kezelhető, s tervszerűen lehet vele a növendékek kiképzésére hatni.

2-or az által, hogy a felsőbb osztályokban a magyar órákon, a mennyire az idő engedi, szintén olvassanak s fejtegensenek oly világ-irodalmi remekeket is, melyeknek kiváló képző hatásuk van, s melyeknek nyelvét nem, vagy nem mindnyájan tanulják. Ilyenek választhatók p. o. a görög, olasz s angol irodalomból. Ilyen volna min-

*) Antigonének már 1873-ban is volt Szücsötől hű, de nehézkes magyar fordítása, ma 1876-ban pedig Csikytól szép és jó magyar fordításunk van.

denek felett Sophoklesnek erkölcsi jellemképzés szempontjából is rendkívül felhasználható Antigonéja, vagy Euripides Iphigeniája Taurisban. (Ezt egyszersmind össze lehetne hasonlítani a német órákon olvastatható Göthe Iphigeniájával, s a francia órákon olvastatható Racine Iphigeniájával. Egy thema három nagy szellem által feldolgozásának összehasonlítása mily képzővé tehető!?)

A magyar irodalmi oktatásnak ezen egyik fő célját, hogy a növendékek a nemzeti irodalomban nyilvánuló nemzeti műveltségbe és nemzeti szellembé beavattassanak, nemcsak nem zavarja, de sőt előmozdíthatja az, ha más irodalmi remeknek (természetesen mindig kellő korlátok között) megismerése által egyfelől tágabb létkörű műveltséget nyernek, s másfelől ép az összehasonlítás folytán tisztább fogalmuk lehet saját hazai műveltségünk s irodalmunk való értékéről. Úgy a magyar, mint az idegen irodalmi termékek olvastatásánál s fejtegetéseiben nem szabad csak költői művekre szorítkozni, hanem ki kell terjeszkedni jó prózai olvasmányokra is. Ez annyi-val fontosabb, mert azt hiszem, hogy jól megválasztott prózai műveknek kellő magyarozattal olvastatása, s egyszersmind ehhez mért írásbeli dolgozatok folytonos készíttetése által nagyon lehet a növendékek szabatos logikai gondolkodásának és jó Írásának kifejlődésére hatni.

Prózai művek olvastatása egyszersmind irodalomtörténeti és esztétikai tanulmányul is volna felhasználható oly módon, ha p. o. miután Zrínyiszt olvassák, olvasnának Arany „Zrínyi és Tassó” című tanulmányából legalább egy magában érthető részt, – Vörösmarty után, Gyulay Pál, „Vörösmarty életéből,” vagy miután a lyránál Berzsenyitől többet olvastak, utána Kölcsey emlékebeszédét Berzsenyi felett; – továbbá ha Kölcseytől többet, s a pareinesist is olvasták, Eötvös emlékebeszédét Kölcsey felett és így tovább.

Magyar prózai olvasmányul leginkább ajánlhatom Kölcsey, b. Kemény Zsigmond, Gyulai Pál művelt, s Jókai egy pár beszélyét (a történetírókról a történettanításnál szölok) természetesen a ta-Qar által kellően felhasználva.

Általában azt hiszem, hogy női középiskolánál a jó irodalmi tanárok megbecsülhetlenek.

3. Idegen nyelvek s irodalmak, és p e d i g :

- a) német nyelv és irodalom,
- b) francia nyelv és irodalom,

c) a kik netalán németül eléggé tudnak, azoknak az angol nyelv s irodalom.

Csupán paedagogiai szempontból semmi kifogást sem tudnék az ellen tenni, hogy a leányoknak a latin és a görög nyelvek és irodalmak is taníttassanak, mert azok mint képző eszközök ép oly alkalmasak a női, mint a férfi szellem kiművelésére, s különösen a görög irodalom és művészet plastikus szép világába bevezetni leánykáinkat, azt hiszem, nemesítőbb s lélekemelőbb hatással volna rájuk, mint a modern olvasmányok és színdarabok legnagyobb része. Azonban az a tudományos érdek, a mi a férfiaknál követeli, a leányoknál (legalább általában) nem igényli a classicus nyelvekkel s irodalmakkal foglalkozást, a gyakorlati szükség és az idő rövidege pedig nem engedi, hogy nyilvános női középtanodában ezek taníttassanak. A nőknek tagadhatatlanul első sorban az élő nyelvekre van szükségük, és akkor midőn 4 év alatt az egész tanulást el kell végezniök, legalább két élő nyelv mellett még a classicusokat is tanítani nem lehet eredmény nyel.

E szerint a classicus nyelvek egyikét sem taníthatván, az élő nyelvek segélyével kell azon grammatikai s nyelvbeli értelemképzést is eszközözlni, melyet a gymnasiumban a classicus nyelvekkel akarunk elérni. E célra az európai legelterjedtebb s leggazdagabb irodalommal diszlő három, t. i. a német, angol és francia nyelv közül, a franciát vélem leggazdagabbnak, bár egyéb tekintetben - különösen a tartalmi becsét véve; - az angol, s azután a német irodalmat nők számára is előnyösebbnek merem állítani. A három között a francia nyelv törvényszerű formákban leggazdagabb, nyelvalkata leginkább szabályszerűen rendezett, grammatikája legkiképzettebb, s legalkalmasabb arra, hogy rajta a nyelvet, s illetőleg a beszédet meghatározott törvényei szerint ismerjük meg, és tanuljuk használni. Szóval, a francia nyelvvel leginkább helyettesíthetjük azon képző eszközt, melyet a fiúk számára a classicus nyelvekben nyertünk.

Azonban más oldalról a német nyelvnek nálunk is a közforgalomban szükséges volta, s a szomszéd német nemzethez és culturájához való viszonyunk miatt, művelt nőinknek a német nyelv nélkülözhetlenebb, mint a francia.

Ennélfogva véleményem szerint, mind a német, mind a francia nyelv s irodalom köteles tantárggyá teendő, de úgy, hogy:

1-ör, a német nyelv az első, a francia nyelv a második évben kezdendő;

2-or, a francia nyelv kiválóan a nyelvtani képzés érdekében, s a formai szépségeért; a német inkább csak a gyakorlati használatért, s az irodalom élvezéseért, s ezen szempontokból taníttassék;

3-or, a ki a német nyelvet gyakorlati használatra eléggé bírja, az választhatja az angolt, s arra nézve köteles tantárgy ez leendő, a német pedig csak a felső osztályokban az irodalmi remek megismeréseért.

Ha már a magyar irodalomnál sem lehet az idő rövidsége miatt teljes és tulajdonképeni irodalomtörténetet tanítani; természetesen erről még kevésbé lehet szó az idegen irodalmakról illetőleg. Legfőleg némi tájékozást nyújthatunk a tanulóknak az illető irodalom, és annak legnagyobb nevezetességei felől. A leglényegesebb pedig véleményem szerint itt is az, hogy egyes oly műveket, melyek egyszersmind a növendékek szellemképzésére paedagogiai célból is legalkalmasabbak, olvassunk, és egész jelentőségében átértessünk.

Általában, mind a hazai, mind az idegen irodalmi művek olvasatásánál arra kell szoktatni a tanulókat (a mi ha sikerül, későbbi életükre is jótékonyan kihat), hogy soha se elégedjenek meg azzal, hogy olvasmányukat hamar átolvassák, s legfőleg nagyjából ismerik, van róla képzetük; hanem mindenről, a mit olvastak, tudjanak maguknak kellően számot adni, igyekezzenek azt úgy tartalmában, mint alakjában átérteni, s átgondolva magukban mintegy reprodukálni; szóval tudják az olvasott mű hiányait meglátni, szépségeit s igazságait méltányolni, s ennél fogva élvezni.

Csakis az ily gondolkodva olvasásnak marad a lélekben nyoma, s van a szellemre képző hatása. A ki egyszer megszokott így olvasni, az nem is sok időt fog vesztegetni a gondolkodásnak vagy a szépérzésnek táplálékot nem nyújtó könnyű, pongyola piaci munkákra, hanem érzett szükségévé válik a magvasabb s értékesebb olvasmány. Ha a nők így szoknának olvasni, megint más művek örvendenének a kölcsönkönyvtárakban legnagyobb keresletnek, mint jelenleg, s mennyire más látszatja lenne olvasásuknak, mint most a legkapósabb regényekkel való időöltésüknek.

Hogy azonban az iskolában az irodalmi (úgy a magyar, mint idegen) művek olvasása egyszersmind ilyen tanulmány legyen, e célra egyáltalán nem látom helyesnek, hogy mint anthológiákban

szokás, a tanuló által még nem ismert nagyobb művekből csak egyes töredékek közöltessenek mutatóanyagokul, s ez legfőleg akkor engedhető meg, ha a kivett rész magában is önálló egészet képezhet, mi inkább prózai műveknél fordulhat elő. Különben az ily töredékek értékét, szépségét rendszeren csak azok képesek élvezni, kik vagy az egészet is ismerik, vagy pedig legalább kiképzett műízlésük, s tág körű irodalmi ismeretük van. De tanulóval, véleményem szerint mindig, a mennyire csak lehet, az egész művet kell megismertetni s átértetni.

Végül azt kell még itt figyelembe ajánlanom, hogy a mihelyt a tanulóknak a nyelvben előhaladottsága megengedi, attól fogva folyton oly műveket olvassanak, melyek vagy remekek, vagy legalább, úgy tartalmukat, mint alakjukat tekintve, nagyobb becsűek. Óhajtandó ez már azért is, hogy a növendékek reá szokjanak a magvasabb és valóban szép olvasmányokra, legyenek e tekintetben elkényeztetve, hogy ezután ízetlennek és élvezhetlennek találják a gondolatzegény, nem szép, vagy frivol olvasmányokat.

Az olvasmányok a tanterv megállapításánál s azután koronként választandók ki a körülmények szerint. Egy pár író azonban szeretném, ha semmi körülmények között se mellőzhetnék. Ilyen a német irodalomban mindenek felett Göthe. Akár költői műveinek a compositiot s alakot illetőleg is classicus szépségét, akár minden munkáiban nyilvánuló mély emberismeretét, emelkedett és józan életnézetét tekintsük: Göthe épen nevelési célra valóságos kincsbánya, csak ki kell aknázni tudni. Göthéből nem egy két szemelvényt, hanem úgy kötött, mint prózai műveiből minél többet kell olvastatni. A német irodalomban Göthe mellett, a kisebb verseken kívül nagyobb olvasmányokul ajánlhatók még gondos megválasztással Lessingtől, Jean Paul-tól, Bömétől, Schillertől és az utolsó évben Rudolphi Caroline „Gemälde weiblicher Erziehung” művéből alkalmas fejezeteket. Mindezekből természetesen csak azt és annyit, a minek kellő tanulmánynyal átolvasására idő jut.

A francia irodalomból, igen célszerűnek látnám az utolsó évben Fenelon „De l'éducation des filles» gyönyörű művecskéjét fordítani. Szép és mégis könnyű irálya mellett tartalma is olyan, hogy 15 éves leányok kellő magyarázat mellett maradandó haszonnal olvashatják. A költői művekből kívánatos volna szintén az utolsó évben Moherétől vagy a „Fösvényt,” vagy a „Tudós nőket” olvastatni, (az utóbbinál egyszersmind a fejtegetésekkel kimutatva a tudákos

és a művelt nő közötti különbséget). Moliéret ajánlja az a körülmény is, hogy az újabb vígjáték sajátképi megalapítója ő volt, és hogy a műfajok elméletéből körülbelül a 4-dik évben úgy is a színmű tanítandó, és a magyar órákon úgy sem igen lesz idő a vígjátéokra is olvasni példát. *) Végül ha Euripides és Göthe Iphigeniája olvastatik, jó volna, hacsak lehet, Racine Iphigeniáját is olvasni.

4. Rajzolás.

Nézetem szerint, a paedagogiai célt tekintve, a szépirodalmi művek tanításához közel volna s igen jelentékeny a rajzolás, melyet legalább a három első évben mindenkire nézve föltétlenül köteles tantárgyul óhajtának. A rajzolást következő célokból és szempontokból vélném tanítani.

1-ör, hogy a térről és térbeli alakokról, arányokról s viszonyokról való helyes és szabatos képzetek alkotására képesíttessék a növendék. E tekintetben a rajzolás azon hatáson kívül, a mit általában a képzelő erő tisztítására s fejlesztésére gyakorol, egyszersmind egyik legerősebb előkészítő a természetrajz (ásvány-, növény-, és állattan) és a természettan felfogására.

A rajznak e szempontból annyival nagyobb jelentősége van a leányiskolában, mivel itt a mathesis és mértan épen nem, vagy legalább igen korlátolt mérvben tanítható.

2-or, hogy a műízlést, s a szép idomok képzelését fejlessze.

3-or, hogy az 1 és 2 pont alatt jelzett hatásánál és a tanítás módjánál fogva a rajz előkészítőül, majdnem alapjául szolgáljon az úgynevezett női munkáknak, még a ruhaszabást is ideértve.

Ha a tananyag halmozottsága épen követelné, legfőlebb a 4-ik évben lehetne a rajzot facultativ tantárggyá tenni.

5. Történet, és pedig:

a) magyar történet egészen, tekintettel a világtörténeti egykorú nevezetesebb eseményekre;

b) világtörténet (leginkább az európai s északamerikai történet) főbb vonalaiban, s legjellemzőbb eseményeiben; kiemelve a magyar történetekkel nevezetesebb érintkezéseket.

*) Azonban, ha a francia nyelvben nem haladhatnának annyira, hogy az utolsó évben a tanár segítségével Moliére-t olvassák, akkor mégis jó fordításban a magyar órákon kellene olvastatni.

Úgy látszik, hogy a történetet tanítani, elbeszélő alakjánál s azon körülménynél fogva, hogy a képzeletre erősen hat, s a fiatal leányok is élénken érdeklődnek a lerajzolt események s azok hősei iránt, – egyike a könnyebb dolgoknak. Igaz, hogy megtörtént eseményeket érdekesen elbeszélni, vagy a történetből az érdekesebb momentumokat kiválogatni, ügyes embernek nem nehéz; de történetet, s különösen világtörténetet és a hazai történetet, leányoknak 4 évi tanfolyam alatt elvégezve jól, és a kellő tancélnak megfelelőleg tanítani, azt hiszem, egyike a legnehezebb feladatoknak.

Λ természettudományok tanítása a természeti világot, illetőleg ennek törvényeit, és tüneményeinek általános okait ismerteti meg a tanulóval; a történet pedig az embervilágot tárja fel előtte, s ennek, – közelebről saját nemzetének – kifejlődésén vezeti keresztül elméjét egész a jelen korig,

Hogy a történettanításnak nem szabad száraz adat és névhalmoz betanítatásából állania, s hogy úgy a hazai, mint a világtörténetnek legfőképen nemzetünk s az emberiség művelődését kell feltüntetni: ez ma már magától értetik. Hogy annyi századok, sőt évezredek alatt történt eseményeket nem lehet az iskolában mind megtanítani, hanem csak a legnevezetesebbekre kell szorítkozni, ez is mindenki előtt egyszerű és világos.

De az már nem oly egyszerű és könnyű (a mi pedig a fődolog), hogy a leírandó események, az adatok úgy legyenek kiválogatva és összeállítva, a történeti hősök és alakok képe is akként állíttassék a növendékek elé, hogy a nyújtható rövid leírásból is: .

1-ör, az egyes korszakoknak ne csak politikai s hadi eseményeit ismerje meg, hanem egyszersmind az élet magasabb és alsóbb köreiben levő családi, társadalmi, értelmiségi, s egész műveltségi állapotairól nyerjen képet;

2-or, ne csupán egyes kiemelendő korszakokat ismerjen meg, hanem az egész kifejlődés menetéről – legalább legfőbb vonalaiban – szerezhessen képet;

3-or, lássa be, hogy a történeti események nemcsak egymásután következnek, hanem egymásból is folynak, és hogy az emberiség történeti kifejlődésében is bizonyos törvényszerűség uralkodik.

Es végre, 4-er, a történet úgy taníttassék, hogy az (mint tulajdonképpen minden tantárgy) egyszersmind paedagogiai képző eszközül is szolgáljon.

Ezeket látom a történettanítás leglényegesebb kellékeiül s céljául.

A tancélt röviden így fejthetnénk ki: a növendékek saját nemzetének s az embervilágnak kifejlődését megismertetni, s egyszersmind ez által a növendék értelmiségének és jellemének képzésére hatni.

Ez utóbbi képző hatás alatt a világért sem azt értem, hogy a történetből tanulságos erkölcsi meséket csináljunk, az életben példányul szolgálható hősokeket és hősnőket szemeljük ki, mint egy anthológiában. Még azt sem kívánom, mit némelyek sürgetnek, hogy leányiskolákban inkább a női alakokat s azon dolgokat emeljük ki, melyekben nők szerepelnek, vagy a melyek tüzetesebben a női életre vonatkoznak. Nem. A nőnek is az életet, s a történetet lehetőleg hüven, a maga tárgyi valóságában kell megismerni, a mint az van, jó és rossz oldalával; ismernie kell nemcsak a női, hanem a férfi világot is. Az objectív történeti igazságnak van legerősebb erkölcsi hatása.

A történettanításnak (és nem is magának a történetnek) egyszersmind paedagogiai képző eszközül használása alatt azt értene hogy a tanító használja fel azon tényezőket, melyek a történetnek egészen objectív s mesterkéletlen tanításánál is az elme és a jellem képzésére önként kínálkoznak.

Így p. o. a régi lelketlen magoltatás elleni viszhatásul ma már divattá lett csak az értelein és képzelet fejtegetését hangsúlyozni. Azonban ne felejtjük, hogy az emlékezet tartja el s őrzí meg a feldolgozandó anyagot az értelem és képzelet számára is. Ne legyen a történet csupán dátumok, nevek, s száraz adatok emlékezettel betanítása (és soha se értelmetlenül); de más oldalról a valóban szükséges adatokat az emlékezetrel is jól tanítassuk be, és használjuk föl a történettanítást az emlékezetnek is egyik legerősebb fejlesztéséül.

A szépen előadott történet olyan, mint az élet által irt regény, s erősen hat mind a képzeletre, mind a kedélyre. Többen, p. o. még a jeles Schornstein is, erre helyeznek legnagyobb súlyt. Schornstein szerint leányokra nézve különösen azon korszakok megismerése becses, a melyek a képzeletet oly határozott alakokkal (Gestalten) töltik el, melyek egyszersmind az értelmet is akár a nagy és nemes iránti lelkesedésre, akár a megvetendő gonosztól és a közönségestől való elfordulásra indítják. Sok igazat látok Schornstein kívánalma-

ban de kétlem, hogy az általa célzott erkölcsi eredményt biztosan elérnénk csupán a képzeletre hatás által.

A történetet nem művészi kézzel, s nem költői igazságszolgáltatással alkotja az élet, mint a költő a drámát. A történetben nemcsak hogy gyakran a jogos és nemes törekvések fölött a gonoszság ül diadalt, hanem a jó és rossz oly összekeverve tűnik elő, az erkölcsi tényezők és okok gyakran annyira össze vannak bonyolódva, hogy a valót nem a képzelet látja meg, hanem fáradtságos kutatással, reflexióval, és ítélőképességgel lehet kiválasztani.

E reflexiónak és az ítélő képességnek gyakorlására óhajtanék a történettanításnál éppen felsőbb leányiskolában nagyobb súlyt helyezni. A nőknél az érzelem s képzelet különben is predominans, az ítélet pedig átlag gyengébb. Ennek a gyakorlására, s gyakorlat általi fejlesztésére tehát nagyobb gondot kell fordítanunk. E célra a történet a tanítónak igen sok alkalmat ad. A történeti egyéneknek és cselekményeiknek egybevetése, jellemeik vizsgálása, céljaik és tetteik bírálása, ehhez a körülmények mérlegelése, és a különféle tényezőknek az igazságos megítéléshez szükséges figyelembe vétele: mindez hatalmasan fejleszti a gondolkodást, az önálló ítélőképességet, s különösen a történet így tanulatásával lehet a növendékeket arra szoktatni, s illetőleg odaemelni, hogy az embereket és a dolgokat ne csupán egy oldalról tekintve ítéljék meg. Természetesen mindez az által eszközölhető, ha a tanító nemcsak ő maga magyarázza a történetet a fentebbi szempontok szerint, hanem magukat a növendékeket is folyton gyakorolja az elmélkedésben.

Továbbá nagy fontosságú a történet tanításánál az etnikai, az erkölcsi hatás. Ennek előidézésére nem az a fődolog, hogy a növendék egyes eseményekben és cselekményekben az erényt becsülni, szeretni, a bűnt utálni tanulja, hanem az, hogy a történetben egy törvényeken alapuló erkölcsi világrend kifejlődését ismerje meg. Ezért kiváló tekintettel kell az egyes nevezetesebb korszakoknak a családi és társadalmi életében uralkodott erkölcsi rendet, s annak az élet többi részére gyakorolt hatását kiemelni.

Mind a családban, mind a társadalomban erkölcsiségünk őrei, s a nevelésnél első alapvetői a nők. Nagyon sok függ attól, hogy mily fogalmuk van az embervilágban szükséges erkölcsi hatalmakról és erkölcsi rendről.

Azonban a történetben épen, mivel erkölcsi és nem természeti világregrendet kell a tanulóknak megismernie, nem elég csupán a törvényszerűséget, az események és állapotok ok- és okozati összefüggésében nyilvánuló szükségszerűséget kimutatni, hanem a szabadságot, az egyének önelhatározásukból folyó cselekvékenységet is előtérbe kell állítani, s az erkölcsi világregrendet is úgy kell feltüntetni, mint a mely, bár törvényeivel az egyének fölött s azok lelkében uralkodik, mind a mellett az egyéni szabad cselekvékenységet nem zárja ki, sőt abban valósul meg. Épen ennek a feltüntetése által kell különbözni a történetben kimutatandó törvényszerűségnek azon másik törvényszerűségtől, melyre a természettudományok tanításánál keli a növendék figyelmét irányoznunk, s a melyen alapul a természettudományoknak is erkölcsi hatása.

Végre a képző hatást illetőleg, a hazai történet tanításában még egy sajátlagos célra kell működni; t. i. honleányokat képezni, a valódi honszeretetet, és nemzeti érzületet kifejteni. A hazai történet tanulásában a növendéknek nemzetét megismerni kell. Nőtanodáinkban határozottan nemzeti műveltséget kell a leányoknak nyerniök. E nemzeti műveltség pedig legfőképen a magyar irodalom és a magyar történet tanítása által eszközölhető. Leginkább e két tantárgy tanításával érhető el, hogy a növendékek a nemzeti életbe öntudatosan beleavattatnak, és a nemzeti szellem légkörébe magukat beleéljék. E tekintetben sokat kell jövőre az iskoláknak tenni.

Elismerem, nehéz feladat négy éves tanfolyamban 13-15 éves leányoknak az előadott célokra irányoztattal! tanítani történetet, de szükséges és nem lehetetlen. Azután, azt hiszem, inkább a tanítónak nehéz ily szempontokból tanítani, míg a tanulóknak e célra jól irt tankönyvből, jó magyarázat s jó módszer mellett nem nehéz azt így tanulni. Úgy van ezzel, mint p. o. a színművei. A színműnek jó aesthetikai elméletét megállapítani, mély gondolkodást igénylő nehéz munka. Még nehezebb jó színművet írni, s azt jól eljátszani. De a jól megirt és jól eljátszott mű a hallgatóság kevésbbé művelt részének a lelkében is annak minden fejtörés nélkül ugyanazon lélektani s erkölcsi hatást idézi elő, melyet a műphilosoph vagy a költő mély elmélkedés folytán céloztak.

A történettanításnál, a mennyire az idő engedi, szintén olvasson vagy olvastasson a tanár kiválóbb történeti művekből a szőnyegen folyó tárgyhöz alkalmas fejezeteket. Sőt a magyar történetek

tanítása közben ismertethető meg a legalkalmasabban a magyar történetirodalom, Horváth Mihály, Szalay László, gr. Teleky József; Salamon Ferenc és Szabó Károly munkáiból jól választott olvasmányokkal.

A világtörténetnél is, p. o. a görög római történetnél a tanár olvashat fel és magyarázhat Plutarch „Párhuzamos életrajzaiból” egyes részeket, – később Anglia történeteinek Maculay-ból Csengeri A. fordításában olvastathat, stb.

6. Földrajz.

A földrajz önálló értékén kívül közös alapjául és segédül szolgál mind a történetnek, mind a természetrajznak (ásvány-, növény-, állattannak).

Itt táncéi: közelebről és részletesebben a hazát, azután az egész földet, mint olyat ismertetni meg, a mely egy felől a történetnek színterül, és más felől a növényi, állati s emberi életnek feltételül és fentartójául szolgál; – és a földet mint természeti testet kiváltképen állandó viszonyaiban és tényezőiben ismertetni meg.

Ennélfogva a fősúly a természeti földrajz tanítására fektendő. Nemcsak azért, mivel a földrajz elemeit már az elemi iskolában is tanulták; s nem is csak, mivel a politikai földrajz ismeretei nagy részben a történetben is taníthatók; hanem inkább azért, mivel a politikai és statisztikai földrajz által nyújtott kép (országok kiterjedése s alakja), valamint a statisztikai adatok nem maradandók, folyton változók; míg a természeti tényezők, síkok, völgyek, hegyek, vizek, talaj, égélj és ezek összefüggéseiből keletkező viszonyok évezredek állandóságával bírnak, s viszonyaik és hatásaik kimutatható általános törvényeken nyugosznak. (Es így itt is a világban uralkodó törvényszerűség belátására vezethető a tanuló). Továbbá, míg a politikai földrajz ismeretei csak tájékozást nyújtanak a történet színtere és a statisztikai állapotok felől, addig a természeti földrajz azon állandó nagy természeti tényezőkkel ismerteti meg, melyeknek domináló hatása alatt folyik le mind a növényi, állati és emberi élet, mind pedig az embervilág története; – sa melyeken nagy részben a statisztikai állapotok is alapulnak.

Úgy hogy első sorban instructiv és képző a természeti földrajz. Ez adja földünkéről azon képzetet, mely művelt embernek szük-

séges, ez szolgál sajátkép a történeti tanulmánynak is, sőt a politikai földrajznak is alapjául.

Azonban a természeti földrajz is kiegészítendő a politikai földrajz legszükségesebb ismereteivel.

A politikai földrajznál a történethez s a jelenkor ismeretéhez legszükségesebb adatokon kívül különösen azt látnám szükségesnek, hogy míg a természeti földrajz kimutatja, miként gyakorol a föld, s annak természeti állapota folytonosan befolyást az embervilágra, s miként módosítja az emberi viszonyokat: addig a politikai földrajz mutassa meg a tanulóknak, hogy viszont az ember miként hat vissza a természetre, s miként alakítja át a földet. Ez által válnék a politikai földrajz különösen képző eszközzé.

A tanítás módszerét illetőleg, csak egy pár megjegyzést legyen szabad tenni.

A földrajz tanításában is Pestalozzi elve, hogy t. i. a közelebbiről kell a távolabbira haladnunk, s hogy a legközelebbit (p. o. saját hazánkat) legrészletesebben, a legtávolabbt legkevésbé kell részletesen megismertetni, ma már magától értetődik.

Az sem vonható kétségbe, hogy a földrajznak nem szabad csupa nomenclaturának lenni (ez tette azelőtt oly unalmassá és fárasztóvá), hanem Richter úttörése után ma már összefüggő viszonyok s általános törvények belátására vezet az. Azonban a növendékeknél e geographiai viszonyokat is, a mennyire csak képekben előállíthatók, szemléltetve kell tanítani. Minél inkább tudjuk őket szemléltetni, annál könnyebben s annál többet tudunk megtanítani.

A leányközéptanodának tehát teljesen fel kell szerelve lennie mindennemű szükséges falí és kézi térképekkel, gömbökkel, dom-borművekkel, telluriummal stb.

Végre, nem elég a földrajzi helyzeteket s viszonyokat szemlélni, hanem azokat reproducalni is kell tudnia a tanulóknak. Ez által egy felől a nyert képzetek megszilárdulnak az elmében, más felől a gondolkodást, az elme alkotó erejét fejleszti. E reproducalás különösen két módon eszközözlendő:

1-ör, úgy, hogy a növendékek maguk készítik már a tanulásban megismert vidék vagy ország térképét tisztán saját emlékező képzeletükből. Ugyané célra szolgálhatnak, s igen ajánlhatók a legújabbban kezdett úgynevezett cartes muettes-ek is.

2-or a tanító a növendékekkel olvastat a térképről, azaz nem eo-ves helyek vagy tárgyak hollétét stb. kérdezi, hanem geographiai problémát ad fel, melynek megoldása több összefüggő földrajzi tárgyat foglal magában, s melyet a tanuló a térképre nézve s azon haladva fejt meg.

Mind a két mód alkalmazandó.

7. Számtan és mértan.

A matematikai ismereteket s ügyességeket oly célból s csak megközelítő kiterjedésben is tanítani, mint a gymnasiumban, idő rövidege s a tárgyak halmaza miatt kivihetlenné látom.

Ennélfogva a számtanból csak annyit javaslok tanítani, a mennyi ismeret megkívánatik a közéletben szükséges számvetések gyors és biztos eszközlésére. Ez jó részben ismétlése az elemi iskolában tanultaknak, s nézetem szerint a törtekkel való minden írányú műveleteken túl a társas szabályokig és kamatszámításig elég elhaladni.

A mértanból, elegendőnek látnék annyit, a mennyit szakértők a rajzhoz, a természeti földrajzhoz és a természetrajz és tanhoz legszükségesebbnek tartanak.

Miután itt tudományos mértan véleményem szerint nem tanítható, tán célszerűbb lenne a szükséges mértani ismereteket egészen csak nézletileg a rajzzal együtt tanítani.

8. Természetrajz. (Ásvány-, növény- és állattan).

A természetrajz, valamint általában a természettudományok ismerete leányiskolákban nem csupán általános didaktikai, hanem egyszerismind kiválóan gyakorlati érdekből, a gyakorlati haszonvetőség tekintetéből tanítandók. Ez alatt azonban nem azt értem, hogy a természet tárgyait és törvényeit csak az ember gyakorlati céljaira szolgáló s ezért teremtett eszközökül ismertessük meg; azt sem óhajtanám, hogy a tünemények és tárgyak önálló tudományos értékének mellőzésével csakis azon dolgokat és azon ismereteket tanítsuk, melyeknek a nők majd a háztartásnál hasznát veszik. Ez eljárás nem egyezne meg azon tudományos alapokon nyugvó műveltséggel, melyet a női középtanoda nyújtani akar. Az első főcélnek itt a természetrajz tanításánál is annak kell lenni, hogy a növendék az ásványok, növények s állatok országaról,

mint a természeti világ önálló létezéseinek köreiről, helyes fogalmat szerezzon, (lássa be, hogy ezen körök a fajokban és változatosságban való roppant gazdagságuk mellett is miként képezik az életnek egy összefüggő rendszerét), s különösen, hogy az ásványoknál a képződésnek, a növényeknél s állatországoknál a növényi és állati életnek és kifejlődésnek törvényeit megismerje.

E mellett, s ezen cél megsértése nélkül az által vélem az említett gyakorlati életet kielégíthetni, hogy:

1-ör, az ásvány-, növény- és állatország valamennyi tárgyait úgy sem lehetvén előadni, a nemeket s fajokat mindenek előtt azon ásványokban, növényekben és azon állatokban ismertetik meg, melyekkel a tanulóknak az életben legtöbb dolguk lesz, s melyek legtöbbet fognak használhatni szükségükre.

2-or. A tanított tárgyaknak belső törvényein, lényeges tulajdonain, életcéljának, az illető fajhoz és nemhez való viszonyán kívül egyszersmind gyakorlati haszonvehetősége vagy ártalmas volta is gondosan meg legyen ismertetve.

Egy szóval, nem csupán azon tárgyak tanítandók, melyeket a nők a háztartásnál, a táplálkozásra, ruházatra, bútorzatra s t. efféle életcéljainkra felhasználnak, és ezek sem csupán ezen célokra alkalmas vagy ártalmas voltak megismertetéséért tanítandók; hanem első sorban ezen tárgyakban ismertetendők meg az illető ásvány-, vagy növény- vagy állatfajok, s egyszersmind ezeknek a használhatósága is gondosan kimutatandó.

Hogy mindegyik országból az idő rövidségéhez mérten mi, mennyi és minő sorrendben tanítandó, azt a részletes tanterv megállapításánál a szaktanítók mondhatják meg. Erre nézve mérvadóul azon célt tartom, hogy az és annyi tanítassék, a melyből a növendék helyes képzetet nyerhet az egész növényi s állati életéről, meg az ásványok képződésének természetéről. A sorrendet illetőleg az ásványtant célszerűnek látnám későbbben, s akkor tanítani, midőn a vegytant elvégezték, és a rajzban s a mértan elemeiben némi előhalaclást tettek.

A latin nevek nőiiskolában az egész természetrajzból elhagyandók.

Az ásványországnak, a növény- és állat-élet szervezetének és gazdagságának megismerése már magában instructív, s nagyon tájgítja a tanuló szellemi látkörét. Azonban ezen, és az említett gya-

korlati szempontokon kívül inég egyéb tekintetekben is szellemképző eszközül használandó fel a természetrajz tanítása.

Nevezetesen, egy tantárgy sem nyújt oly bő alkalmat az észrevétel, az észlelet, összehasonlító képesség, a megkülönböztetés, s ezek által az ítélő erő fejlesztésére, mint a természetrajz. Itt épen mindent szemléltetve kellvén tanítani, az ásvány, a növény, az állat ugyanazon példányán is az egyes szervek megkülönböztetése, összehasonlítása, továbbá egy faj különböző példányainak összehasonlítása, ugyanazon célra szolgáló szervek különböző alakulásának s ez alakulás okainak észlelete, a finomabb különbsétek fölismerése: mindez igen élesíti a szellemi láterőt, s a képességet finomul különböztetni, észlelni, s ily különböztetések és észleletek alapján ítélni tudni. Valósággal, ha a tanító ügyesen felhasználja e célra a természetrajzot, szemléltetve, igen jó logikai gyakorlatokat tetethet tanulóival.

Továbbá, különösen a növénytan az esztetikai szépézés fejlesztésére is előnyösen használható fel. A természetben a növényvilág par excellence a szépség hazája, mely már e rokon tulajdonságánál fogva is nagyobb hatással van a női lélekre. A tanításban e momentumot kellőleg figyelembe venni, nagy hiba volna.

Azután, míg a physikában s a vegytanban (nagy részben még a nyelvek tanításában is) a tanuló figyelme mindig csak a tüneményeket előidéző okokra, s az okképen ható törvényekre irányoztatik: addig a természetrajzban, az egyes szervezetek alkotásában és az életmunkásságokban a célosságot lehet vele felismertetni. Itt az életcélok s az azok elérésére irányzott tevékenységek szolgálnak nagy részben a szervek így vagy amúgy képződésének is előidéző okaiul. A természetrajz tanítása tehát oda is irányzandó, hogy a növendék belássa a világban uralkodó célszerűséget, sőt hogy a valódi célosságról helyes képzetet nyerjen.

Végre figyelemre méltó azon hatás, melyet a természetrajz tanításánál a vallásos érzületre gyakorolhatni. Főlebb mondám, hogy az egyházi tanok hivatalos tanítása még nem kielégítő, hanem egyéb módokon is kell a vallásos érzületet éleszteni. De van-e erre kedvezőbb alkalom, mint a természet nagyszerűségben, a sokféleségben és változatosságban, úgy miként a rendben és célszerűségben egyképen, gazdag ós csudás három országának leírásánál. Nem itt lehet-e az Isten véghetetlen bölcsességét, és hatalmát legjobban szemléltetni, csak reá keli a növendék szemét irányozni.

9. Embertan.

Több tekintetben igen kívánatos lenne a vegytan, növény- és állattan elvégzése után, a legfelső osztályban megismertetni a növendékekkel az ember testi szervezetét, és a főbb életfunkciókat, különösen a táplálkozás, légzés, vérkeringés, érzés, mozgás folyamatát s törvényeit. E disciplinába kellene beleszőni *) a legszükségesebb egészségügyi ismereteket is.

Az embertan és egészségügy köréből szerzett helyes ismeretekkel a nők, azt hiszem, úgy saját személyük, mint gyermekeik iránt elkövetni szokott sok hibát elkerülnének.

Azonban az embertan tanítását legjobb volna a tárgyat alaposan értő nő tanítóra bízni.

10. Vegytan.

A vegytan, gyakorlati hasznát, és azon körülményt tekintve, hogy több tantárgy megértéséhez ma már majdnem nélkülözhetetlen: női tanintézetben körülbelül fontosabb, mint a szorosabb értelemben vett fizika.

Az elemeknek s azok összekapcsolódási és bomlási folyamatának minden ismerete nélkül sem az ásványtant, sem a növények, állatok, s az ember életfolyamatát (s különösen a táplálkozást) nem lehet megérteni. Azután a háztartás körében teendőknél is, majdnem a vegytani ismereteknek vehetnék a nők legtöbb hasznát.

Ennélfogva a vegytan tanításánál a cél: az elemeknek, és azon vegyeknek alapos ismertetése, melyek a háztartásban fontosabbak, vagy a melyeknek ismerete az ásványok képződésének, s a növényi és állati életfolyamatnak megértéséhez legszükségesebb; és végül itt is az, hogy ezen tanulásból a növendék világos képzetet szerezzen a természetben működő vegyi folyamatokról s törvényekről.

E célból a vegytani ismereteket talán már a második osztályba lehetne tanítani.

Magától értetlik, hogy itt is mindent szemléltetve és kísérletekkel kell tanítani, s a vegyképletek elhagyandók.

*) Mind didaktikai szempontból, mind a gyakorlati eredményt tekintve sikereesebnek látom e beleszővést, mint külön egészségügy tanítást.

11. Természettan.

A természettan tanításában is a főcél az, hogy a tanuló a természetben uralkodó szigorú törvényszerűségét, s minden tünemény természetes okszerűségét belássa; a nevezetesebb természeti törvényeket megismerje, de úgy, hogy ennek folytán ne csupán bizonyos tüneményeket tudjon kimagyarázni, és ne csupán némely törvényekkel ismerjen, hanem a természeti jelenségek egész világáról helyes képzetet nyerjen.

E főcélhoz járul itt is a gyakorlati alkalmazás és hasznosság kiemelése, de szintén csak oly értelemben, mint a természetrajznál kifejtem.

Ennélfogva a tanítás közelebbi feladata az, hogy az életben, s különösen a nők foglalkozási körében leginkább észlelhető természeti tüneményeknek törvényei kísérletek alapján ismertessenek meg, de úgy, hogy ez alatt az erőműi hatás, a hang és fény, a meleg, a delezesség és villanyosság legfontosabb törvényei alaposan megtaníttassanak.

A törvények matematikai kimutatása természetesen elhagyandó, vagy legfőlebb annyiban kísérthető meg, a mennyiben a növendékek számtani ismeretei megengedik.

A gyakorlati magyarázatban nem csupán a törvényeknek az életben alkalmazására, hanem p. o. a hangtannál az emberi hallás és a zene, a fénytannál a látás törvényeinek s folyamatának megértésére is.

A természettant, s általában a természettudományokat, sokan olyannak tekintik, mint a mely a vallásosságtól, sőt az erkölcsi elvekről is anyagiasságra, önzésre vezet. Attól függ, hogy kezelik. Egyoldalú vagy felszínes felfogással minden tudomány félreérthető és hamis útra vezethet. Kellő paedagogiai célzattal és jól tanítva pedig, azt hiszem, a természettan épen ethikai képző ezzközül is használható, különösen az által, hogy a szigorú törvényességnek, és a dolgok ok- és okozati összefüggésének észszerű belátására vezet. A tanítás és tanulás ezen eredményéből úgyes tanító alkalmas következtetést vonhat az emberi cselekményeknek is szükséges ok- és törvényszerűségére.

12. Ének.

Mindenkinek szükséges általános képző tantárgyul nyilvános tanintézetbe csupán az éneket ajánlom fölvetetni, de azt valameny-

nyi tanulóra nézve kötelezőleg, s csak orvosi tanács folytán véleményem felmenthetni alóla azokat, kiknek egészségi állapota nennenedi meg az éneklést.

Az instrumentális zene részint nem bír azon általános képző erővel, mint az ének, részint inkább különleges rátermettséget igényel, részint későbbi gyakorlata sokkal inkább függ az illetők életkörülményeitől. Ezért a zongora, p. o. legfőlebb facultativ tantárgy lehet.

Az éneknél cél: a mell testi erősítése és fejlesztése, a hangnak meg a hallásnak kiképzése, a zenei szépnek élvezetére kiképesítés; továbbá a kedélynek és érzelemnek művelése s finomítása, s különösen az összhang, s. összhangzatosság megszerzetése.

Mindezek annyira az általános emberi műveltség emelésére vonatkoznak, hogy minden növendéknek szükségesek. Ezért egyáltalán helytelen, ha ily intézetekben, valamint tanítóképezdében is csak azokat tanítják énekelni, kiknek arra kiváló hivatottságuk vagy különösen jó hangjuk van, mintha bizony itt a feladat műénekesnők kiképzése volna.

13. Testgyakorlat.

A testgyakorlatra hasonlólul valamennyi növendéket kötelezendőnek kívánnám, s pedig úgy, hogy mindegyik hetenként legalább kétszer egy-egy óráig gymnastisáljon.

A nők életmódjánál, a divatossá vált ideggyengeségeknél, s egyéb uralkodó női bajoknál, s azon körülménynél fogva, hogy a társadalmi szokások miatt növendékleánykák aránytalanul kevesebbet mozognak, mint a fiúk; a nőtanintézetben majdnem még szükségesebb a testgyakorlat szigorú alkalmazása, mint a fiúiskolákban.

Valóban nagy ideje volna a műveltebb osztályokban a leányok nevelésénél több gondot fordítani a test erősítésére. Ma pedig erre nemcsak elég figyelemmel nincsenek, hanem ellenkezőleg sokan a nőben szükséges gyengédséget és finomságot fölcserélik, sőt helyettesíteni akarják a testi gyöngédséggel s ideges kényességgel. Minő következményei vannak a női szépség és műveltség ily felfogásának, arról az orvosok s a gyógyszerészek számlái adhatnának bőséges fölvilágosításokat.

Női középtanodában a testgyakorlatnak véleményem szerint két egyenjogú célja kell hogy legyen. Az egyiket nevezhetnénk

aesthetikainak, s ez az ügyesítésben, a test hajlékonyságának kiképzésében s annak eszközlésében, állana, hogy a test tagjai szép idomokban, s összhangzatos arányokban fejlődjenek ki.

A másikat inkább biológiaiainak mondhatnánk, melynek feladata: az élettevékenységeket kellő élénkségre izgatni, a szükséges általános testi erőt fejleszteni, és különösen az aránylag leggyengébb egyes szervek vagy tagok erősítését eszközölni.

A gimnastikai gyakorlatoknak a szerint kell alkalmaztatniuk, hogy mindkét célra szolgáljanak.

Erre nézve itt csak a következő szempontokat legyen szabad figyelembe ajánlani:

1. A gimnastikai gyakorlatok szigorúan a női alkathoz és életmódhoz alkalmazottak legyenek, s e tekintetben nevezetesen különbözniök kell a fiúk számára szükséges gyakorlatoktól.

2. Inkább a szabad gyakorlatok alkalmazandók, az eszközökkel való gyakorlatok pedig kisebb mértékben és gondosan megválogatva.

3. A gyakorlatok szorosan az illető növendék egyéniségéhez mértek legyenek. Tehát egyáltalán nem egész osztályok csinálják ugyanazon gyakorlatokat, hanem mindegyik növendék az egyénisége szerint neki szükséges gyakorlatokat végezi. E szabály szigorúan megtartandó a biológiai gyakorlatoknál; s e célra orvosi felügyelete alatt, és annak tanácsára eszközözlendők a gyakorlatok.

4. A gyakorlatok mindig tiszta levegőben, s a mennyire lehet, a szabadban tartandók. Azonban más felől a gymnastikára ép olyan időben van legnagyobb szükség, midőn a növendékek sem sétálni, sem kertbe nem mehetnek. Ezért igen előnyös volna közvetlen a tanteremek mellett rendezni be egy nagy tornatermet, a hol a tanulók a tanórák közben 25-30 perc alatt naponként végezhetnék a testgyakorlatokat, mi idő alatt egyszersmind a tantermek szellőztethetők volnának.

5. Az utolsó évben 1 vagy 2 óra tánc tanításra fordítható.

14. Női munkák.

A női munkákat illetőig csupán az egész oktatás és nevelés szempontjából mondhatok véleményt, azt pedig, hogy mi, és miként taníttassák, az illető szakértők állapíthatják meg.

Az egész iskolai képzés érdekét tekintve, a következő szempontokat látom mérvadókul:

1., a női munkák közül csak az tanítassék és gyakoroltassák az iskolában, a mit a növendékek otthon nem tanulhatnak meg;

2., első sorban az tanítassék, a mi az életben szükséges, és a fényűzési munkák kizárandók;

3., a célszerűségre és az izlés nemesítésére legyen a főfigyelem fordítva;

4., ha az otthon kevésbé pótolható többi tanulmányokat nem akarjuk rövidíteni, heti 2, legfőlebb 3 óra elég;

5., a női munkákra fordított időt is fel kell használni a kéz gépies elfoglaltsága mellett eszközölhető, a szellemet és kedélyt képző foglalkozásra; különösen a háztartás körében épen a ruha és vászon-neműeket illető ismeretek közlésére. Ezért a női munkák tanítása egyéb tekintetben is művelt, jól képzett nőre bízandó.

15. Háztartástan.

ügynevezett „háztartástant” a 4 éves középiskolai tanfolyam-ban külön tantárgyul tanítani nem ajánlok.

Nem ajánlom:

1-ör, mivel az idő rövidsége, és a többi tantárgyak sokasága miatt idő sem maradhat alapos tanítására;

2-or, mivel a háztartásban tulajdonképen bizonyos oly ismeretek gyakorlati alkalmazása tanítandó, a mely ismereteket ezen növendékek még részint nem szerezhettek meg, részint itt a többi tudományokból tanulnak ép a tanfolyam alatt.

Legfőlebb az utolsó évben lehetne ide vonatkozó némely szabályokat s eljárási módokat betanítani. Ebből azonban könnyen az következnek, hogy a tanuló ügynevezett „könyvből gazdálkodó,” s épen az által gyakorlatiatlan házi asszony lenne.

Ennél célszerűbbnek látom azt, hogy a háztartáshoz legszükségesebb és itt tanítható ismeretek az illető tantárgyaknál közöltessenek a növendékekkel.

Így p. o. a természetrajznál (különösen növénytanál) és vegytanál, meg az embertanál, a táplálkozásra és konyhagazdaságra vonatkozó ismeretek, a női munkák tanításánál a ruházatra, s a ház e nemitekkel berendezésére tartozó tudnivalók; – számtanál pedig a példák a lehetőségig mindig a háztartás köréből véssenek, s a végén előadható a számtani műveleteknek a háztartásban tüzetesebb alkalmazása.

Ezen a módon a növendék, a mit megismer, azt nem betanult formákban és szabályokban, hanem alaposan fogja tudni. Es a ki nek oly általános műveltsége s oly értelmisége lesz, minőt e 4 éves tanfolyam eredményeül célzunk, a ki az itt tanult természetrajzi, természettani, vegytani, s a női munkákhoz tartozó dolgoknak gyakorlati értékét is ismeri, és e mellett tud jól számítani, s a számításokat gyakorlati feladatokra alkalmazni: attól nem félek, hogy ne válhassék belőle jó házi asszony.

T a n ó r á k s z á m a .

Az elsorolt tantárgyak közül részemről egyet sem látok elhagyhatónak a nélkül, hogy az ily női középitanodáról igényelt műveltséget félszeggé vagy felszínessé ne tegyék. Mindezek alapos tanítására pedig, azt hiszem, hetenként 30 óránál (testgyakorlattal) kevesebb nem igen fordítható, s ez körülbelül a következőleg lenne beosztható:

I. (legalsó) osztályban:

	óra.
vallás-erkölcsstan	1
magyar nyelv s irodalom	4
német nyelv	4
rajz s mértan	2
történet	3
földrajz	2
számtan	2
természettudományok	4
ének	2
testgyakorlat	3
női munkák	3

II. o s z t á l y b a n .

	óra.
vallás-erkölcsstan	1
magyar nyelv s irodalom	4
német nyelv	3
francia nyelv	4
történet	3
természetiek	4

földrajz	2
számтан	2
ének	1
rajz és mértan	2
testgyakorlat	2
női munkák	2
	30

III. osztály.

	óra.
vallás-erkölcsstan	1
magyar nyelv és irodalom.....	4
német nyelv s irodalom.....	4
francia nyelv s irodalom	4
történet.....	3
földrajz	2
természetiak	4
számtan	2
ének	1
rajz.....	1
testgyakorlat	2
női munkák	2
	30

IV. osztály.

	óra.
vallás-erkölcsstan	1
magyar nyelv s irodalom	6
német nyelv s irodalom.....	4
.....	4
történet.....	3
természetiak	4
számtan	2
ének	1
testgyakorlat	3
női munkák	2
	30

Ezen felül az angol, mint facultatív tantárgy heti 3 órán. íme a sokak által kívánt, divatosabbá lett logikát, lélektan, esztétikát, világirodalmat, csillagászatot, zongorát, nevelés- s oktatást, és a szépirást kihagyva is csak a kötelező tantárgyakból he-

tenként 30 órára van szükségünk. Pedig merem állítani, hogy jóf képzett és ügyes szaktanárnak sem könnyű feladat lesz a fönt kijelölt órák alatt tantárgyából nem csupán valamit tanítani, hanem alaposan megtanítani mindazt, s oktatni a növendékeket mindabban, a mit azon tantárgyból elvégeznie kell. Ismétlem, nem az lehet a cél, hogy a tanulók sok mindenféléből egyes ismereteket szedjenek fel, hanem hogy egy bizonyos fokú és körű rendszeres képzettséget s egyöntetű alapos műveltséget nyerjenek.

3. Tankönyvek s tanárok.

Hogy úgy az egész oktatás eredményében, mint az egyes tantárgyakban a főlebb kifejtett célokat elérjük, s hogy a tanítás az ott előadott kellékeknek megfeleljen: ennek két lényeges feltételét képezik az alkalmas jó tankönyvek és tanérok.

A női középtanodának leglényegesebb sajátlagossága, a miben különböznie kell a gymnasiumtól vagy a reáliskolától, nem annyira abban áll, hogy itt rövidebb idő alatt más tantárgyakat kellene tanítani (sőt a tantárgyak nagyobb része ugyanaz, a mi a reáliskolában), mint inkább a tanítás módszerében és abban áll, hogy ugyanazon tantárgyak tanításával némileg más célt akarunk elérni a növendék lelkében, mint amott, s ugyanazon tantárgyakban részben más ismereteket kell kiemelni s előtérbe állítani itt, mint amott.

Mindehhez, tehát az egész középtanodai műképzés feladatának megoldására nemcsak ügyes tanítók, hanem egyszersmind a gyakorlatban kifejlett sajátlagos leányiskolái didactica, és ennek megfelelő jó tankönyvek szükségesekek.

Különösen fontosnak látom azt, hogy mindegyik tantárgyból ezen iskolák növendékeihez, tancéljaihoz és nevelési feladatához alkalmazott tankönyvek szerkesztessenek. Ez nagyon megkönnyíti és biztosítja az oktatás célzott eredményét.

Azonban jól tudom, hogy csak a gyakorlatból hosszabb idő folytán fejlődhetik ki a kívánt női didactica, és készíthetők jó könyvek. Ezen időig sok nem sikerülő kísérlettel fogják a növendékeket gyötörni. Kivált a tankönyveket illetőleg még Németországon is a kezdetlegesség stádiumán vannak.

Hasonlóul nálunk is, a legképesebb tanárok is csak saját huzamosabb gyakorlatukban szerzett tapasztalásaik folytán fejthetik ki tanítási módszerüket, s írhatnak majdan jó tankönyveket. Ez

időt türelemmel el kell várnunk. De szükségesnek látom már kezdetben határozottan kitűzni a célt, a mely felé haladni akarunk, s megállapítani az oktatás rendszerének azon főbb elveit s vonalait, a melynek keretében azután az ügy fejlődhetik.

Ezenkívül a legfőbb, a mit kezdetben is tehetünk: a jó tanerők alkalmazása.

A tanerőket illetőleg a következőket vagyok bátor megjegyezni.

A női középtanodában alkalmazandó tanító első kellékül tartom azt, hogy saját tanszakjából legyen oly mérvű tudományos képzettsége, a minővel egy jó gymnasiumi tanárnak birnia kell. Hogy valaki nehezebb tárgyat rövidebb idő alatt könnyebben megtudjon tanítani, s képes legyen nem tudományos elme számára is megérthetővé tenni: erre első feltétel az, hogy tárgyát alaposan, tudományosan ismerje, s ennél fogva annak kezelése hatalmában álljon.

A másik kellék, hogy a tanítónak a szaktudomány mellett paedagogiai s didactikai képzettsége is legyen. Tehát ne oly egyének alkalmaztassanak, a kik p. o. az irodalomban vagy más téren bár kitűnő szaktudósokul tiszteltetnek, de a középtanodai fiatalság tanítására sem elméleti, sem gyakorlati képzettségük nincs. Külföldön is ismerek egy pár felsőbb női tanintézetet, melyben az egyetem hírnevesebb tanárait és az irodalom kitűnőbb férfiaiit nyerték meg éppen a fontosabb tantárgyakból órákat adni. Ez eljárás az illető intézet számára reclameképen nagyon sikeresnek bizonyult; ámde a tanítás eredménye a mérsékelt várakozásoknak is alig felel meg. Az irodalmi foglalkozás, a tudomány fejlesztésére irányzott buvárlat, sőt az egyetemi tanárkodás is annyira különböző a középtanodai tanítástól, s ezen különböző foglalkozások mindegyike egyfelől annyira saját gyakorlatot kíván, más felől annyira igénybe veszi egy ember egész erejét, hogy ritkán és csak kivételesen lehet egy azon egyén jó középtanodai, főleg leány-tanító, s egyszersmind jó egyetemi tanár, vagy a mondott értelemben, tudós avagy parmetier író.

A tapasztalás azt bizonyítja, hogy még a kitűnőbb középtanodai tanároknál is nem szokott az iskolájukban való működésük előnyére válni, ha egyszersmind, mint írók működnek sokat az irodalomban, vagy a tudomány búvárlatába merülnek el. Azt hiszem, hogy középtanodákban, s különösen leányintézetekben több okunk van félni a hírneves írók és tudósok tanításától, mint örülni vállalkozásuknak.

Továbbá részben a most említett okokból is szükségesnek tartom, hogy a női középiskolában ne más intézetek (akár gimnáziumok s reáliskolák) tanárai adjanak órákat, hanem itt alkalmazott oly egyének tanítsanak, kik minden idejüket és egész erejüket az ezen intézetben eszközendő oktatásnak és nevelésnek szentelhetik. A különféle intézetekben való órák adása a tanítás eredményére általában hátrányos, s bárhol legfőlegb ideiglenes malum necessariuniképen engedhető meg. Az iskolában célzott képzés érdekéből nem elég, hogy bizonyos tantárgyak jó tanárok által taníttassanak, hanem szükséges, hogy valamennyi tantárgyból nyújtandó összes oktatás összhangzatosan, közös szellemben tervszerűen eszközöltessék. Ez összhangzatosságot és tervszerűséget nem az által érhetjük el, hogy bár a legjobb tantervet is papíron előírjuk a tanítóknak, hanem csak az által, ha a tanítók folytonosan bent a tanodában együtt működnek, s nemcsak növendékeikkel, de egymással is naponként és az igazgatóval is naponként, sőt az órák közben érintkeznek, apró észrevételeiket, tapasztalásaikat közlik, s így a tanításnak közös szellemét fejtik ki. Az óraadásoknál ily érintkezés már a miatt sem lehető, mert a tanárnak az óra végeztével rendesen futnia kell a másik intézetbe, hogy a közbeneső negyed óra alatt oda érjen, mire a tanterembe be kell lépni. Ehhez járul a nőtanodákat illetőleg még azon fontos érdek is, hogy mint főlegb említém, az ezen intézetekben célszerű női didacticának, és oktatási módszernek még ezentúl kell a gyakorlatból kifejlődnie. Ezt pedig csak úgy reménylhetjük, ha az illető tantárgyak szakemberei huzamosabb ideig kizárólag ezen tanintézetekben a leányok oktatásával foglalkoznak.

Finom, és nem könnyen eldönthető kérdés az is, hogy ily női középiskolában tanítókul nők alkalmaztassanak-e vagy férfiak, vagy pedig mennyiben nők, mennyiben férfiak. Részemről szükségesnek tartom, hogy mind nők, mind férfiak tanítsanak. A neveié érdekésből nélkülözhetlenek a nőtanítók; az oktatásnak itt már szükséges mérvé, és tudományos'alapja miatt pedig legalább némely tantárgyakra – szükségesek a férfiak. A férfiak tudományosságát, észerejét és erélyét, azt hiszem, még sokáig legalább is célszerű lesz igénybe venni a nők fensőbb oktatására, de nehezen nélkülözhetnének jelenleg, midőn csak kivételesen volna található oly nő, kinek kellően alapos tudományos képzettsége van.

Mily arányban alkalmaztassanak nők vagy férfiak? ezt tulaj-

donképen az élet mutatja meg, a tanerők t. i. az egyéni képesség és tanultság alapján levén megválasztandók. Azonban csakugyan némely tantárgyra szükséges, vagy előnyösebb nőt alkalmazni, ilyenek p. o. a női munkák, a testgyakorlat, továbbá alkalmazható nő az angol nyelvre egészen, a magyar és német nyelvre a legalsó osztályokban.

Megvallom, a vallástantanítást is több siker reményével merném vallásos kedélyű nőre bízni, mint oly férfiakra, kik pusztá hivatalos kötelezettségből betanítatják a hivatalos tanokat.

Azonban megjegyzem, hogy bármely tantárgy tanítását egyedül oly nőkre látom bízhatóknak, kik nemesak általában a tanító-női pályára, hanem az illető tanszakra megkívántató tudományos és gyakorlati képzettségüket igazolhatják.

Inkább férfiakra bízandó a földrajz, hazai és egyetemes történet, természettan, vegytan és ének tanítása minden osztályban, továbbá a felsőbb osztályokban a magyar, német s francia irodalom tanítása szükséges aesthetikai oktatásokkal és a fogalmazásokban gyakorlatokkal. Azonban még a férfiak közül is a nyelvek s irodalmak, valamint a történetek tanítására csak olyanokat óhajtanék, kiknek egyszersmind legalább az alapul szükséges (görög, római) classicus képzettségük megvan. Főleg az irodalmak tanítására nagyon előnyös, ha a tanító a görög irodalom s művészet termékeivel is közelebbről ismerős. Sőt azt merem állítani, hogy különösen leányiskolában még a természettanból és vegytanból, s általában a természeti ismeretekből oly egyén adjon oktatást, a ki, hogy úgy szóljak, „nem purus putus physicus,” s kinek classicus irodalmi műveltsége is van.

Ha már tanítókul nők és férfiak vegyesen alkalmaztatnak, kérdés, hogy hát vájjon igazgatóul férfi vagy nő alkalmasabb? Németországon és Svájcban a szakemberek kevés kivétellel majdnem egyhangúlag férfi igazgatót kívannak a felsőbb leányiskolákban. Azt hiszem, itt is szorosán a tanítás szempontjából a férfi-, a nevelés szempontjából pedig a nőigazgató előnyösebb. Ha vidékről jött és bent lakó növendékek is vannak, akkor okvetetlen szükséges egy igazgatónő, még ha mellette igazgató van is. Ilyen esetben a legnagyobb szerencse, ha férfiigazgató vezeti az oktatást, de kinek neje meg képes a háztartást s a szorosabb értelemben vett nevelési részt kezelni. Egyébiránt az egész igazgatás bízható nőre, de csak azon – igazán szólva ritkább – esetben, ha elég paedagogiai ügyessége

mellett kellő tudományos képzettsége van a különféle szakokban való tanításra felügyelni, az egész oktatást vezetni; és ha a tanárok fölött nemcsak hivatalánál fogva, hanem szellemi fensőbbiséggel és ügyismeretével tud tekintélyt hajtani. Mert végre is a tanoda szelleme leginkább az igazgatótói függ, ennek kell az egyes szakok működését összhangzatba hozni, s az egészet jó irányban erős kezekkel vezetni. Ha a tanerők gyengébbek, akkor annál szükségesebb hogy az igazgató őket folyton útba igazítsa, tanácsaival paedagogiai és didaktikai tekintetben is gyámolítsa, és rendben tartsa, tehát annál inkább kell az igazgatónak többoldalúlag a dologhoz érteni; ha pedig a többi tanerők is jelesek, annál inkább kitűnőnek kell lenni az igazgatónak, hogy képes legyen vezetőjük lenni. A hol a tanítók az igazgatónak tudományos műveltségben s értelmiségben való inferioritását érzik: ott az intézet szellemi vezetéséről szó sem lehet, ott a véletlen műve, ha az oktatás jól megy.

Ennélfogva, ha oly nő nem találkozik, kiben egy jó igazgató minden tulajdonát, tudományos műveltségét s erélyét biztosan meg lehet ismerni; a ki magát az oktatást is vezetni képes, akkor alkalmazassák férfiigazgató, s mellette inkább egyik tanítónő bízássék meg a specialis igazgatónői teendőkkel. Ha azonban oly nőt talál Excellenciád, mint a budai tanítónőképezde igazgatója, Zirzen kisasszony, akkor megnyugvással reábízhattja az igazgatást.

A létszámot illetőleg, nézetem szerint egy négy osztályú női középtanodában a tanítószemélyzetnek az óraadókon kívül legalább egy igazgatóból és 7, kizárólag az intézetbe alkalmazott tanítóból, kellene állania.

Miután a tanároknak kell oly mérvű képzettségüknek lenniök, mint a gymnasiumi tanároknak, s miután elfoglaltatásuk sem kevesebb: igen természetesen fizetésüknek is megfelelőnek kell lenni.

4. Bentlakás.

Ha női középtanodák csupán a helyben lakó szülők gyermekei számára állíttatnának: akkor természetesen nem kellene a növények lakásáról és étellemezéséről gondoskodni. Miután azonban a vidéken lakó szülőknek még inkább van szükségük ily tanintézetre, mint a nagyobb városokban lakóknak (kik mégis jobban találhatnak valamely módot leányaik taníttatására); s miután leányokat sokkal nehezebb magán családoknál elhelyezni, mint fiúkat: ennél-

fogva szükségesnek vélem, hogy legalább az ország költségén felállított ily női közélettanodákhoz bentlakások is kapcsoltassanak a vidékről jövő tanulók számára.

E bentlakások berendezésére s vezetésére nézve a következőket vagyok bátor Nagyméltóságod figyelmébe ajánlani.

1. A bentlakási intézet mindig nőnek vezetése alatt állván, ha az igazgató férfi, vagy ennek felesége, vagy egyik tanítónő kezelése alá helyezhető.

2. A fődolog, hogy a bentlakásban is családias együttélés és családias szellem legyen. E végre:

a) kívánatos, hogy ne csupán házi asszony, hanem annak férje, mint családfő is legyen;

b) egy bentlakási intézetben ne legyen sok növendék. Mihelyt sokan vannak együtt, képtelen a vezető a családias szellemet fegyelmi rendtartással, s az egyéni nevelést általános szabályok és formák megtartásával pótolni. Ezért, azt hiszem, egy internátusba legfőlebb 30 növendék vehető fel, de ennyi is csak oly berendezéssel, hogy minden 15 növendékkal egy nevelőnő (p. o. tanítónő) éljen együtt; – ne pedig oly módon, mint sok intézetben láthatjuk, hogy 30-40 leány egy közös hálóteremben alszik, s egy másik közös nappali szobában zavarja egymást a jóra való foglalkozásban. Az ily kaszárnyaszerű berendezés és tábori életmód egyáltalán nem felel meg a nőnevelés céljának.

A hol a körülményeknél fogva kénytelenek volnának harmincnál több növendéket venni fel bentartásra, vagy azon harmincat sem lehet az említett módon elszállásolni: ily esetben célszerűnek vélném a többi növendéket az egyes családos tanároknál helyezni el, s azoknál rendezni be 5-10 tanulóra az igazgató közvetlen ügyelete alatt álló internatusokat.

3. A bentlakáson levő növendékek se legyenek soha a világtól elzárva. A nevelőnő vezetése és ügyelete alatt, a mennyire csak a több egyén együttléte megengedi, oly szabadon érintkezzenek a társadalmi élettel, mint a családi körben tehetnék. Életmódjukban is neveltessenek a leányok úgy, hogy kellő önállósággal, az élet szükséges ismeretével, s egyszersmind a szükséges erkölcsi erővel lépjenek ki az intézetből a világba.

4. Az internatusnak sem levén szabad nyereséges vállalatnak lenni, a lakás és ételmezésbeli elegancia, kényelem, s fölös jóllét ne

szolgáljon családokul a növendékek édesgetésére, mint ez sok magán intézetnél történik. Egyszerűség, célszerűség, és az egészségi szempontok legyenek az egyedül mérvadók. Az ezeken túlterjedő jóllétet s kényelmet, úgy is könnyen meg fogja tanulni és szokni, a kinek az életben módja lenne benne. Egyetlen egy tekintetben volnék kész megengedni, hogy a pedanságig, vagy akár egész a fényűzésig menjenek, t. i. a lakásban, ruházatban és élelmezésnél megszokandó tisztaság és rend tekintetében. Az intézeti nevelésben is eléggé nem hangsúlyozható feladat, a növendékeket minden dolgaikban úgy rá szoktatni a rendre és tisztaságra, hogy ez második természetükké válják. Az internatusnak pedig nem csupán tápláló, hanem nevelő intézetnek kell lennie.

5. A középiskolához kapcsolandó 1 vagy 2 éves tanfolyam.

Meg vagyok fölöle győződve, hogy a középiskolai tanfolyam a hat éves elemi iskola fölé, ha 4 év helyett 6 évi tartammal szervezzenék: akkor az 5-ik s 6-ik évre alig maradna ott egy tizedrésze azon növendékeknek, kik az első osztályba beléptek, és így a tanulóknak legkevesebb kilenc tizedrésze kilépne azon osztályokból, melyek jó részt csak előkészítőül szolgáltak az egész tanfolyam által célzott eredmény megszerzésére.

De másfelől azt reménylhetők tartom, hogy ha az országban számos ily 4 éves középiskola lesz: 10-20 ily intézetben az egész tanfolyamot bevézett növendékek között talán leend 10-20 olyan is, ki hajlamánál és helyzeténél fogva még kívánná tanulását iskolában rendesen folytatni.

Ezek számára igenis kívánatosnak, sőt szükségesnek látom, hogy a középiskolák egynémelyikéhez, – de nem mindegyikéhez még egy, ha tetszik, felsőbbnek nevezhető tanfolyam állíttassék egy vagy két éves tanfolyammal (t. i. a szerint 1 vagy két éves tanfolyammal, a hogy majd a gyakorlati lehetőség mutatja).

Ezen felsőbb tanfolyamnak nézetem szerint egészen a középiskolai tanfolyam folytatásának kellene lenni; s a tancélokat illetőleg is egészen a fentebb előadott irányban kellene lenni. Folytatás lenne ez a célból, hogy a tanuló némely tantárgyakban bővebb ismereteket szerezzon.

Tantárgyak volnának:

	óra
1. Magyar irodalom	4
Magyar művek és világirodalmi remekek olvasása és fejtegetése. – Az irodalom részletesebb megismerése.	
írásbeli dolgozatok folytonosan.	
2. Német nyelv és irodalom	4
Folytatva, mint a középiskolai tanfolyamban. – De gyakorlati ismereteket tartalmazd több prózai olvasmány is.	
3. Francia nyelv s irodalom	4
Folytatva a középiskolai terv szerint.	
4. Történet	3
A világtörténet egyes, művelődés tekintetben nevezetesebb korszakainak ismertetése.	
5. Ének	1
Heti egy órán gyakorlatul.	
6. A természet- és vegytanból	4
A középiskolai tanfolyamban tanult nevezetesebb részek bővítve. – Különösen a háztartás vegytanából.	
7. Háztartástan. (Ez lenne az egyetlen új tárgy, mint külön tárgy.)	
A háztartáshoz szükségesebb közgazdasági ismeretekkel, és számítási gyakorlatokkal	4
8. Testgyakorlás.	

Ez a testgyakorlaton kívül (mely az órák közé is beosztható) heti 24 óra volna.

Ezen felül facultativ tárgyakul taníthatnának az angol nyelv s irodalom, és a rajz.

A tantervet úgy is lehetne megállapítani, hogy mindegyik év befejezett legyen, tehát azok se szakítsanak egy tantárgyat is, legalább bizonyos viszonylagos befejezés előtt félbe, a kik a 4 középiskolai éven felül még csak évig járhatnak.

Ez lenne nézetem szerint, az általános műveltség nyújtását célzó tanfolyamok azon szervezete, melyet a leányok magasabb képzettségének érdeke igényel, hazai viszonyaink pedig megengednek.

A középiskolai tanfolyamban ekként az elemi iskola hat éve felett 4 éven át képezetnének részint (s a nagy többség) közvetlenül az élet számára; részint az 1 vagy két éves felsőbb, de szintén általános műveltséget nyújtó felsőbb tanfolyamra; részint a nagyobb előkészültséget kívánó szakintézetekre p. o. tanítónőképezdére. Ha bekövetkezik az idő, hogy erén középiskola befejeztével vétetnek fel a tanítónőképezdébe, az egy nagy lépés leend a magyar népiskolai oktatás haladásában is.

A BUDAPESTI

ÁLLAMI FELSŐBB LEÁNYISKOLA

PROGRAMMJA ÉS TANTERV-JAVASLATA.

A) Programm. *)

Budapesten egy állami felsőbb leányiskola nyitattik meg. 1875-ik év octóber 20-án.

Ezen nyilvános tanintézet célja, alkalmat nyújtani arra, hogy benne társadalmunk női tagjai nemük sajátlagossága és a társadalmi jelen viszonyok által feltételezett, de egyszersmind oly mérvű általános műveltséget szerezhessenek, a mely egy felől élethivatásukra szükséges, és más felől megfelel azon általános műveltségnek, melyet a férfiak saját életcéljaik érdekében gymnasiumi és reáliskolai középtanodáinkban nyerhetnek.

E cél elérésére, mind a tanrendszernek, a tanfolyamoknak, s a tantervnek megállpításánál, mind az egész oktatás kezelésénél, mind s növendékek felvételénél a következő alapelvek szolgálnak irányadókul:

1. A nevelés, oktatás és tanítás, mind célját, mind módszerét, mind a tananyagot illetőleg a positiv életviszonyokhoz, és mindenekelőtt a női egyéniséghez s ennek jogosult sajátlagosságaihoz alkalmazott leend.

2. Mint nyilvános középiskolában a műveltség minden luxusa kerülendő, és csak az taníttatik, a minek ismeretére nem csupán egy-néhány növendéknek, hanem általános műveltségük érdekében mind azoknak szükségük van, kik ezen tanintézetbe belépnek.

E mellett a tantárgyakat s a tanítandó ismeretek mennyiségér es mérvét illetőleg két szempont irányadó:

*) Megjelent a „Budapesti Közlönyben” a múlt tanév elején. A ftagym. vallás- s közoktatási m. k. minisztérium e hivatalos kiadványa Szerint az 187^{5/6}. tanévre az előkészítő I-ső s a középiskolai tanfolyam szintén I-ső osztálya nyílt meg, s a felvételi vizsgálatok után ebbe 33, amabba pedig 16 növendék vétetett föl.

1-ör, hogy csak az és annyi taníttassák, a mit és a mennyit az egyes tanfolyamokban a rendelkezésre levő idő alatt s a növendékek előképzettsége szerint kellő alapossággal lehet tanítani;

2-or, a fő cél nem az, hogy a tanulók különféle tantárgyakból sokféle ismeretet szerezzenek, hanem az, hogy a növendékek az egyes tanfolyamok bevégeztével egy bizonyos körű (vagy fokú) önmagában teljességet képező, s részeiben összhangzó műveltséget nyerjenek, úgy, hogy ezen összhangzatos műveltségükből, mint alaptól majdan határozott életnézetük és szellemi önállóságuk fejlőd-hessék ki.

Az előadott főbb szempontokból vétettek fel – a legszükségesebbekre szorítkozva – a tantárgyak, szerkesztettek a tantervek, s alapították meg a tanfolyamok akként, hogy a növendékek, ha 6 éves korukban kezdik is az elemi iskola első osztályát tanulni, mire 16-ik életévüket betölték, a közép-tanodainak nevezhető tanfolyamot is teljesen bevégezve léphessenek vagy közvetlenül ki az életbe, vagy felsőbb (paedagogiai) tanpályára.

Ennélfogva a felsőbb leányiskolában két, t. i. egy előkészítő és egy középiskolai tanfolyam nyitattik.

I.

Előkészítő tanfolyam.

Az előkészítő tanfolyam két évig tart, és két osztályból áll! Ez osztályok megfelelnek a törvényben rendelt elemi népiskola 5-ik és 6-ik osztályainak.

Felvételnek az elemi iskola 4., illetőleg 5. osztályát jó sikerrel elvégzett leányok (kik nem mutathatnak fel nyilvános intézet bizonyítványát, azok felvételi vizsgálatot kötelesek tenni).

Mindkét osztályban tanítatik: hit- és erkölcstan, – magyar nyelv- írás olvasás; – számtan, földrajz, magyar történet, terményrajz, természettan, ének, rajzolás, vele mértani ismeretek, testgyakorlás, női munkák és a német nyelv elemei.

Mindez azon mértékben tanítatik, a mint a kormány által kiadott tanterv a hat tanítóval ellátott elemi népiskolába rendeli, csupán azon eltéréssel, hogy a női munkák és a német nyelv elemei is taníttatnak, hogy a mór-tan nem a számtannal, hanem a rajzzal összekapcsolva tanítatik, és hogy mind a két osztályban a hazai történet taníttatik, de a polgári jogok s kötelességek tanítása nélkül.

Mindegyik osztályban a tanórák heti száma 28, melyből 2 óra testgyakorlat, 2 óra pedig a női munkákra esik.

Egy osztályba légfőlebb 35 tanuló vétetik fel.

II.

Középiskolai tanfolyam.

A tanfolyam 4 évig tart, és 4 egy-egy évig tartó osztályból áll.

Szigorú felvételi vizsgálat mellett felvétetnek az elemi iskola hat osztályát, vagy a polgári iskola két alsó osztályát nyilvános intézetben, vagy magántanulással jó sikerrel végzett s légfőlebb 13 éves leányok.

Tanítatik:

a., kötelezett rendszeres tantárgyul:

a. Hit- és erkölcsstan, a mennyire az illető felekezetből tanító leend;

b. magyar nyelv és irodalom;

c. német nyelv és irodalom;

d. francia nyelv és irodalom (a II-ik osztálytól kezdve heti 4 órán);

e. ének;

f. rajz, s ezzel mértani ismeretek;

g. történet (az I., II. és III. osztályban világtörténet, különös tekintettel a magyar történetre, a IV. osztályban magyar történet, tekintettel a világtörténet egykorú nevezetesebb eseményeire heti 3 órán);

h. földrajz (különösen a természeti);

i. természetrajz és vegytan;

k. természettan;

l. számtan;

m. testgyakorlat (szabad gyakorlatok);

n. női munkák (kizárva az u. n. luxus vagy névnapi munkákat).

A kötelezett tanórák heti száma 30, melyből testgyakorlatra 2, női munkákra 3 óra fordítatik, s így a többi tárgyakra 25 óra marad.

Az ének és rajztanulás alól csak orvosi rendeletre menthetőek fel a növendékek.

b. rendkívüli tantárgyul taníttatik:

Az angol nyelv heti 3 órán.

Az angol nyelvre tetszés szerint vállalkozhatnak azon növendékek, kiknek a német nyelvben már jártasságuk van. Azonban, kik magukat egyszer beiratták, azokra nézve az, az egész tanfolyam tartására kötelező, és csak teljesen indokolt esetekben mentheti fel őket a tanári kar.

Egy osztályba 35 növendéknél több nem vétetik fel.

A szülők (illetőleg helyetteseik) minden 3 hóban értesíttetnek a növendékek előmeneteléről és magaviseletéről.

Az 187⁵/₆-iki tanévre megnyílik:

a. az előkészítő tanfolyam első osztálya, és

b. a középiskolai tanfolyam első osztálya.

A beiratások és felvételi vizsgálatok 1875. október 15-ikétől október 19-ikig az intézet helyiségében (Pest, Erzsébetter, Czirákyház II. emelet) tartatnak. A tanítás október 20-ikán kezdődik.

Növendékek csak a tanév kezdetén okt. 20-ikáig vétetnek fel.

Tandíj féléves részletekben előre fizetendő, egy tanévre az előkészítő tanfolyamban 24 frt, a középiskolai tanfolyamban 40 frt.

Az 187⁵/e-ik tanévben tanítanak:

1. S tétina Róza kisasszony, az intézetben bentlakó r. tanítónő.

Tanít: az előkészítő osztályban: számtant, földrajzot, terményrajzot, természettant, testgyakorlatot és női munkákat; – a középiskolai osztályban: a női munkákat és testgyakorlatot. Összesen heti 18 órán. E mellett mindkét osztályban a nevelést illetőleg segédkezik.

2. Károly György Hugó, premontrei rendű, eddig a kassai gymnasiumban tanár, most az intézet r. tanára.

Tanítja: mindkét osztályban a katolikus növendékeknek a hit- és erkölcstant, továbbá a magyar nyelvet s irodalmat, és a történetet heti 16 órán.

3. Bérez Antal, a pesti ev. gymnasium rendes tanára.

Tanítja a felsőbb osztályban: a földrajzot, számtant, természetrajzot s természettant heti 8 órán.

4. Harrach József, a belvárosi reáliskola rend. tanára.

Tanítja: mindkét osztályban a német nyelvet s irodalmat, heti 6 órán.

5. Landau Alajos, a VI. ker. reáliskola r. t.

Tanítja: mindkét osztályban a rajzot és mértani ismereteket, heti 5 órán.

6. Káldy Gyula, a színi képezde r. tanára.

Tanítja: mindkét osztályban az éneket, heti 4 órán.

7. Bosányi Edwards Ellen asszonyság.

Tanítja: az angol nyelvet heti 3 órán.

Az igazgatói teendővel az 187⁵/₆-ik tanévre megbízott Molnár Aladár.

B) Tanterv-javaslat. *)

Előkészítő tanfolyam tanterve.

(Tanítási idő 1 év.)

Az előkészítő tanfolyam áll egy egy éves osztályból, mely megfelel az elemi népiskola hatodik osztályának.

Tantárgyak.

1. Hit-és erkölcs tan,
hetenként 2 óra.

A. Róm. katolikusoknak:

Bibliai történet.

B. Ágost, evangélikusoknak:

Bibliai történetek ó és új szövetségből.

C. Izraelitáknak:

Az izrael ünnepek, fél ünnepek és böjtnapok.

2. Magyar nyelv,
hetenként 4 óra.

Mondattani alapon a magyar nyelvtan elemei, az egyszerű és bővített mondatnak s a beszédrészeknek ismertetése az olvastatá-

*) E tantervet az állami felsőbb leányiskola tanártestülete többszörös tanácskozmányban állapította meg, s kiterjesztve az egész intézetre, javaslatait a nem. vallás- és közoktatási miniszter úrnak nyújtja be.

sokból. – Olvasmányok: költemények és próza: a magyar irodalomból, főleg a hazai történetből, néhány vers betanulása és elmondása.

Fogalmazás (főleg táblai gyakorlatok folytonosan).

3. Ének,
hetenként 2 óra.

Mint a középiskola I-ső osztályában, de a növendékek képességéhez mérten.

4. Rajz és mértan,
hetenként 3 óra.

Tömegtanítás. – Mértani alapfogalmak. – A tetőirányos, vízszintes, ferde és párhuzamos vonalak.

5. Történet,
hetenként 3 óra.

A magyar történetek a legújabb időig (főleg életrajzi elbeszélések).

6. Szám tan,
hetenként 3 óra.

A négy alapműveletnek egész számokkal, tizedes és közösleges törtekkel alapos ismertetése és sokoldalú gyakoroltatása.

7. Természetráajz,
hetenként 3 óra.

A nmlt. minisztérium által az elemi népiskoláknak kiadott tanterv szerint.

8. Természettan,
hetenként 2 óra.

A miniszteri tanterv alapján a legfeltűnőbb és leggyakrabban tapasztalható természeti tünemények megmagyarázása, kísérletekkel.

9. Testgyakorlat,

hetenként 2 óra.

Oly beosztással, mint a középiskolai tanfolyamban.
Szabad gyakorlatok járásban, állásban és ugrásban.

10. Női kézi munka,

hetenként 2 óra.

A kézi munkák elemei részint pótlólag, részint az eddig tanultakat összefoglalva; kötés, horgolás, az öltések fokozata. A kötött és horgolt minták gyakorlati felhasználása.

Középiskolai tanfolyam tanterve.

(Tanítási idő 4 év.)

I.

Kötelezett tantárgyak.

1.

Hit- és erkölcsstan.

I, II. és III. oszt. heti 1 órán.

A. Róm. katolikusoknak:

- I. osztályban: szertartásstan,
- II. osztályban: hit- és erkölcsstan,
- III. osztályban: egyháztörténelem.

B. Ágost, hitvallásuaknak:

- I. oszt. káté,
- II. oszt. hit- és erkölcsstan,
- III. oszt. a reformatio története.

C. Izraelitáknak:

- I-só osztály,
- heti 1 óra.

Az izraelita szent irodalom s ezzel együtt az izrael története.
(Mózes V könyve s az előbbi próféták.)

II-ik osztályban,
heti 1 óra.

Az előző osztályban tanultak folytatása. (A későbbi próféták és Hagiographák.)

III-ik osztály,
heti 1 óra.

A szentírás utáni szent irodalom s történet.
Erkölcstan.

2.

Magyar nyelv és irodalom.

Az L, II. és III. osztályban 4, – a IV. osztályban 6 órán hetenként.

Cél:

a. A nyelvtan öntudatos és alapos ismerete, és a növendék azon képessége, hogy magyarul világosan, szabatosan, tisztán és stílárís ügyességgel beszélni és írni tudjon.

b. Irodalmi művek olvasásán, széptani alapfogalmak fejtegetésén, és a műfajok elméletén alapuló ismerete a magyar irodalom főbb íróinak és műveinek.

Az irodalom megismertetése s a kiválóbb irodalmi termékek olvasása, fejtegetése és átértetése által a növendéket mintegy beavatni a nemzet szellemi életébe, s ez után is fejleszteni úgy nemzeti érzületét, mint erkölcsi érzését.

Az olvasmányok fejtegetése és Írásbeli dolgozatok által képezni a növendéknek úgy aesthetikai érzékét, mint logikai gondolkodását.

Végül cél még: az erkölcsi, aesthetikai és logikai képzés érdekében, a mennyire az idő engedi, a világirodalom némely remekait alkalmas műfordításokban olvastatni és fejtegetni. E célra a magyar órákon oly művek veendőek, melyeket eredeti nyelven a növendékek az iskolában nem olvashatnak.

I. osztály,
heti 4 órán.

A nyelv alaktana mondattani alapon. Értelmes és kellően hangsúlyozott olvasás, különös gondot fordítva a helyesírásra.

Mondattan, az Írásjelek használatára való különös figyelemmel. Válogatott példányok mondattani fejtegetése.

Mind az alaktan, mind a mondattan tanításánál az olvasmánydarabok tárgyilag is kezeltetnek.

Egyes kisebb önálló dolgozatok, elbeszélések, könnyen felfogható költemények olvasása. Némely költeményeknek könyv nélkül betanítása és előadattatása.

Olvasmányokul és betanításra a lehetőségig a Kisfaludyak, Czuczor, Tompa, Petőfi, Arany, Jókai s egyéb jelentékenyebb írók kisebb művei, de minden esetre olyanok választandók, melyek önmagukban is nagyobb becsűek.

A jelentékenyebb írók műveinek olvasása alkalmával úgy ezen, valamint a következő osztályokban maguk az illető írók is röviden ismertetnek.

Az alak- és mondattant folytonosan kíséri gyakorlati feladatoknak részint táblán, részint írásban kidolgoztatása.

Az írásbeli dolgozatokat illetőleg, úgy ezen, mint a következő osztályokban következő szabályok tartandók meg:

1. A kidolgozandó feladatok mindig az azon idő szerint folyamatban levő nyelvtani, illetőleg irálytani oktatásnak legyenek megfelelők, s a lehetőségig az olvasottakhoz is alkalmazandók.

2. Otthon kidolgozásra csak az iskolában jól előkészített feladatok adhatók.

3. Otthon kidolgozásokkal nem szabad a növendékeket elhalmozni, bár írásbeli munkákban egyéb elfoglaltságukhoz mérten folyton gyakorolándók.

4. A dolgozatok letisztázása nem engedtetik meg.

II-ik o s z t á l y ,
heti 4 órán.

Írálytan, különös tekintettel a költői irályra. Verstan (hangsúlyos és időméréses.)

Az irálytanra s főleg a költészettanra tekintettel válogatott kisebb – verses és prózai – olvasmányok Vörösmartytól, Kölcseytől (a „Mohács” című prózai műve is), Petőfitől, Eötvöstől, Kisfaludy Károlytól, Szemerétől (görögországi utazásaiból), Arany „Toldi”-ja egészen (de Toldi estéje nélkül), a növendékek felfogá-

sához mérten fejtegetve, mint előkészület a III. osztály tanulmányaira.

Az irálytani oktatást párhuzamosan kíséri Írásbeli feladatok kidolgozása. Az olvasottakhoz alkalmazott elbeszéléseknek, leírásoknak és a közéletben szükséges különféle ügyiratoknak önálló fogalmazása.

Költői darabok szavalása.

III-ik osztály,

heti 4 órán.

A kisebb nagyobb írásművek és műfajok elmélete, megfelelő olvasmányokkal.

A költői műfajokból az elbeszélő (epikai) és az alanyi (tágabb értelemben vett lyrai) költészet.

Olvasmányok:

a), költői művekből: „Két szomszéd vár” Vörösmartytól; Zrinyiás, gr. Zrinyi Miklóstól (egészen, a mennyire lehet, az iskolában, a mennyire ez nem lehetne, részben otthon olvastatva, de úgy, hogy az olvasott rész tartalma az iskolában elmondatik). Berzsenyitől (főleg ódák), Vörösmarty (Szózat minden esetre), Kölcsey (hymnus), Petőfi, Eötvös, Tompa s Arany lyrai költeményeiből. (A műfajok elméletéhez a már előzőtt osztályokban olvasottakból is ismételve olvastatandók).

b) Prózában: Gyulay Pál: „Vörösmarty élete” című művéből; Kölcsey emlékbeszéde Berzsenyi felett; Eötvös: „Nővérek” című regényéből, s ennek meséje is ismertetendő a regény elméleténél. írásbeli dolgozatokban folytonos gyakorlás.

Szavalás.

IV-ik osztály,

heti 6 órán.

A műfajok elméletének folytatása. Költői műfajokból a dráma” Ehhez olvasmányul: az antik drámából: Sophokles Antigone-ja, és Euripidestől Iphigenia Taurisban (Összehasonlítva a német órákon fordított Göthe Iphigeniájával, és Racine Iphigeniájával, ha idő engedi, vagy ez a francia órákon fordittatik; a keresztény drámából Goriolan Shakespeare-től.

Prózai olvasmányok: Kölcsey „Pareinesise,” Eötvös emlékke-

széde Kölcsey felett. Kemény Zsigmondtól vagy a két Vesselényi, vagy Széchenyi István.

Prózai olvasmányok veendőek még a magyar történetírók műveiből a magyar történeti órákon (lásd IV. oszt. történet). A prózai olvasmányok fejtegetése alkalmával és az írásbeli dolgozatoknál a legfontosabb logikai ismeretek a fogalomról, meghatározásról, ítéletről, okadatolásról és következtetésről.

Írásbeli dolgozatokban folytonos gyakorlás.

A tanév vége felé a magyar irodalomtörténet főbb vonaliban Összefoglalva és áttekintve.

A III. és IV-ik osztályokban a műfajok elméleténél a tanár magyarázatait kiterjeszti azon idegen irodalmi művekre is, melyeket egyidejűleg vagy előzőleg a német, francia, s esetleg az angol órákon fordítanak. így p. o. az elbeszélő költészet elméleténél Göthe Herman és Dorotheájára, Schiller, Unland balladáira; majd a fordított német lyrákra; a dráma elméleténél Lessing Nathanjára, a vígjátéknál Molière tudós nőire stb.

3.

Német nyelv és irodalom.

Hetenként I., III. és IV. osztályban 4, a II. osztályban 3 órán.

Cél:

a. Biztos nyelvtani ismereten alapuló megértése és megismerése az újabb német irodalom kiválóbb klasszikus műveinek; s ezeknek aethetikai, erkölcsi s általában szellemképző eszközül felhasználása.

b. A lehetőségig megszerzése azon képességnek, hogy a tanuló németül helyesen és szabatosan írni és beszélni tudjon.

I-s ő osztály,
heti 4 órán.

Olvasás. Hangtan (a német nyelvet jellemző hangtörvények röviden, példák alapján). Alaktan (mondattani alapon), az igék hajlítása, a névszók ejtegetése, beszédrezecskék.

A nyelvtani oktatáshoz, és a tanulók előhaladottságához verses és prózai olvasmányok, s pedig a lehetőségig olyanok, melyek

nem csupán nyelvtani példakul szolgálnak, hanem önmagukban is becsesek.

Megfelelő gyakorlatok táblán és írásban.

Néhány kisebb költemény betanulása és elszavalása.

II-i k o s z t á l y ,

heti 3 órán.

Mondattan. Egyszerű, bővített, összevont mondat, a mellékmondatok képzése; többszörösen összetett hiányos és rövidített mondatok.

Prózai és költői szemelvények olvasása, fordítása és fejtegetése. Kisebb költemények Schillertől, s Unland balladáiból. Herder „Cid”-je, vagy legalább belőle néhány ének.

Koronként az olvasottaknak saját szavaival német nyelven előadása.

Feladatok kidolgozása táblán és írásban.

Kisebb költemények betanulása és elszavalása.

III-i k o s z t á l y ,

heti 4 órán.

Az I. és II. osztályban szerzett alak- és mondattani ismeretek ismétlése, azokban folytonos gyakorlás és azok bővítése.

Miután a magyar irodalmi órákon a verstant tanulták, a sajátlagos német verstan elemei.

Nagyobb költői és prózai művek olvasása, u. m. Göthetől: Herman und Dorothea, egészen. Humboldt V. „Ueber Goethes Herman und Dorothea” című tanulmányából alkalmas szemelvények. Goethe: „Aus meinem Leben (Dichtung und Wahrheit)” művéből egy pár fejezet. Humboldt S. „Ansichten der Natur” című művéből egy vagy két fejezet.

Írásbeli dolgozatokban folytonos gyakorlás.

IV-ik o s z t á l y ,

heti 4 órán.

A szerzett nyelvtani ismeretek folytonos gyakorlata mellett nagyobb olvasmányok és azok tárgyi kezelése, jelesen:

Lessing „Nathan der Weise” drámája, fejtegetve, s ezzel kap-

csolatban olvastatnak Kuno Fischer „Lessings Nathan der Weise, die Idee und die Charactere der Dichtung” című művéből egyes fejezetek a tanulók felfogásához alkalmazott magyarázatokkal.

Göthe: Iphigeniája, összehasonlítva Euripides és Racine Iphigeniáikkal.

Az 187⁵/₆-ik tanévben az I. osztály megmaradt 31 növendéke között csak 3 volt olyan, ki belépésekor nem tudott németül, s így egészen kezdő volt; a többi mind beszélt és olvasott németül. Ezen tapasztalásra van alapítva a tantervben kimért tananyag. De éppen ezen tapasztalás folytán szükséges lenne az igazgatót felhatalmazni, illetőleg utasítani:

1-ör, hogy ha az osztályban jönnek egészen kezdők, azok külön oktattassanak, és 2-or, hogy a fent irt tananyagból évenként csak az legyen elvégezve, illetőleg olvastatva, a mit az osztály növendékeinek előhaladottságánál fogva alaposan elvégezni, illetőleg olvastatni és megtanítani lehet.

4.

Francia nyelv és irodalom.

II., III. és IV. osztályokban heti 4 órán.

Cél:

a. A francia nyelvnek, főleg a nyelv szerkezetének alak- és mondattani alapos megismerése, a nyelv alakjainak képzésében uralkodó törvények és szabályok megértése, és a mennyire az idő engedi, a nyelv gyakorlati használatára is képesítés.

b. Biztos nyelvtani ismereten alapuló megértése és megismerése a francia irodalom kiválóbb remekeinek; s a mennyire lehet, ilyenek már az iskolában ismertetendők.

II-ik osztály,

heti 4 órán.

Egyszerű mondat, mondatrészek. Mondattan alapján az alak- és mondattani rendhagyó igékig.

A tanult nyelvtani ismeretekhez mért könnyebb olvasmányok, de úgy, hogy az olvasott darabok itt ne csupán nyelvtani példakul szolgáljanak.

Írásbeli dolgozatok táblán és írásban.

III-i k o s z t á l y ,
heti 4 órán.

A bővített, az összetett és összevont mondat; a határozók tana. A függő mondat; mód- és időtan. Az alaktan folytatása és bevégezése. (Az u. n. rendhagyó igék is).

Olvasmányok. Lafontain meséiből, Lamartine és Beranger könyvebb költeményeiből. Egyes magukban érthető részek: „Guizó. L'histoire de la France, raconté mes petits enfants” című művéből; tekintettel Franciaországnak ezen osztályban tanított történeteire. írásbeli gyakorlatok.

IV-ik osztály.

Az előzőtt osztályokban szerzett nyelvtani ismeretek folytonos ismétlése és tökéletesítése. Synonymák és gallicismusok. A sajátos francia verstan elemei olvasmányok alkalmával tanítva.

Olvasmányok: Molière Les femmes savants, és prózában: Fenelon: De l'éducation des filles, egészen. Ha idő engedi, Racine Iphigeniája.

Végül a francia nyelvtan rendszeres áttekintése; s ezután néhány kiváló francia író ismertetése, tekintettel a női olvasmányokra.

5.

Ének.

Hetenként az I. osztályban 2, a II., III. és IV. osztályban 1 órán.

C é l :

A mell testi erősítése s fejlesztése. A hallásnak meg a hangnak kiképzése. A zenei szépnek élvezetére képesítés. A kedélynek és érzelmeknek művelése s finomítása, főleg pedig az összhangnak és összhangzatosságnak megszerettetése.

I-s ő o s z t á l y ,
heti 2 órán.

A zene első elmélete; kótaismeret; kótabeosztás; szűnjél és ütenyismertetés és ezeknek hangok eléneklése által gyakorlati kivitele. Hangképzés; helyes lélekzetvétel. Egy szólamú szöveg

nélküli gyakorlatok, különös figyelemmel a hallás és a hang, valamint a lélekzés fejlesztésére.

Egy szólamú kisebb dalok és népdalok szöveggel.

II-i k o s z t á l y ,

heti 1 órán.

A különböző hangnemek elméleti és gyakorlati ismerete. Hangközők ismerete. Hangközők gyakorlati eltalálása. Ismerete mindazon jeleknek, melyek az ének kifejezésére és helyes előadására vonatkoznak.

Egy és két szólamú dalok és népdalok.

III-i k o s z t á l y ,

heti 1 órán.

Nagyobb és nehezebb dalok 1, 2 és 3 szólamokban, melyeknél a tanított elmélet minden része fokozatosan előjön.

Gyakorlatok az u. n. à-vis ta olvasásból. A zenei és szépérzék további fejlesztésére a jobb hazai mesterek dalai, úgy szintén a külföld jobb és klasszikus termékei, úgymint: Mozart, Beethoven, Schubert, Mendelssohn es stb., egyes, a szövegre nézve is megfelelő dalai magyar szöveggel.

IV-i k o s z t á l y ,

heti 1 órán.

Karéneklés. Egy és két szólamú női párdalok. Egy kis elméleti accord-ismertetés.

Az énekre fent irt tanterv azonban inkább csak a haladás sorrendjét mutatja. Hogy az itt előírányzottakból az egyes osztályokban mennyit lehet végezni, az a növendékek képzettségétől és képességétől függ.

6.

Rajz és mértan.

Hetenkint az I. osztályban 3, a II. és III. oszt. 2 óra, és a IV-ikben facultative 2 óra.

C é l :

A nézlelő tehetségnek, a szép alakok és idomok iránti érzéknek

kiművelése. A megfigyelt alakok szabad felfogása mértani, távlati és ásványtani alaptételek szerint. Az észlelés által nyert alakokat vagy képzeteket szabatosan ábrázolni bíró képesség kifejtése. A mértani idomok s alakok szabatos megismerése és előállítás. Általában: a tágabb értelemben vett képzelet szabatosítása, a széperzéknek s ízlésnek kiképzése; a természeti és művészeti szép szerepének felébresztése.

I-s ő s z t á l y ,

heti 3 órán,

Tömegtanítás, síkalaktan. Vonalok, szögek, háromszögek, sokszögek, kör, kerület, csigavonal. Ezen idomok és az ide vonatkozók szerkesztése vonalzóval és körzővel. Szabadkézi, díszítmenyi rajz, egyenes vegyes és görbe vonalú síkdíszítmenyek görög, goth, mór és renaissance stylban a tanárnak a táblán készített s magyarázattal kísért rajza szerint.

A színek s a színharmonia ismertetése, és a sík díszítmenyek festése. Tanult és ismert alakok kombinálása után készült rajzfeladványok.

II-i k o s z t á l y ,

heti 2 órán.

Tömegtanítás. Téralkattan. A vonalak és síkok térbeli és viszonylagos helyzete, a köbgyenközvények, gúla, henger, kúp, gömb ismertetése. A távlati alaptörvényeinek gyakorlati magyarázata és a bemutatott idomok szemléleti utón való távlati rajzolása. Az árnytan alapelveinek gyakorlati magyarázata; a vetett és a saját árnyék, a direct és indirect világosság, a rajzolt tárgyak árnyékolása.

Kevésbé domború gipszdíszítmenyek, úgy szinte természetes levelek és virágok rajzolása és árnyékolása.

III-i k o s z t á l y ,

heti 2 órán.

Domborúbb gipszdíszítmenyek, természetes levelek és virágok rajzolása, árnyékolása és festése. A fej arányainak magyarázata és annak rajzolása általános méretek szerint. A férfi, nő, gyermek, Öreg férfi és asszonyfej, körrajzban rajzolása en face és profilban.

A díszítmenyi és építészeti főbb stylnek ismertetése. A fő-

városban levő képtárakban s a múzeumban teendő látogatások alkalmával egyes plastikai és festészeti remek művek megismertetése.

7.

Történet.

Hetenként I., II., III. és IV. osztályban 3 óra.

Cél:

A világ- és a magyar történetet kifejlődésének főbb vonalaiban megismertetni, úgy, hogy a növendékek helyes képzetet szerezzenek róla, és benne a lehetőségig tájékozva legyenek.

Kiválóan gondot fordítani az egyes korszakokban a társadalom úgy alsó, mint felsőbb köreiből létezett családi, társadalmi, értelmiségi s egész műveltségi állapotok megismertetésére.

Végre a nemzet, s illetőleg a nemzetek erkölcsi s szellemi kifejlődésének, és kiemelkedő történeti alakoknak megismertetése által hatni a növendékek nemzeti érzületének és jellemének a fejlesztésére.

I-s ő s z t á l y,
heti 3 órán.

Világtörténet. Ázsia és Afrika azon népeit, melyek az emberiség művelődésében jelentékenyebb részt vettek, érintve, az európai népek történelméből Görögország és a római birodalom története a keresztény császárság keletkezéséig.

Mivel ezen korban a rómaiak alapítottak oly birodalmat, melynek élete egy időben az egész világtörténetet magába foglalá, s melybe alig egy pár ázsiai nép történetének kivételével minden korábbi történeti fejlemény mintegy összefolyt, s melyből kifejtett egész Európa későbbi története: ezért a történeti oktatás központja is Róma. A többi népek történetei is nagyrészen Rómával érintkezéseikben tanítandók, s Rómát előzőleg csupán a görög nemzetnél, mint az európai polgáriásodás alapvetőjénél kell huzamosabban időzni.

Időközben Plutarch párhuzamos életrajzaiból Székács fordításában válogatott szemelvények olvastatnak.

11-ik o s z t á l y,
heti 3 órán.

A keresztény császárság; a népvándorlás, és az úgynevezett

középkor a 16-ik századig, folytonos tekintettel Magyarország és a magyar nemzet történetére.

A keletrómai birodalom. A frank birodalom. A szász császárok. A frank császárok. A középkor jelleme. A hűbéri viszonyoknak a növendékek felfogásához mért ismertetése. A Hohenstaufok. A császárság hanyatlása. Végül azon államok és nemzetek történetemelyek vagy legalább részben a római birodalomhoz tartoztak, vagy legalább mindnyájan többé kevésbé római befolyás alatt állottak. A renaissance ismertetése.

Mihelyt a hunnok és magyarok Európában feltűnnek, attól fogva különösen kiemelendők azon mozzanatok, melyekben az európai államokkal érintkeznek; s általában az oktatás a magyar történetre folytonos vonatkozással történik. így p. o. a keletrómai császárság történeteinél ismertetendő, s a mennyire idő engedi, az iskolában olvastatandó Szabó Károly közleménye: „Priszkosz szónok és bölcsész életéről s történetirata töredékeiről”; és Biborban született Konstantinnak a „Birodalom kormányzásáról” irt munkájából (XVII-ik kivonat) az avarokra s magyarokra vonatkozó- adatok; valamint később is a byzanti udvarnak az Arpádházzal érintkezései és az Anjouk korában és Zsigmond uralkodása alatt a magyar történeteknek az európai történetekkel összefüggése.

III-ik o s z t á l y , heti 3 órán.

A 15-ik század végén s a 16-ik kezdetén történt felfedezések és létrejött találmányok. A vallási újraalakulások. A 30 éves háború. Spanyolország nagyságában. Franciaország fénykora. Angolország a 16-ik század óta lefolyt történeteinek legnevezetesebb mozzanatai. Az északamerikai egyesült államok keletkezése. Oroszország emelkedése. A francia forradalom. Német- s Olaszország egyesülése.

E korszakban is kiemelendők a magyar történeteknek Európa többi történeteivel érintkezési pontjai.

A mennyire idő engedi, az illető időszak tanítása alkalmával a tanár egyes fejezeteket olvastat és magyaráz Maculay Anglia történetéből II. Jakab korától Csengery A. fordításában, és Carlyle: „A francia forradalom” című művéből.

IV-ik osztály,
heti 3 órán.

Magyarország egész története oknyomozólag, és tekintettel az európai történetekre és művelődésre.

E közben, a mennyire idő engedi, a kiválóbb magyar történetírók műveiből egyes szakaszok olvastatnak. P. o. a tatárjárás történeténél Szalay L. a „Tatárjárásról” írott kisebb művéből, Hunyady János és I. Mátyásnál gr. Teleky József „Hunyadiak korából;” később Salamon Ferenc „Magyarország a török hódítás korában” című művéből különösen a bevezetés. Majd Horváth Mihály Zrínyi Ilonájából és „25 év Magyarország történetéből” című művéből p. o. Deák Ferenc jellemzését.

8.

Földrajz.

Az I, II. osztályban 2, a III. és IV. osztályban 1 óra.

Cél:

A föld természeti s állami viszonyainak a növendékek fejlettségéhez és a tanítási időhöz mért kiterjedésben való megismertetése, különös súlyt fektetve hazánkra. Kiváló gond fordítandó a föld állandó (azaz természeti) viszonyaira.

I-s ő osztály,
heti 2 óra

Hazánkból kiindulva Európa földrajza,

II-i k osztály,
heti 2 órán.

Afrika, Ázsia, Amerika és Ausztrália áttekintő leírása.

III-ik osztály,
heti 1 órán.

A magyar birodalom leírása, lehető tekintettel a statisztikai viszonyokra.

IV-i k o s z t á l y ,
heti 1 órán.

A föld természeti viszonyainak rövid összehasonlító áttekintése.

A topographiai jártasság tökéletesítésére, s egyszersmind a geographiai képzetek szabatosítására vak térképek (cartes muettes) is használatnak, és koronként a növendékekkel térképázak készíttetnek.

9.

S z á m t a n ,

Hetenként az I, II, III. és IV. osztályban 2 órán.

C é l :

Biztosság és ügyesség a számműveletek végrehajtásában, és jártasság a mindennapi életben előforduló feladatok megfejtésében

I-s ő o s z t á l y ,

heti 2 órán.

A tízes számrendszer alapos ismertetése. A négy alpművelet ismételése egész- és törtszámokkal. Időszámolás. Számolási rövidítések. Az arányosság fogalmának megállapítása után egyszerű és összetett hármasszabály. Egyszerű kamatszámítás. Feladatok megfejtése egyszerű következtetés útján.

II-ik o s z t á l y ,

heti 2 órán.

Az olasz számolási mód. Határidőszámolás. Arányos osztás. Társaságsszabály. Láncszabály és elegyítés szabály. Első fokú egyenletek egy ismeretlennel.

III-ik o s z t á l y ,

heti 2 órán.

A hazai és legfontosabb külföldi pénznemek s mértékek ismerete, s ezek átszámítása.

Leszámítolás. Nevezetesebb értékpapírok. Négy alapl művelet általános számokkal.

Hatvány és gyök (a mennyiben a kamat-kamat és az évjáradék számítására szükséges). Az első rendű egyenletek fejtegetése s alkalmazása két ismeretlennel.

IV-i k o s z t á l y ,
heti 2 órán.

Viszonyszám. Kamat-kamat számolás. Haladvány. Évi járadék. A tanultak áttekintő ismétlése és gyakorlati alkalmazása; alkalmazása különösen a háztartásra.

Mind a 4 osztályban a példák a lehetőségig a háztartás köréből veendőek.

10.

T e r m é s z e t r a j z , v e g y t a n é s e m b e r t a n .
Az L, IL, III. és IV. osztályban heti 2 órán.

C é l :

Az emberi, az állati meg a növényi szervezetnek és életfolyamatnak megértésére a jelentékenyebb állat, és növénycsoportoknak szemleleten és összehasonlításon alapuló ismerete.

A foltosabb ásványok és kőzetek tulajdonságainak, az elemeknek es a háztartásban fontosabb vegyeknek ismertetése.

I-s ő o s z t á l y ,
heti 1 órán.

Állattan. Az ember, és az emlősök sorából oly állatok tárgyaiandok, melyek által minden rend képviselve legyen. Az ezekkel rokon állatok csak röviden ismertetnek meg.

Növénytan. Egyes vagy élő növénypéldányok megismertetése által vagy a Brändel féle kaucsuk növény minták s részben fali táblák segítségével a növények alaktana tanítatik, a terminológia gyakorlatik be, és a növények életfolyamata ismertetik.

II-i k o s z t á l y ,
heti 2 órán.

Állattan. A fent jelzett módon több madár, hal, hüllő, íz-állat, puhány, féreg és sugárállat tárgyalandó.

Növénytan. A fent előadott módon néhány növényt ismernek meg, tekintettel a háztartásban használt növényekre és a ház körül előforduló mérges növényekre.

Végül néhány fontosabb rovar.

A növények mindkét osztályban a lehetőleg természetes' példányokban mutatandók be. Az állatok közül pedig csak olyanok tárgyalandók, melyek vagy természetes példányokban vagy jó ábrákban előmutathatók.

III-i k o s z t á l y ,
heti 2 órán.

Vegyten és ásványtan.

A közéletben előforduló anyagokból (u. m. levegő, víz, só, mészkő, kőszén stb.) kiindulva, az elemek s ezek fontosabb vegyeinek ismertetése.

Ezzel kapcsolatban a nevezetesebb ásványok és sziklafajok.

IV-ik o s z t á l y ,
heti 2 órán.

Vegyten és embertan.

A szerves vegyek közül a vér, lúgsó, borecet, szappan, növényrost, keményítő, cukor. Egyes fejezetek a háztartás vegytanából.

Végül az egészség fentartása érdekében legszükségesebb embertani ismeretek, az I. osztályban tanultakra alapítva.

11.

T e r m é s z e t t a n .

Hetenként I. II, III. és IV. osztályban 2 órán.

C é l :

A természeti tünemények kísérletek alapján megérthető törvényeinek megismerése, különös tekintetbe véve a kiválóbb kosmikus tüneményeket.

I-ső o s z t á l y ,
heti 2 órán.

A természettani alapfogalmaknak megismertetése után a melegegről s annak hatásáról. A nap, mint hő- és fényforrás. A fény visszaverődése és törése.

II-i k o s z t á l y,
heti 2 órán.

Láttani eszközök. Delejesség és villanyosság.
A víz és légköri levegőből kiindulva, a folyós és légnemű testek természetának sarkalatos tételei.

III-i k o s z t á l y,
heti 2 órán.

A testek mozgása.
Az erők és azok súlyegylene.
Munka. Gépek.
Hang.
(Mindez csak szemlélet és kísérlet alapján.)

IV-ik o s z t á l y,
heti 2 órán.

A kosmographia elemei.

12.

T e s t g y a k o r l a t .

Mindegyik osztályban naponként fél óra, a tanórák közben, tehát p. o. ha a tanórák 8-1-ig tartanak, $9\frac{3}{4}$ órától $10\frac{1}{4}$ óráig.

C é l :

a. A test élettevékenységét kellő élénkségre izgatni, az általános testi erőt fejleszteni, és az aránylag gyengébb egyes tagok erősítését eszközözlni.

b. Az ügyesítés, a test hajlékonyságának kiképzése s annak eszközlése, hogy a test tagjai szép idomokban s öszhangzatos arányokban fejlődjenek.

A gyakorlatok módozatai és szabályai:

1. A gyakorlatok szigorúan a női alkathoz és életmódhoz alkalmazottak.

2. Szabad gyakorlatok alkalmaztatnak. Az eszközökkel gyakorlatokból inkább csak a bottal vagy pálcával való gyakorlatok; – egyéb eszközök csak nagy gonddal és orvosi tanácskozás folytán választhatók kivételesen.

3. A gyakorlatok szigorúan az illető növendék egyéniségéhez mértek. Ezért nem osztályonként, hanem egyénileg, és csoportokban gyakorolnak.

4. A gyakorlatok a rend- és u. n. szabad gyakorlatokból a tartás, járás, különféle lépés-módok, ismét sokféle változattal és taktusra; hajlongások, ugrások, futás, egyes tagok, (p. o. derék, fej és ujjak, karok, lábak, stb. gyakorlása.

Táncszerű lépések. Némely gyakorlatok vezényletre, csoportokban eszközöltetnek.

12.

Női munkák.

Hetenként az I, II, III és IV. osztályban 2 órán.

C é l :

Nyilvános tanintézetben a női kézi munkák tanításának célja kell hogy legyen, hogy a növendékek a háztartás körében szükséges minden kézi munkát értsenek, s pedig úgy, hogy munkáikat értelemmel s ízléssel tudják elkészíteni, és a célszerűt s hasznosat a csinossal tudják összekapcsolni.

Ennélfogva a tanítás bármely fokán első feladat az anyagnak, az anyag minőségének, mennyiségének és beszerzési módjának a célszerűség és gazdálkodási szempontból való megismertetése és a második feladat a gyakorlati ügyesség kifejtése.

Az úgynevezett fényűzési munkák a tanítás köréből ki vannak zárva.

I-s o s z t á l y ,
heti 2 órán.

Kötés, horgolás, hurkolás (de finomabb anyaggal és összetettebb mintákkal, mint az előkészítőkbén); és ezeknek egyes ruhadarabokra felhasználni tudása.

II-i k o s z t á l y ,
heti 2 órán.

A hurkolás kivarrása és nehezebb hurkolások és kivarrások begyakorlása és ezek gyakorlati felhasználása; a színes és fehér hímzés alapja.

III-i k o s z t á l y ,
heti 2 órán.

A fehérneműek szabása és varrása, valamint foltozása és beszövése; a fehér hímzés begyakorlása és gyakorlati felhasználása a készített fehérneműekre.

Munka közben a háztartástanból legszükségesebb némely ismeretek közlése; különösen a ruhafélék, ágyneműek és bútorok beszerzéséről, elrendezéséről és gondozásáról.

IV-i k o s z t á l y ,
heti 2 órán.

A felső ruhák s öltönyök szabása és varrása. A kalap, fejdísz és főkötő készítése s mindezeknek ízléssel, csínnal és egyszerűséggel kiállítása.

Háztartástanból legszükségesebb ismeretek közlése, folytatásul a III. osztályban kezdetieknek.

II.

Rendkívüli tantárgyak.

1.

Angol nyelv és irodalom.

I. oszt. 3, II. és III. oszt. 2, IV. oszt. 3 óra hetenként.

Azok tanulhatják, a kiknek a német nyelvben már bizonyos előhaladottságuk van.

C é l:

a. Az angolnyelvnek olymértékben megtanultatása, hogy a tanuló az angol irodalom termékeit eredetiben olvashassa; sőt a menyire az idő rövidsége engedi, angolul beszélni, és a mit mond, azt leírni is tudja.

b. Az angol irodalom néhány kiválóbb termékének olvastatása s fejtegetése. (Az olvasmányok itt is a magyar irodalmi oktatásnál kitűzött célnak és a tanítás ottani menetének megfelelőleg válogatandók ki.) Az angol irodalom legnevezetesebb íróinak és műveinek irodalom történeti rövid ismertetése, természetesen inkább csak a nőknek alkalmas olvasmányokra szorítkozva.

I-s ő o s z t á l y ,

heti 3 órán.

A kiejtés begyakorlása, olvasás, helyesírás, szóbeli és írásbeli fordítás. Nyelvtanból a rendhagyó igékig.

II-i k o s z t á l y ,

heti 2 órán.

A tanultak ismétlése. A rendhagyó igék. Mondattan/Szóbeli és írásbeli fordítás. Kisebb olvasmányok szabad elbeszélése. Olvasmányokul itt már oly darabok is választandók, melyek nem csupán nyelvtani példakul szolgálnak.

III-i k o s z t á l y ,

heti 2 órán.

A tanult nyelvtani ismeretek folytonos ismétlése. Az irálytanból angol művek megértésére legszükségesebb ismeretek. Olvasmányok: Francis H. Underwoods „A Hand-Book of english literature. British Authors” című gyűjteményéből, nevezetesen: Dickens K. „A christmas Carol” című beszélye (a hogy szerző maga rövidíté), Wordsworth és Moor Tamás egy pár költeménye. Macaulay Anglia történetéből: „Society and manners in the time of Charles the second” (megfelel az azon évbéli történetnek). írásbeli gyakorlatok.

IV-i k o s z t á l y ,

heti 3 órán.

A szerzett nyelvtani s irálytani ismeretek folytonos ismétlése mellett olvasmányok az említett gyűjteményből, p. o. Burns és Tennyson költeményeiből, Carlyle Burnsről irt essay-iből, Gibbon E. a római birodalom hanyatlása s bukása című művéből „The overthrow of Zenobia” és Lecky W.-től „Some of the differences of sex as affecting moral character” stb.

Végül tájékoztató ismertetése az angol irodalom kiválóbb íróinak.

Írásbeli gyakorlatok.

Az olvasmányokul kijegyzett darabok csak az irány megjelölésére vannak megemlítve. Ha Underwoods említett gyűjteményének (amerikai kiadás) megszerzése nehézséggel járna, használható volna Herrig-é „The British Classical Authors,” vagy lehető, hogy 1877 őszig még célszerűbb gyűjtemény is fog megjelenni.

2.

R a j z.

heti 2 órán.

Az eddig tanultak folytatólagos és tüzetesebb gyakorlása. Azután áttérnek relief fejeknek, esetleg mellszobroknak gipszmin-ták után rajzolására és árnyékolására.

A z összes tanórák átnézete.

Osztályok	Hit- és er- kölektan	Magyar nyelv és iro- dalom	Német nyelv és irodalom	Francia nyelv és irodalom	Ének	Hajts és met- tan	Történelem	Földrajz	Számítás	Természet- rajz	Természet- tan	Testgyakor- lat	Női munkák	Angol nyelv	Az egyes osztályok összes tanóráinak száma
-----------	-------------------------	----------------------------------	-------------------------------	---------------------------------	------	----------------------	------------	----------	----------	--------------------	-------------------	--------------------	------------	-------------	--

Előkészítő tanfolyamban

I.	2	4	—	—	2	2	3	1	3	3	2	2	2	—	26
----	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Középiskolai tanfolyamban

I.	1	4	4	4	2	3	3	2	2	2	2	3	2	3	33
II.	1	4	3	4	1	2	3	2	2	2	2	3	2	2	33
III.	1	4	4	4	1	2	3	1	2	2	2	3	3	2	33
IV.	—	6	4	4	1	3	3	1	2	2	2	3	2	3	33+2=35

A középisko-
lában, az egyes
tantervek órái-
nak összege.

3	18	15	12	5	7	12	6	8	8	8	12	8	10
---	----	----	----	---	---	----	---	---	---	---	----	---	----

^{*)} Ha az összes tanórák, úgy nékint az 1873. évi nyári időszakban felszámolás bizonyult, egész éven át ebeid előtti időre tétetnek (p. o. először 8—12, középiskolában 8—12), akkor voltaképen az előzőekben csak 24, a középiskolában csak 30 órát tétetnek az iskolában, mert a testgyakorlat a szünetekbe (p. o. 9^h 1—10^h 1-ig) beosztású, és déljő tára csak a IV. osztályban marad 2 órán a facultativ rajztanulás. — Kelt Budapesten, 1876. jún. 24-én.

Holnár Aladár, az igazgatóval megbeszélve.

FÜGGELÉK.

Újabb mozgalmak a nők felsőbb oktatása érdekében
Németországban, Észak-Amerikában s Oroszországban.

Újabb mozgalmak a felsőbb leányiskolák érdekében Németországon.

Svájcban és Németországban több alkalommal számos felsőbb leányiskolát látogattam meg. Németországon különösen a berlini intézeteket, (p. o. dr. Merget vezetése alatt álló Augusta-Schule-t, a Haarbrücker igazgatása alatt levő Victoria-Schule-t, a Luiza intézetet, Hermes úr intézetét stb.), továbbá Drezdában dr. Viator vezetése alatt álló intézetet, és Lipcsében a dr. Nöldecke (ki előbb Hannoverben működött) igazgatása alatt levő felsőbb leányiskolát ismertem meg közelebről. A svájci leányiskolákról és az egyes kantonok ez ügyben tett intézkedéseiről (különösen Bern és Basel kantonokat illetőleg) részletesebben szoltam „Svájcban és Bajorországban szerzett tanügyi tanulmányaim” cím alatt dicső emlékü b. Eötvös J. közoktatásügyi miniszterhez benyújtott, és sajtó útján is közzétett jelentésemben. Minő irányban törekusnek egész Németországban és Svájcban is a leányok felsőbb oktatását szervezni és fejleszteni, ezt előadtam a „A nőképzés és annak feladata hazánkban” címmel főlebb közlött felolvasásomban. Az általam meglátogatott egyes intézeteket részletesen leírni, s azután a német felsőbb leányiskolákban oktatásról bíráló véleményt mondani, ez alkalommal itt a hely szűke sem engedi. E helyett célszerűbbnek látom röviden megismertetni a leány tanintézeteknek és a bennök való oktatásnak rendezésére az utolsó években egész Németországon megindult mozgalom főbb mozzanatait és eredményeit.

Fentebbi előadásomban emlitem, hogy az úgynevezett „felsőbb leányiskolák” (Höhere Töchter-Schulen) Németországon is részint magán egyének, – néha fejedelmi családok hölgyei – részint magán társulatok, részint később egyes községek által állítottak. Az államok kormányai inkább csak a külső ügyekre vonatkozó, mondhatnám csupán policialis felügyeletet gyakoroltak reájuk, és sem a

tanrendszer a tanfolyamok s tantervek megállapítására, sem a pædagogiai vezetésre nem terjesztek ki befolyásukat, a törvényhozások pedig éppen semmit sem intézkedtek ez ügyben.

A tanintézetek ekként keletkezése és haladása folytán több káros következtések fejlődtek ki. Az ugyanazon név alatt szereplő tanintézetekben egymásnak meg nem felelő tanfolyamok, s a legkülönbélebb tanrendszerek alkalmaztattak. A tanrendszerek e tarkasága nemcsak a tanulóknak nehezítette meg rendkívül az egyik iskolából a másikba való átmenetelt, s nemcsak a szülőket vezette gyakran tévútra, kiket a leginkább általános szólásokban beszélő programok nem tájékoztak az ugyanazon nevű intézetekben valóssággal nyújtott tanítás felette különböző volta felől; hanem gátolta a nők közoktatásának oly organicus és nemzeti irányban kifejlődését, a melylyel a fiúk közoktatása jelen magaslatára emelkedett. Ezen felül a rendszertelenség és az állami felügyeletnek a pædagogiai ügyekre ki nem terjesztése számtalan visszaélésekre és üzérkedésre nyitott utat. A legjobban szervezett felsőbb leányiskolákkal egyenlő rangot igényelt s ugyanazon nevet viselt intézetekben képzetlen s kevés számú tanerők alkalmaztattak olcsón, s hangzatos programmok szerint tanítottak mindenfelől keveset, felszínesen és rosszul, stb.

Részint e bajok elhárítására, részint a felsőbb leányiskolák kifejlődésében egész Németországon határozott és egészségesebb irány megállapítására, szakemberek élénk irodalmi mozgalmat indítottak s különböző szakközlönyöket is alapítottak. E mozgalom különösen élénkült az 1870-iki francia háború után, midőn a nemzeti nevelés szükségének érzete egész Németországon ismét oly erősen fellángolt. Jellemző a német nemzet kifejlődésében, hogy valamint a század elején a jenai vereség után úgy a közönségnek, mint a kormányoknak törekvése a köznevelés emelésére irányult, hogy a levert nemzetet megmentés és ismét felemeljük: hasonlólul az 1870-iki nagyszerű győzelmek után, ismét a köznevelés „nemzeti szellemben* szervezése és javítása által törekedtek egyfelől a német egységet intensive megalapítani, s másfelől Németország kivívott új állását biztosítani.

A lényegesebb kérdéseknek több éven át való irodalmi vitatása után dr. Kreyenberg (Iserlohnban egy felsőbb leányiskola igazgatója) kezdeményezésére 1872. szeptember havában Weimarba egyetemes gyűlésre jöttek össze a Németországban levő felsőbb leányiskolák igazgatói és kiválóbb tanítói és tanítónői.

A A weimári értekezlet célja volt a felsőbb leányiskolák szervezése- és a leányoktatás fejlesztése érdekében teendőket közösen megállapodásra jutni. A tárgyalt kérdések már jóval korábban közzétéve s részint a sajtóban részint szűkebb összejöveteleken és bizottságokban oly behatóan voltak tárgyalva, hogy dr. Friedlender és dr. Nöldeke elnöklete alatt tartott gyűlésen inkább csak némely még eltérő nézeteket egyeztetni, a javaslatokat formulálni és egy egésszé alkotni kellett. E végre egy szűkebb bizottság küldetett ki, mely a beérkezett javaslatokat átvizsgálván, saját tervzetét dr. Schornstein előadója által összeállított munkálatban a közgyűlés elé terjeszté.

A munkálatot a közgyűlés hosszabb vita után minden lényegesebb változtatás nélkül elfogadta és mint saját javaslatát egy „a felsőbb leányiskolaügy, szervezetének és állásának törvényes rendezését tárgyzó emlékiratban” Németország valamennyi államkormányához benyújtá, kérvén a kormányokat, hogy a leányoktatás ügyét ezen javaslat értelmében és államilag szervezzék.

A nevezetes emlékiratban foglalt javaslatok lényegesebb pontjai a következők:

Az emlékirat háromféle, vagyis három fokú leányiskolákról szól, u. m. 1. felsőbb leányiskolákról, 2. középiskolákról (Mittelschule für Mädchen *) és 3. szakiskolákról.

I. A felsőbb leányiskolákra (Höhere Töchterschule) vonatkozólag a következő nézeteket adja elő:

1. Tétel. Az állami törvényhozás jelenleg, a felsőbb leányiskolákat illetőleg nem felel meg az élet tényleges szükségseinek és fejleményeinek. A felsőbb leányiskolának alapvonalaikban egységes szervezésére, a többi felsőbb iskolához**) való állásuknak, és állami közigazgatásuknak törvényes szabályozására legszükségesebb intézkedések sincsenek meg.

A következőkben azután előadják azon elveket, a melyeknek alapján államilag rendezni kérik az ügyet.

2. Tétel. A felsőbb leányiskolák feladata a serdülő női ifjúságot azon általános szellemi műveltségben részesíteni, a melyet a

*) Itt a középiskola alatt más fokú intézet van értve, mint az én fentebbi javaslatomban. Ez a Mittelschule inkább meg felel a mi felső népiskolánknak.

**) A „höhere Schulwesen” alatt Németországon a gymnasiumokat és reáliskolákat értik.

fiúk számára létező felsőbb iskolák, tehát a gymnasiumok és reális-iskolák is nyújtani hivatva vannak. Azonban ezen tanintézetek nem a fiú gymnasiumok és reálisiskolák önállótan utánzása által érhetik el céljukat, hanem az oktatás oly szervezésében, mely a nők természetére és élethivatására kellő tekintettel állapítatik meg.

A felsőbb leányiskolának csakúgy nem szabad szakiskola jellegével bírnia, mint a fiú felsőbb iskoláknak.

3. Tétel. A felsőbb leányiskola közelebbi feladata az értelemnek, a kedélynek, és az akaratnak harmonikus kiképzése és pedig vallásos-nemzeti irányban s realisticus-aesthetikai alapokon.

Az egész embernek öszhangzatban kifejtése az eszménye általában minden igaz művelődésnek és képzésnek. De a nőnél még szükségesebb ez, mint a férfínál. A nő természeténél fogva minél hajlandóbb csupán egyéni érzelmei szerint tekinteni a dolgokat, és rokon- vagy ellenszenvet által határozatni el magát cselekvéseiben: annál szükségesebb reá nézve, hogy egyszersmind a dolgokról szerzett helyes képzetet, tisztult gondolatait s kiképzett ítéleteit legyenek, melyek segítségével vezethesse érzelmeit öntudatosan a kellő erkölcsi irányban.

A vallásos-nemzeti szellem alatt azt értik, a mi a célzott öszhangzatos műveltségnek belső egységéül szolgál. Közelebről a vallásos irány alatt általában az egész nevelést átható ideális erkölcsi életnézetet, a nemzeti irány alatt pedig a növendék saját nemzetének szelleme és műveltsége által való áthatását s ebbe való bele nevelését.

A realis-aesthetikai alap alatt azt értik, egyfelől, hogy leányiskolában inkább a real s kevésbé az elvont tudományok tanítandók, s az egész tanításnak a lehetőségig reális szemléltetésen kell alapulnia; másfelől pedig, hogy a tanítás módjának s az egész iskolai életnek aesthetikai jelleme kell hogy legyen, úgy hogy az egész oktatás egyszersmind aesthetikailag képző legyen.

4. Tétel. A felsőbb lányiskola alapja az elemi oktatás, s azt körébe szintén felöleli s annak alapján két idegen nyelv felvételével épít tovább egységes szervezetben.

5. Tétel. A f. leányiskolában a növendékek betöltött hatodik évüktől betöltött 16-ik évükig, 10 tanéven át, hármaskozatos tanfolyamban képeztessenek. E 10 éves tanfolyam 7-10 osztályra különíthető (a mennyiben t. i. a körülmények egyes osztályokban 2 éves tanfolyamot tennének szükségessé).

A tanfolyam hármas fokozatát úgy értik, hogy a 4 alsó év képezi az elemi tanfolyamot megfelelő elemi tanítással, erre következik egy két éves átmeneti fok, s úgy jó a harmadik fokozat tudományos tananyaggal és megfelelő tanítási móddal.

6. Tétel. A tanító személyzet álljon: egy tudományosan képzett igazgatóból, a tudományos tanszakokra tudományosan képzett tanítókból és azután jó elemi tanítókból s okleveles tanítónőkből.

A tudományosan képzett tanítók alatt oly képzettségű egyéneket értenek, mint a minők a gymnasiumokra alkalmaztatnak.

7. Tétel. A felsőbb leányiskoláknak nyilvános a községek és az állam által fenntartott s állami felügyelet alá helyezett intézetekül elismertetésüül: kötelessége az államnak mindenütt, a hol a szükség kívánja, ily intézetek felállításáról gondoskodni. Ennek folytán a felsőbb leányiskolák ugyanazon állami felügyelet alatt álljanak, mint a gymnasiumok és reáliskolák, s (a felsőbb osztályokban) tanítói egyenlő ellátásban és elbánásban részesíttessenek.

8. Tétel. Kívánatos, hogy az államhatóságok, szakértők meghallgatásával, állapítsanak meg ezen intézetek számára mintául szolgáló tan- és berendezési terveket. (Normal Lehr- und Einrichtungsplan.)

9. Tétel. Azon iskoláknak, melyek az államkormány által kiadott „Normal”-tervben foglalt követelményeknek nem felelnek meg, ne legyen szabad a felsőbb leányiskola nevet viselniök.

II. Középiskoláknak. (Mittelschulen für Mädchen) nevezi az emlékirat azon tanintézeteket, melyekben az oktatás az elemi iskola körén túlmege, a fentebbiekben körvonalozott felsőbb leányiskola tancélján pedig innen marad, vagy akár a tanerőket és taneszközöket illetőleg nem felel meg a felsőbb leányiskola követelményének. Ez intézetek tehát körülbelől a magyar felső nép vagy polgári iskoláknak felelnének meg.

Ez iskolákat azzal indokolják, hogy szükségük van reá oly leányoknak, kik az elemi iskolákban szerzetennél több tanultságot kívannak, de kiknek nincs idejük vagy módjuk a felsőbb leányiskola tanfolyamát bevégezni. Ezeknek tehát rövidebb időre szabott, korlátoltabb terjedelmű oktatás nyújtandó, de szintén befejezett tanfolyamban.

Ez intézetek számára szintén normal tanterv állapítandó meg.

III. Szakiskolák között csak kettőt említ az emlékirat, t. i.

1. a most vázolt középiskolához kapcsolandó iparos továbbképző iskolákat, és

2. a tanítónőképződéket, melyeknek tervét a felsőbb leányiskolákban adott oktatáshoz óhajtja kapcsolni.

Ez lényegiben a weimari emlékirat tartalma. Jelentékeny ez különösen két tekintetben:

1-ör, azért mert Németországban a leányiskolában foglalkozó tekintélyesebb szakemberek legnagyobb többségének véleményét fejezi ki, s tudtomra csak néhány magánintézet emberei szólaltak fel ellene.

2-or, azért, mert ha a benne kifejezett kívánalmak még máig nem teljesültek is mind, de a mi azóta e téren Németországban (különösen községek és társulatok körében) történt, az körülbelül az emlékirat értelmében s az általa kijelölt irányban eszközöltetett.

A weimari gyűlés után Falk porosz közoktatásügyi miniszter a leányiskolák szervezése érdekében 1873. év aug. 18-ra Berlinbe tanácskozássra hívott össze számos nyilvános és magán felsőbb leányiskola igazgatóját, tanítóját és tanítónőjét. A tanácskozások a közoktatásügyi minisztérium helyiségeiben és illető főbb tisztviselőinek részvételével aug. 18-23-ikán öt napon át hat hosszú ülésben tartottak.

A tanácskozásokban a minisztérium által előre kiadott kérdések tárgyalattak. E kérdésekben nagyobb részletezéssel ugyanazon tárgyak foglaltattak, melyeket a weimari emlékirat tételei tartalmaznak.

A berlini értekező a weimari emlékirattal öszhangzatban az elemi iskolán túlterjedő tanintézeteket közép és felsőbb leányiskolákra különíteni *) véleményezte. Az összes tanítót az elemi tanítással együtt amabban 8, ebben 10 évre állapította meg (amabban legkevesebb 5, emebben legkevesebb 7 osztályt kívánván), úgy hogy a növendékek a középiskolában 6-14, a felsőbb leányiskolában 6-16 éves korukig fejezzék be a tanfolyamot.

*) Ezen tanintézetek feladatát a berlini értekező így határozta meg: „A népiskola körén túlmenő leányiskolák feladata a női fiatalságot neme sajátlagosságának megfelelő módon hasonló általános műveltségben részesíteni, mint a melyet a népiskolák körén túlmenő tanintézetek a fiúk számára akarnak nyújtani, s ez által növendékeiket arra képesíteni, hogy nemzetük szellemi műveltségében részesüljenek” stb.

A heti tanórák legnagyobb számát a tornatanításon kívül az alsóbb fokozatokon 24, a felsőbb fokozatokon 30 órára jelölte ki. A tornatanítást az értekezlet kötelezőnek kívánta, de úgy, hogy szakavatott tornatanítónők képeztesse ki; mire a közoktatásügyi minisztérium képviselője kijelenté, hogy az ez iránti intézkedések a minisztérium kebelében már tárgyalás alatt vannak.

Az egy-egy osztályba felvehető növendékek maximális számát az alsóbb osztályokban 40-re, a felsőbbekben minden esetre ennél kevesebbre állapította meg az értekezlet.

Kötelezett tantárgyakul a felsőbb leányiskola számára a következők vétettek fel: vallás, német nyelv és irodalom, két idegen nyelv (francia és angol), számtan, összekötve tértannal; természetrajz, természettan és vegytan; történet, földrajz, ének, írás, rajz, kézi munka és torna. *)

*) Az egyes tárgyakban elérendő célt következőleg határozták meg:

Vallás. Mint a fiú középiskolában az 1872. okt. 15-iki rendelet szerint, de főszólyt fektetve az erkölcsstani oldalra, s tekintettel a, női természetre.

Német nyelv. A tanulónak arra képesítése, hogy a szellemi látkörében fekvő tárgyról úgy szóval, mint írásban helyesen és szépen tudja magát kifejezni. Az anyanyelv grammatikájának ismerete. A német irodalomtörténet főbb korszakainak, különösen a Luther utáni időknek megismerése és megismerése a német irodalom azon főbb műveinek, melyek kiválóan alkalmasak a nők olvasmányaiul.

Francia és angol. Alak és mondattan. A tanuló arra képesítése, hogy ismeretkörébe tartozó tárgyról levelet s rövid dolgozatot írjon, és egyszerű mondatokban értelmesen beszélni is tudjon, továbbá, hogy angol vagy francia könyvet helyesen megértve olvashasson. Megismertetése az angol irodalom főműveinek, és a francia irodalom classicus korának.

Történet. A világtörténet legfőbb eseményeinek (a hajdankorból főleg a görögök és rómaiak történeteinek) megismerése. A hazai németörténet egész összefüggésében, s a szomszéd államokkal viszonyában.

Földrajz. Főbb vonalaiban megismertetése valamennyi földrész politikai és természeti földrajzának, részletesebb ismerete Európa országaitnak, leg részletesebben Németország.

Számtan. Az érvényes pénz- és mértékrendszerek ismerete. A polgári számítás módok jól megismerése; s képesítés a polgári számítás körébe tartozó feladatokat egész és törtszámokkal biztosan megoldani. Gyakorlottság és könnyűség a fejheti számításban. Térkiszámítás. (Raumbechnung.)

Természetrajz. Megismerkedés a természet mindhárom országgal a főbb típusok és családok közelebbi ismerete által, különösen ismer-

A középiskolába a két idegen nyelv és irodalom kivételével ugyanezen tantárgyak vétettek fel, csak hogy korlátoltabb terjedelemben, s nem tudományos alapon.

Kimondatott, hogy a tanítás súlypontja az iskolában legyen, és az otthon való tanultatás inkább csak az iskolában tanultak begyakoroltatásában álljon.

Ezután hosszú vita volt az alkalmazandó igazgatók és tanerők képzettségét és ellátását illetőleg, míg utóbb és körülbelül a weimari emlékirat értelmében állapodtak meg. A tanerők képzettségét illetőleg, következőképp formulázták a határozatot: „kívánatos, hogy a felsőbb leányiskolák tanítószemélyzete akadémiai és semináriumi képzettséggel bíró tanítókból és tanítónékből álljon, s hogy a tanítók philologiai, illetőleg theologiai vizsgát tettek legyen le.” Általában szabályul állítattott fel, hogy az intézetek vezetése, s a felsőbb osztályokban a vallás, az ethikai tantárgyak és az idegen nyelvek tanítása, a mennyiben nem nőkre bízott, csak akadémiai képzettségű egyénekre bízható.

Végül kimondá az értekezlet, hogy az állam feladata úgy az elemi, mint a közép és felsőbb leányiskolákról minden szükséges helyen gondoskodni, s azokban az egész oktatást államilag szervezni.

A közép és felső leányiskolák között való megkülönböztetés már a 15,000 lakosnál kisebb városokra is kiterjesztetett.

A magán intézetek rendezését illetőleg nem tudtak a berlini értekezleten egyetértésre jutni, s csupán abban egyeztek meg, hogy

tetése a hazában tenyésző termelt és mérges növényeknek. Ismerete az emberi testnek. Némi ismeretek a föld alkatának kiképződéséről.

Természet és vegytan. Megismertetése a villanyossági, delejeségi, és mechanicus legnevezetesebb tüneményeknek, valamint a fénynek, hőnek és hangnak; különösen megismertetése a közönséges életben és az ipar körében leginkább alkalmazott természeti törvényeknek.

Megismertetése a vegytan elemeinek, a mennyiben a vegytani folyamatok a háztartásban előjövő tüneményekkel összeköttetésben állnak.

Rajzban a távlattant nélkülözhetlennek mondják.

Az írást az alsó 6 osztályban kívánják taníttatni, de úgy, hogy a 4 felsőben sem szabad soha hanyag írást túrni.

Kézi munkákra az osztályban tanítást mondják egyedül helyes módnak, és pedig tudományosan képzett (wissenschaftlich geprüfte) tanítónők által. Általában bármely szakban a csupán technikailag ügyesített tanítók alkalmazását az értekezlet lehetőleg kerülendőnek véli.

az állam magán intézeteket ne segélyezzen, és hogy a közintézeteknek megfelelő magánintézeteknek ugyanazon jogosítottságuk legyen.

Ezek röviden a berlini konferencia eredményei, melyek azóta a minisztériumban tárgyaltnak mind máig.

A felsőbb leányiskolák igazgatói és tanemberei 1875-ben Drezdában Nöldecke elnöklete alatt tartott 4-ik nagy gyűlésükből ismét egy petitióban kérelmezték a német kormányoknál a felsőbb leányiskolák állami rendezését.

Az ezen kérvényt átnyújtó elnök a porosz cultusminisztériumban azon választ nyerte, hogy a törvényhozást nem akarják kormányrendelettel megelőzni, de a munkában levő közoktatási törvényben *) szándékoznak a leányoktatást is rendezni.

Úgy látszik, az a tervük, hogy a felsőbb leányiskolákat a tanítónőképezdéekkel helyezték egy kategóriába, valamint tanítóikat is képzettség és ellátás tekintetében.

Hessen-Darmstadtban körülbelül egy év óta a felső leányiskolákat az állam elismerte felsőbb tanintézetekül, s mind az iskolákat, mind tanítóikat a gymnasiumokkal s reáliskolákkal helyezte egy kategóriába.

Dessauban az összes (3-4) felsőbb leányiskola állami intézetté alakítottatott.

Hasonlóul a württembergi és a szász kormányok a drezdai gyűlés elnökének a kérvény átnyújtása alkalmával teljes elismerésüket fejezték ki a buzgó szakemberek törekvései iránt, s kilátásba helyezték, hogy az állam közelebb szintén fog e fontos culturalis ügyben intézkedni.

Így áll a nőoktatás ügye jelenleg Németországon, de addig is, míg a kormányok és törvényhozások cselekvésre készülnek, a társadalom és különösen a község tesznek, s évenként részint új intézeteket állítanak, részint a létezőket tökéletesítik, úgy hogy az államhatalmagnak majdan nem a köznevelés egy új ágát létesíteni, hanem inkább csak a majdnem 400 felsőbb leányiskolában már létező oktatást kell rendezniök.

*) A porosz kormányánál három év óta dolgoznak egy oly közokt. törvényjavaslaton, mely az elemi iskoláktól fel az egyetemekig az egész közoktatást újból szervezi.

A Vassar Collége Észak-Amerikában. *)

A Vassar Mátyás által New-York államban Poughkeepsie mellett alapított Female college tudomra a legnagyobb női főiskola. Keletkezésének és szervezetének részletesebb megismerése előttünk már azért is érdekes lehet, mert élénk világot vet azon módokra, melyekkel az egyesült államokban a nemzet intellectualis haladását eszközlik, és mert Amerika e nemű legjelentékenyebb intézetében láthatjuk az ott érvényesült, s az európaiaktól több tekintetben eltérő nevelési rendszert és nézeteket, valamint azon benső nehézségeket és kísérleteket, melyeken keresztül fejlődik ki ott is a nők fensőbb oktatásának még egy általán meg nem állapodott rendszere.

I.

Vassar M. élete, és a Vassar College alapítása.

Vassar Mátyás, a legnagyobb női főiskola alapítója eredetileg egy a múlt század kezdetén Angolországba költözött Vasseur vagy Le Vasseur nevű francia család ivadéka, született Angolországban Norfolk grófság Tudderham parochiájában 1792. april 29-ikén. Apja Vassar Jakab családjával együtt úgynevezett dissenter (azaz a ref. államegyházhoz nem tartozó protestáns) s közelebről baptista volt.

Midőn a nagy francia forradalom harcai és eszméi egész Európát felrázták, Angolország különféle dissenter hitfelekezetei között is élénken fellángolt a szabadság azon szelleme, melyet egykor Milton és Sidney neveltek fel. Mind gyakrabban tartott conventiculumakban eleven mozgalom indult meg, melynek főcélja ugyan a teljes vallásszabadság kivívása volt, de a kormány politikai következményektől is félt, az államegyház pedig saját érdekeit látta ben-

*) A nőképzőegylet estélyein tartott, s főlebb közlött előadásomban ez intézetről még csak leginkább Hippeau közlései után szóltam. Azóta Hoyt J. úr szíves volt Washingtonból új évi meglepetésül a következő két érdekes munkát küldeni: „Vassar College and its Founder by Benson J. Lossing. New-York 1867,” – és „Vassar College. A college for Women in Poughkeepsie. stb. New-York 1873.” Ez utóbbi Raymond igazgatónak Eaton Jánoshoz, az egyesült államok közoktatásügyi államtitkárához (miniszter) intézett jelentése.

Leginkább e két munka adatai szerint írtam ez ismertetést, melyben Hippeau némely adatai is helyre vannak igazítva.

nők fenyegetve. Az államegyházzal bensőbb szövetségben élt kormány sietett e legerélyesebb rendszabályokat alkalmazni a disszenterek mozgalmainak elnyomására. Összejöveleteiket betiltotta, és számos előkelő emberüket elzáratta.

E vallási háborgatások következtében költözött át Amerikába 1796-ban Vassar Jakab is feleségével, négy gyermekével (Jánossal, Mátyással, Máriával és Zsófiával) és Tamás testvérel. A beköszönött télen át a még akkor alig 50,000 lelket számlált New-York városban húzták meg magukat egy szintén kiköltözött angol vendégszerető házában. Az egyesült államokban éppen elnökválasztásra készültek. Adams és Jefferson voltak az egymással küzdő federalis és democraticus pártok jelöltjei. A választási mozgalmak nemcsak nagy hullámokat vetettek, de szóban és tettekben nyilvánult annyi rakoncátlanságot idéztek elő, hogy a vallási elnyomatás elől szabadságot keresni oda menekült jövevényeink az anarchiatói rémültek meg, s már összepakoltak, hogy visszatérnek legalább a társadalmi rendet inkább biztosító régi hazájukba. Azonban a higgadtabb rész győzelmével szerencsésen megtörtént elnökválasztás után annyira elcsendesült minden, s annyira nyomtalanul megszűntek az előbb tapasztalt féktelenkedések, hogy a két Vassar testvérben ismét bizalom kelt az új világ intézményei iránt, s az idő kitavaszdítással elindultak letelepedési helyet keresni. Több vidéken tett kísérlet után 1797-ben a New-York mellett levő, akkor még alig pár száz lelket számlált s az államban be sem keblezett Poughkeepsie falunál (tőle egy angol mértföldre) vettek néhány hold földet, s rögtönözve építettek egy házacskát.

Legnagyobb örömeikre az új birtokon szépen tenyésző vad komlót találtak. Élelmesen felismerték használhatóságát, és Tamás testvér (ki különben baccalaureus volt) még azon őzön elment Angliába árpát venni magnak. Már 1798-ban azon a vidéken az első árpát aratták, s belőle még azon évben komlójukkal – egyelőre csak házi használatra – sert főztek. Azonban Vassarék sörét a környék lakói is csakhamar megszerették, s az oly keresett cikk lett, hogy 1801-ben Tamás testvér egészen átvette a mezei gazdaságot, Jakab pedig bement Poughkeepsie falu végére lakni, s attól fogva kizárólag serfőzéssel foglalkozott. Azon a helyen ma Poughkeepsie város egyik legszebb utcája, a Vassar-Street van.

Az üzlet gyorsan haladt előre. Pár év múlva Vassar Jakab idősb fia a 15 éves János már jó segítségére volt apjának. De a kis-

sebb Mátyás oly ellenszenvet érzett a serfőzés iránt, hogy sehogy sem volt az üzletbe beletanulásra reávehető. Apja tehát egy tímárhoz adta mesterségre. Ettől még jobban iszonyodott, s könyörgött, ereszszék őt világgá, hadd keresse maga a saját szerencsését. Apja eresztette. Anyja 1806-ban elkísérte a 8 angol mértföldnyire fekvő New-Hamburgig, s ott elvált tőle. Az alig 14 éves Mátyás tovább vándorolt, míg New-Burghban egy kereskedő fogadta be, kinek üzletében 3 évig magát kintüntetve szolgált. Még egy évet egy másik kereskedőnél töltött, mint írnok. Négy évi távollét után 150 dollár megtakarított keresményével tért vissza a szülői házhoz, s apja azonnal könyvvivőül alkalmazta serfőző-üzletében.

1811-ben az öreg Vassar Jakabot nagy csapás sújtotta. Egész gyára, s összes épületei teljesen leégtek, s a füstölgő romok között lelte halálát idősb fia János is. A vagyonában és családéletében szenvedett szerencsétlenség a már éltes öreg embert annyira megtörte, hogy nem volt képes üzletét újra kezdeni, megmaradt parányi vagyonával visszavonult, és Mátyás fia által gyámolítva éledegelt feleségével 1837-ig.

Az alig 18 éves Vassar Mátyásnak ettől fogva saját munkájával kellett nemcsak önmagát fentartani, de szülőit is segíyezni. A nagyobb kötelesség rá nehezedése nagyobb erőt is adott neki, és csekély anyagi eszközeit ügyesen és sikerrel tudta felhasználni. Nem levén módjában a serfőzést mint gyári üzletet újból elkezdni, Poughkeepsie – már akkor: – városban 1812-ben Mari nővére férjének (ki egy posztógyárban volt alkalmazva) házában egy szobát bérelt, és ott osztrigát és sert árult. Ez volt Poughkeepsieben az első „osztriga-salon.” A városon kívül főzte a sert, s reggeienkint kocsin vitte be a városba, nemcsak az „osztriga-salonba,” hanem az utcán is kocsijáról árulta azt, sőt más falukra is hordta.

Üzletét oly ügyesen és szorgalommal vitte, hogy néhány év múlva kizárólag serfőzéssel foglalkozhatott, s az osztriga-salont jó áron eladta. Bőrkészítménye mind keresettebb lett, iránta táplált bizalomból vagyonos emberek álltak be üzletébe tőkepénzökkel társakul. így lassanként a Vassar-Sreeten levő egy nagyszerű sörgyár élén ált.

Ezután élete a rendes üzleti foglalkozásban folyt le, egész a hatvanas évekig. Huszonkét éves korában megházasodott, s fél századon át szeretetben élt nejével, de házasságuk nem lőn gyermekkel megáldva. 1832-ben Tamás nagybátyjának fiait befogadta üzletébe, és midőn több mint 30 évi küzdelmes munka után majd egy millió

dollar vagyonnal megérdemlett nyugalomba vonult vissza, lassanként az egész üzletet unokaöcscseinek adta át. *)

Az üzlettől visszavonulva, Vassar Mátyás egy régi vágyát teljesítette, meglátogatta szülő hazáját és Európát. Feleségével és egy pár barátjával 1845-ben útra indulva pár év alatt beutazta Angolországot, Francia-, Német-, Olaszországot és Svájcot, útírtásainak állítása szerint mindent oly élénken észlelve és tanulmányozva, mint valamely az életet kezdő fiatal ember. Utazásából haza térte után, úgy látszik, egész késő öregségéig a közügyeknek szentelé életét, részint mint Poughkeepsie város elöljáróságának elnöke, s különböző minőségekben tagja, részint mint jótékony társulatokban résztvevő; míg végre tevékeny életét mintegy megkoronázza a „Vassar colleggenek” 1861-ben alapításával, melyre összes szerzeményét fordítja.

Vassar M. gyermektelen levén, elhatározta, hogy vagyona nagyobb részét valamely oly közügyre szenteli, a mely által leginkább mozdíthatja elő az emberi társadalom javát különösen azon községben és fiiamban melyben több mint fél századon át élt. De micsoda intézmény által és minő módon érhetné el legalkalmasabban e célját? ezzel sok éveken keresztül nem tudott tisztába jönni. E gondolat foglalkoztatta legtöbbit hosszasan európai utazása közben is. Sokat beszélgetett e tárgyról úti társaival. Majd egy oly intézet felállításáról gondolkodott, melyben az élet küzdelmeiben csapásokkal sújtott szenvedők menedéket találjanak; majd oly iskolát öhajtott alapítani, melyben magasabb kiművelést érdemlő szegények ingyen akadémiai kiképzést nyerjenek; majd a keresetképtelenekek, majd a betegek számára tervezett menedékhelyeket s kórházakat. Londonban különösen mély benyomást tett rá a Guy Tamás által 1721-ben alapított betegápolda és menedékhely. Ez intézetet sokat látogatta, s hazatérte után is sokáig ennek mintájára szeretett volna otthon hasonlót állítani. Azonban a sokféle terv és javaslat között végre is még a korábbi években egy gyengéd női lélek által sugalmazott és táplált azon eszme győzött lelkében, hogy nők számára alapít egy fensőbb tanintézetet.

Nővérenek, Máriának leánya Booth Lidia k. a. tanítónővé lett, s Poughkeepsieben egy leányiskolát állított. Rövid idő alatt közeismerést vívott ki magának, s iskolája mindig tele volt a város elő-

*) Személyes részvétellel előbb, de vagyonával egészen és végleg csak 1866-ban vált el az üzlettől.

kelő családainak gyermekeivel. Vassar M. élénken érdeklődött hűgának törekvései iránt, gyakran meglátogatta intézetét, figyelemmel hallgatta, midőn az lelkesedéssel beszélt a nők magasabb kiművelésének társadalmi szükségéről, az erre vezető alkalmas módozatokról, és bátyját ez ügyben cselekvésre buzdítá. Vassar a város északi részén egy kerttel környezett halmon levő szép házat vett hűga és ennek intézete számára, hol ez „Cottege Hill Seminary” név alatt csakhamar igen virágzó leányiskolát szervezett, mely ma is fennáll ugyanezen név alatt.

Azonban Vassar Európából visszatérte után hűga Booth Lídia k. a. hirtelen meghalt, s akkor a Cottege Hill Seminary is megszűnt. Részint a hűgának elvesztése által okozott fájdalom, részint egyéb körülmények Vassar figyelmét ismét más tervekre irányozták. A városi elöljáróság elnökévé választott. A városnak temető kellett. Vassar vállalkozott egy oly szép temetkezési hely előállítására, mely embertársainak a halál képét is kellemesebbé teszi. E célra társulatot alakított, és pár száz acenyi telket vett. Azonban a szépítések s átalakítások alkalmával kitűnt, hogy a telek tele van forrásokkal. Ennek folytán temetkező helyül más telket szerzett, és Spring-Side-on részint saját kényelmére, részint a közönség élvezetére műértő mérnökök és kertészek segélyével egy gyönyörű parkot csinált.

E közben Jewet M. P. tanár, egy buzgó baptista, ki a nőnevelés érdekében igen sokat tett és Alabamában egy leányiskolát vezetett, 1855-ben megvette, s újból megnyitotta a Cottage Hill Seminary-t. Rövid idő alatt bizalmas baráti viszony fejlett ki Jewett és Vassar között, ki a baptisták congregatiojának is tevékeny tagja volt.

Jewett ismét felkölté Vassarban a nőnevelés iránt elhunyt hűga által ébresztett és táplált érdeklődést. Gyakori társalgásukban előadta, hogy az egyesült államokban államok és közösségek, míg annyi milliókat áldoztak a férfiak főiskoláira, a nők fensőbb kiképzéseért aránylag mily keveset tettek; holott ez által lehetne a társadalom erkölcsi haladását leghatékonyabban előmozdítani. Figyelmezteté lord Brougham állítására, hogy „az emberek jelleme és hivatása (destiny) általában tíz éves korukig már meg van állapítva (fixed), és hogy jellemük és hivatásuk ez alapvonalait az anyák alakítják, kik gyermekeiknek „prófétájuk, papjuk és királyuk egy személyben.” Apostoli buzgósággal rajzoló, hogy az ez ügyben eddig tett kezdemények már is mily eredményekre vezettek, nevezetesen a New-

Yorkban alakult „Amerikán Worn ens Educational Association,” a baptisták által Massachusetts államban, Worcesterben kétszázezer dollárral alapított Ladies' Collegiate Institute” stb.

Vassar M. a cél helyességéről meggyőződött, és alkotásának még eredményeit is óhajtván megérni, gyors cselekvésre határozta el magát. De egész életirányánál fogva kiválóan gyakorlati ember lévén, és a nők felsőbb iskolákban való tudományos taníttatása új eszme volt előtte, melynek gyakorlati kivitelére nem található - mint a férfiak tanítására a collegiumokban - az élet által a gyakorlatban megállapított módszereket; ezért még egy pár évig az egyesült államok majdnem minden előkelő gyakorlati tan emberével értekezett a létesítendő intézet iránt.

Azután 27 közelebbi jó emberéből és nézettársából egy kormányzó testületet (Trustees) alakított, az igazgatókat és tanárokat kiszemelte, s ekkor a kormányzó tanács az általa „Vassar Femal College”-nek nevezett női főiskola tervezetét New-York állam törvényhozó testületének bekebelezés (incorporatio) végett benyújtotta 1860 végén.

A törvényhozás enthusiasmusig fokozódott lelkesedéssel fogadta Vassar M. hazafias ajánlatát; és 1861. jan. 18-ikán mind a két házban egyhangúlag elfogadta a bekebelezési bilit.

E törvényben a benyújtott tervezet jóvá hagyatik, az annak alapján felállítandó intézet ugyanazon jogokkal és kötelességekkel ruháztatik fel, mint az egyesült államokban férfiak számára fenálló egyetemek, collegiumok vagy seminariumok, megállapítatik az intézet kormányzatának és vagyonkezelésének módja; Vassar M. felhatalmaztatik az első kormányzó tanács (Trustees) tagjainak kinevezésére, s arra, hogy az intézet számára adjon és vegyen, a mit és a mennyit tetszik. Az intézet vagyonszerzési joga 400 ezer dollár évi jövedelemig kiterjesztetik, stb.

A törvény megalkotása után Vassar M. az első Trusteesbe általa választott 27 férfiút összehívta, s egy nemes egyszerűsége által szép, emelkedett beszéddel adta át nekik alapítványát.

Nem állhatom meg, hogy itt ne közöljek e beszédből néhány passust:

„Midőn azon rég táplált szándékom, – kezdé – hogy vagyonom nagyobb részét jótékony célra adjam, immár teljességbe ment, helyén levőnek látom indokaimat, szempontjaimat és óhajaimat előadni.”

Azután előadja, hogy a sokféle javaslat s terv közül a nők nevelésére szolgáló collegium felállítására határozta el magát, s így folytatja:

„Beláttam, hogy a nő a teremtőtől ugyanazon elmebeli alkott nyerte mint a férfi, s hogy neki szellemi kiművelődésre és kifejlődésre ugyanazon joga van, mint a mi a férfinak:

„Meggondoltam, hogy minden országban az anyák alakítják a polgárok jellemét, határozzák el életirányukat és magukviselését.”

„Az anyák befolyásához legközelebb áll azon tanítónők befolyása, kik alkalmazva vannak a gyermekeket abban a korokban nevelni, melyben benyomásokra legélenkebben fogékonyak.”

„Úgy látszott hát nekem, hogy ha a nők kellő nevelést nyerének, nemük gyengédségének és szerénységének megfelelőleg is hasznosabb és újabb munkaterek nyílnának számukra.”

„Továbbá úgy tetszett előttem, hogy tudomásom szerint sem hazánkban, sem az egész világon nincsen egyetlen oly intézet is, melyben a nők egészen teljes kiképzését nyerhetnék.”

„Mindezeknél fogva – folytatja, – azon következtetésre jutottam, hogy fiatal nők nevelésére egy főiskola felállítása nemcsak az én legmagasabb aspiratiomat elégíti ki, de Isten segítségével nagy áldása lesz ezen városnak, ezen államnak, egész hazánknak, sőt a világnak.”

Ezután röviden fejtegetve a törvényhozástól nyert bilit s az intézet tervét, s kifejezve azon óhajtását, hogy ez intézet ugyanolyan művelődési módot nyújtson a nőknek, mint a collegek a fiúknak, folytatja:

„Az intézetből minden felekezeti befolyás gondosan ki legyen zárva, de azért a tanulók nevelése a világért se irányuljon scepticizmusra, sem vallástalanságra, vagy erkölcstelenségre.” *)

„Nem szándékom e főtanodában oly iskolát állítani, melynek előnyeit ingyen szerezhetik meg. Olcsón nyert jótéteménynek értékét is olcsóra becsülik. De ellátom azt annyi alappal és kellő kényelemmel, hogy a fensőbb kiképzést mérsékelt díjért hozzáférhetővé tegyem.”

*) Vassar egész életében igen buzgó tagja volt a baptista hitfelekezetnek.

Ezzel átadott a kormányzó tanácsnak a kezénél tartott szekrényben, egy adománylevelet a Ponghkeepsie mellett a Hudson partján fekvő 200 acre telekről, melyen az intézet építendő lesz, továbbá 408 ezer dollárt készpénzben.

Így lön megalapítva a Vassar College. Későbbi években még jelentékeny adományokkal járult az intézet biztosításához Vassar M. Jelesen:

1864-ben vett a számára 20,000 dolláron egy rajz- és képgyűjteményt.

1868. júniusban bekövetkezett halála előtt elengedett építkezésekre kölcsönzött 75,000 dollárt.

Ezenfelül végrendeletében még 275,000 dollárt hagyott az intézetnek specificált célokra. Úgy, hogy összesen a 200 acre telken felül 780 ezer dollárt (mintegy egy millió ötszázhatvan ezer forint) adományozott a serfőző Vassar Mátyás az általa alapított női főiskolára, azon államban, mely neki lelkiismereti szabadságát biztosítja s melyben becsületes munkájával meggazdagodott.

Nézzük, mit alkotott e pénzzel.

II.

Az intézet helyiségei, felszerelése, és anyagi állapota.

Az alapítvány megtétele után Vassar a kormányzó tanácssal együtt mindenekelőtt a helyiségek felépíttetéséhez, s másfelől az intézet szellemi szervezésének előmunkálataihoz fogott.

Főigazgatóvá Jewett tanár választott, ki egyszersmind a kormányzó tanácsnak is tagja volt, s ki az épülettervek megállapítása után 1862-ben Európába utazott, hogy míg az építkezések folynak, Angol-, Francia- és Németországban a létező leányiskolákat tanulmányozza.

Az épületek első tervét Trefft iskolaépítész *) készíté. Azonban tervének tökéletesítése érdekében tanulmányokat teendő, még 1860-ban Európába utazott, s ez utazása közben Florenczben meghalt.

A második tervet Vassarral folytonos érintkezésben ír. Renwick Jakab a washingtoni Smithsonian Institut építője készíté, s ő is vezette a munkálatokat.

*) Ez Amerikában külön szakpálya.

Pouhkeepsie várostól két angol mértföldre, a Hudson folyam keleti partján a Vassar által ajándékozott 200 holdnyi telken 1861. júniusban tették le az alapkövet, és 1865-ben már patakoktól átszel-delt, csónakázásért készített tavakkal ellátott, lombos facsoportok-tól árnyékolt parkban készen felépülve és felszerelve állt az egész főiskola.

A ligetben elszórtan három nagyobb épület van, u. m. a fő-épület, a gymnasium, és a csillagászati észlelő.

A főépület mintegy ötszáz láb hosszú, középrészén 200, szárnyain százhatvan láb széles, és a tetőig 92 láb magas; közép részén és szárnyain négy emeletes (öt etage-al), mellék részeiben három emeletes colossalis építmény. Mindegyik etage bőven elvan látva vízve-zetékkel, mely tüzesetekén és a rendes házi szükségleteken felül, a laká-soknál mindenütt alkalmazott fürdő helyekre is meleg és hideg vi-zet szolgáltat. A főépületben van öt egészen elkülönített lakás csa-ládos tanárok számára, továbbá négyszáz tanuló számára szállás 242 hálószobával, és 100 nappalishobával (parlors) vendégszobák; számos lakás az alsóbb rendű alkalmazottak és szolgák illetőleg szolgá-lók számára; étterem; elkülönítve a főző és mosó helyiségek, szolgá-lók étkező szobái. A lakásoktól elkülönítve vannak a tantermek, mellettük külön tanuló szobák (recitaeions-rooms), rajz- és zeneter-mek (32 zongora- és zeneszoba), könyvtár olvasóteremmel, természet-tani, természetrajzi, vegytani gyűjtemények, mellettük laboratóri-umokkal, s kísérleti szobákkal, képtár, és egy kápolna stb.

Távolabb a parkban van a szép ízléssel épült gymnasium, a mi alatt azonban nem a nálunk így nevezett középiskola értendő, hanem e szó eredeti értelme, t. i. testgyakorló csarnok. Ennek egyik osztályát képezi a tágas fedett lovarda, másik osztályát az úgyneve-zett kallistheneum, mely több jól felszerelt tágas testgyakorlóter-mekből áll.

A liget másik részén kiemelkedő halmon van a legszüksége-sebb készletekkel ellátott csillagászati Observatorium.

A felszerelés részletes leírását e rövid ismertetésben helyszüke sem engedi. De az egészről mégis bizonyos képzetet nyújt az egye-sült államok közoktatásügyi államtitkárához, Eaton János úrhoz 1872-ről benyújtott jelentésből a következő értékeknek kimutatása:

Az intézet bútorzata és házi eszközeinek értéke.	66,022. 79
Könyvtár.....	11,721. 05
Rajz- és képgyűjtemény.....	27,097. 86

Mathematikai és természettani készletek.....	5,380.
Csillagászati készletek	8,108. 44
Zeneeszközök	11,000.
Geológiai és ásványtani gyűjtemény (mintegy 4 ezer darab, a tanítás céljára válogatva)	8,500.
Növény- és állattani gyűjtemény (az általános állattani gyűjteményben több, mint 5 ezer példány van)	4,367. 41
Giraud úr által ajándékozott madár gyűjtemény.....	5,865.

Összes felszerelés: 149,232 dol-

lár és 52 c.

A mennyire rajzokból, leírásokból és megszerezhetett adatokból látom, sem az épületeken, sem a felszerelésben semmi drága decoratio, vagy költséges cifraság nincs. De kényelem tekintetében, és mind abban, a mi a tanulás, és különösen az egészség s testi fejlődés érdekében szükséges vagy legalább kívánatos, nagy bőkezűséggel van felállítva az egész intézet.

Ezt Vassar, úgy látszik, különösen két szempontból kívánta.

Először azért, mivel nagy súlyt helyezett a nők testi nevelésére és erősítésére. Innét a gymnasiumban a lovarda, a különféle testgyakorló s idomító termek, a ligetben a csónakázásra készített tavak, a lakásoknál is fürdők stb.

Másodszor azért, mert az intézeteknek az által is akart női jellemet adni, hogy a gyengédebb nemből való növendékek nagyobb kényelemben éljenek ott, mint a fiúk a férfiintézetekben; és mindenképen azon volt, hogy az intézetben lehetőleg kényelmesen berendezett familiáris együttélés legyen.

Az összes építkezések (a 40,000 dollárra becsült telken kívül) 400,308 dollárba kerültek, és a 149,232 d. felszereléssel együtt 549,540 dollárba.

Kétség kívül meglepő bőkezűség egy leányiskolának csupán helyiségeire és felszerelésére ennyit fordítani, de ha azt nézzük, hogy ez összeggel mennyit és minőt állítottak elő, sokkal olcsóbbnak találjuk a nálunk legújabbán dívó tanodái építkezéseknél.

A helyiségek elkészülvén, 1865. szept. 20-ikán nyitattott meg az első tanév Raymond H. János igazgatása alatt, *) háromszáz ren-

*) Jewett elébb választott igazgató (president), miután Európából visszatért és jelentését beadta, előttem ismeretlen okokból 1864-ben mind az igazgatóságról lemondott, mind a kormányzó tanácsból kilépett.

des és (nagyobb részt) rendkívüli tanulóval, és 33 egyénből álló rendes és kiegészítő tanítószemélyzettel.

Mielőtt az intézet szellemi szervezetét és tanrendszerét előadnám, a fentebbieket kiegészítve röviden ismertetem még összes anyagi viszonyait.

Az intézet törzsvagyon a.

1) Mint említém, Vassar M. adott összesen 40 ezer d. értékű telket, és pénzt	778.000 d.
2) Giraud által ajándékozott madárgyűjtemény	5.865,
3) Fox J. alapítvány a (szegény tanulók díjaira)	6.000 „

Összesen . . . 789.865 d.

Ez összegből a helyiségekre s azok felszerelésére fordított 594.576 doll. 80 c.

Jövedelmező tőkéről maradt tehát 281 ezer dollár, mely 7% kamatot hoz.

Ámde e tőkének is különleges rendeltetése van, nevezetesen:

Vassar M. 125 ezer d. alapítványa (Repair fund) a felszerelés és épületek javítására s esetleg bővítésére.

Vassar M. 50 ezer d. alapítványa a könyvtár és gyűjtemények növelésére.

Vasser M. 50 ezer d. alapja (Lectur fund), melynek kamataiból kitűnő egyéniségek díjazandók ideiglenesen tartandó előadásaiért.

Vassar M. 50. és Fox 6 ezer d. alapítványainak (Auxiliary fund) kamatai szegényebb tanulók helyett az ellátási díjak megfizetésére fordítandók. Jelenleg 10 növendék segélyeztetik belőle.

Úgy hogy az alapító a helyiség s felszerelés felállításán és fentartásán kívül levő évi folyó kiadásokról és a személyzet fizetéséről nem gondoskodott. Ez kizárólag a tanulók által fizetett díjakból fedezendő. Ez okból a díjak igen nagyok.

Így p. o. a tanulónak kell évenként fizetni:

1) teljes ellátásért	300 doll.
2) az osztályban tanított összes tantárgyakért tandíjul	100 doll.

Összesen . . . 400 doll.

3) Különleges tantárgyakért, nevezetesen:

zongora- vagy orgonatanításért.....	80 doll.
magán ének	90
rajz, festés mintázásért.....	60

Úgy, hogy a ki mindent akar tanulni, annak az ellátással együtt évenként 630 dollárt, tehát mintegy 1300 ezüst forintot kell fizetnie.

Így tettek a bevételek az 18772 tanévben (390 tanulóval)

1) tandíjakból	50.000 doll.
2) ellátási díjakból.....	100.000 „
3) egyéb különleges díjakból	5,000 „
	155.000 „

Ugyanazon év kiadásai pedig voltak:

1) igazgató, nőigazgató, 8 rendestanár, és 28 segéd tanító és nő díja	40.000 doll.
2) kezelő személyzet és szolgálk (összesen 128 sziemély) díja.....	25.000 „
3) élelmezés.....	50.000 „
4) tüzelés, javítás és vegyes.....	35.000 „
	150.000 doll

Tehát a tanulók által befizetett jövedelem még 5000 dollárral haladta túl az ezen forrásból teendett kiadásokat.

Vassar M. fentebb idézett beszédében azon nézetét fej ezé ki, hogy „olcsó jótéteménynek az értékét is kevésre becsülik, s ezért nem akarok ingyenes iskolát (charity school).” Úgy látszik, ezen nézete szerint rendezte alapítványát. De ennek hátrányos következése is van. A jelenlegi igazgató Raymond panaszkodik, hogy a magas díjak miatt sok kitűnő tehetségű, de szegényebb sorsú leány ki van zárva a Vassar collegében tanulás jótéteményéből.

Sajátságos, hogy semmi aggodalmat sem fejez ki az iránt, hogy a tanárok fizetése, alap hiányában egészen a tanulók idő szerinti létszámától függ. E körülményt észre sem látszik venni.

III.

Az intézet administratív berendezése és személyzete.

Az intézet főhatóságát képezi a már fentebb említett 27 tagú kormányzó tanács. (Board of Trustees.) Ez azonban ritkább

időközökben jöven össze, az administrates különféle ágainak a tanács határozatai és szabályzatai értelmében vitelére kebeléből több állandó bizottságot választ.

E bizottságok között legjelentékenyebb a „végrehajtó bizottság” (Executive committee), mely az intézet összes anyagi és pénzügyeit kezeli, s fel van hatalmazva mindazon felmerülő teendők ellátására, melyek a többi egyes bizottságokhoz nem utasítottak. Közvetlen ezen végrehajtó bizottság alatt van az anyagi és házi doldok kezelésére szervezve hét munkaág (business départment), mindegyiknek élén egy felelős tiszt vagy vezető. E munkaágak a következők: 1) „Treasurer's départment” az összes pénzügyek kezelésére, 2) a „Steward's dep.” a konyha, sütő munkák és az étterem dolgainak kezelésére; 3) a „Matron's dep.” a tanulók lakásainak, s a kápolnának gondozására; 4) „Engineer's dep.” a világító gáz, a vízvezetékek, s a fűtésre és főzésre alkalmazott gőz készülékeinek és dolgainak kezelésére; 5) a „Janitor's dep.” a kapuk, ajtók gondozására, épületek, bútorok s házi készletek javítására: végre 6) és 7) a „Farm” és a „Garden dep.” a gazdaság és kert gondozására.

A végrehajtó bizottságon kívül még a kormányzó tanács kebeléből a következő állandó szakbizottságok vannak, u. m.

A tanulmányi bizottság „(Com. on Faculty and Studies)” feladata az oktatás és nevelés érdekeire felügyelni, s a tanítókat és tanárokat választani.

A könyvtári bizottság, továbbá a gyűjtemények és taneszközök bizottsága, s végre a „rajz-, kép- és szobor-gyűjtemény bizottsága” (Com. of Gallery).

Az intézet belső életének vezetésében egymással egy szerves egészsze összefűzött két munkaágot különböztetnek meg. u. m. a szorosabb értelemben vett oktatás és nevelés kezelését, és a háziélet (domestic) vezetését.

E belső szervezet élén áll a President of the college, kit a mi szokásos kifejezéseinkkel főigazgatónak nevezhetünk. Kötelessége örködni az intézet minden érdekei felett, örködni, hogy az illetékes hatóságok által hozott szabályok és rendeletek végrehajtassanak, közvetlenül felügyel az oktatásra és nevelésre, s különösen feladata a fegyelemnek és a növendékek vallási és erkölcsi nevelésének gondozása.

E President oldalán áll, mint a college kormányzásában fő segéde a Lady Principal, ki egyszersmind közvetlen feje az úgy nevezett „college family”-nek, azaz a közös házi életre társaságban álló növendékeknek. Fő feladata épen e házi élet vezetése és a növendékek egészségére, mindennemű szükségleteire, magaviseletére társas összeköttetésére s viszonyaira, ruházatára stb. anyai felügyeletet gyakorolni.

A Lady Principal segédjéül szolgál kilenc tanítónő, kiknek mindegyike a lakásoknál egy-egy corridort gondoz, hol a tanulókkal lakik is.

A Lady Principal másik segéde az intézet bentlakó orvosa (Resident. Physician), ki jelenleg is az orvosi tanfolyamot rendesen elvégzett nő. Ennek feladata a betegek gyógyításán felül a közegészségi viszonyokra felügyelni, s a Lady Principalt tanácsaival és figyelmeztetésével támogatni. Rendelkezése alatt egy kórház, s egy pár tanult ápolónő áll.

Mint látni fogjuk, az intézetben a tanfolyam 8, sőt ma már 9 tanszakra van különítve. Mindegyik tanszak élén egy felelős rendes tanár*) áll. kinek feladata a tanszakjába levő osztályokat szervezni, a tanítás módszerét és menetét igazgatni, és az ott működő segédtanárok működésére felügyelni.

A főigazgató (president), a Lady Principal és a tanszakok élén álló tanárok együtt képezik a „Facultasf. E facultas fel van hatalmazva a kormányzó tanács főhatósága alatt rendezni és szabályozni az intézet belső életét úgy az oktatás és nevelés, mint a házi élet körében.

Ezen berendezéssel p. o. az 18772-iki tanévbeu az intézetben alkalmazott összes személyzet létszáma a következő volt:

a főigazgató (President of the college)	1
Lady principal.....	1
tanszakokat vezető tanár	8
mindennemű segédtanító (assistant teachers)	28
Az összes tanító személyzet.....	38
kezelő tiszt (Busines officers)	8

*) Csak ezt nevezik professornak, az alatta működő többi tanító s tanítónő mind „assistant teacher”.

egyéb alkalmazottak, szolgák és szolgálók.....	120
a fizetéses alkalmazottak összes létszáma tehát.....	166
ugyanazon évben tanuló volt.....	390

IV.

Az oktatás és tanfolyamok szervezése.

A Vassar college alapítója nem volt paedagogus, s nem is kötött ki semminemű nevelési vagy tanrendszert. Egyedüli célja volt „alapítani s állandóvá tenni egy oly intézetet, a mely ugyanazon szolgálatot tegye a fiatal nőknek, mint a melyet collegeink (t. i. az amerikai főiskolák) a fiatal férfiaknak.

Az oktatás módját, és a tudományok tanítását illetőleg – mondja V. egy alkalommal az általa alakított kormányzó tanácsnak – nem igénylek magamnak semmi ismeretet, s e tekintetben semmi felelősséget nem vállalok. E kérdések megoldását az önök bölcsességére bízom, és csupán azt kívánom, hogy az oktatás magasabb fokú legyen, mint a minő a létező leányiskolákban rendszerint el van fogadva, művelődés tekintetében mindazon előnyöket óhajtom nyújtani a másik nemnek is, a mit a mi nemünk oly soká monopolizált eddig.”

E nézet alapján kezdte meg tanácskozásait más szakértőkkel is értekezve a kormányzó tanács. De csakhamar nehézségek s erős véleménykülönbségek merültek fel. A nők főtanodai tudományos kiképzése aránylag új eszme volt. Egy rész azon nézetben volt, hogy a nők már természeti szervezetüknél fogva nem alkalmasok a szigorúan tudományos tanulásra; hogy minden oly törekvéssel, melylyel őket természetes körükből ki akarnánk emelni, ignorálnánk az Isten és a természet törvényét, s megrontanánk a nők physikai és erkölcsi jólétének alapját. A nők oktatása lényegesen népszerű, és kiképeztetésük nem annyira tudományos, mint szépészeti (ornamentál) tartozik lenni. Ennek ellenében a másik fél azon. alapelvet állítá fel, hogy „no sex in mind,” (az elmében nincs nemi különbség), s ebből kiindulva, a nők számára is minden részleteiben és módozataiban ugyanazon nevelési rendszert követelte, a melyet a fiúk nyernek a college-ekben.

E két szélsőség között a nevelési szakemberek többsége és számos gondolkodó szülők egy közép álláspontot foglaltak el. Elis-

merték, hogy a nőnek is ugyanazon szellemi alkata van, mint a férfinak, és a szellemi művelődésre egyenlő joga van a férfival, s ezért végalapjaiban ugyanazon elvekre fektetendő mindkét nem kiképzése. Ezek is tagadták, hogy a kellően alkalmazott értelmi kiképzés bármelyik nemnél is hátrányára válnék akár testi egészségénél, akár erkölcsi és társadalmi erényeinek. De más felől a nevelésnél figyelembe venni kívánták a női alkat különleges tulajdonát, és a nőknek a házi és társadalmi életben való sajátlagos állását is. Figyelmeztettek azon körülményre, hogy a családi körükből eljövő fiatal nőknek társas életükben több örökös és vezető felügyeletre van szükségük, mint a collegiumokba menő fiatal embereknek, már egészségük is speciálisabb gondozást igényel, s ezen okoknál fogva is nagyobb házi kényelemmel látandók el, s életmódjuk más-kép rendezendő, mint a hogy a férfi collegekben az történni szokott. A kormányzó tanács és Vassar ezen közvetítő álláspontot foglalták el, s a nevelési és oktatási rendszer alapjául a következő három kiindulási pontot állapították meg:

1. Hogy a college szervezésében a neveléssel és oktatással teljesen a házas életet kell összekapcsolni, és rendszerre emelni. E végből minden tanuló tartozik a „college family”-nek tagja lenni; és valamennyinek egy jól rendezett háztartásban együtt egy fedél alatt kell élnie, s mindegyik tanuló úgy egész életének s magaviseletének egészségi tekintetben s társas viszonyaiban való rendezését illetőleg, valamint a tanulásban, a college hatóságainak igazgatása alatt áll.

Ezen célból emeltettek a nagy és költséges épületek, s rendezettek be annyi kényelemmel. Innét alkalmaztatott a Lady Principal, a benlakó orvos, és oly nagy számú segédzsemet, s ezért fordít a facultas oly nagy gondot a házi élet és háztartás szabályozására. Raymond megjegyzi, hogy e tekintetben a Vassar college inkább hasonlít az angol egyetemeken levő „hall”-okhoz, vagy „college”-ékhez, mint az amerikai collegekhez.

2. Hogy a tanfolyam ne elemi, ne népszerű és felszínes, hanem magasabb, alapos, tudományos, és a tanulási szabadság elvére alapított legyen. Elhatározták, hogy a V. college e tekintetben inkább az amerikai collegeknek feleljen meg, mint az u. n. seminariumnak, vagy akadémiáknak, és high schooloknak. A tanítás és tanulás a szó való értelmében collegialis legyen, azaz ne csupán leckék taníttassanak be, hanem a tanulók emeltessenek a tanultak önálló fölfogására, velük ne csupán a tudományos és irodalmi vizsgáldások

eredményei közöltessenek, hanem, a mennyire lehet, maga a tudományos módszer is. E célra már a tankönyvek se csupán iskolai compendiumok, hanem kiválóbb becsű tudományos munkák legyenek.

3. De mind e mellett, az oktatási rendszer ne legyen a collegekben létezőnek szolgálai másolata, hanem a collegiumok régi rendszere a nők szükségéi és a női műveltség igényei szerint módosítandó.

E tételben elvileg mindnyájan egyetértettek, de alkalmazásánál azonnal eltértek a vélemények, s felmerültek a gyakorlati nehézségek. A nők kiképzésének különleges érdekei miben kívánják a létező főiskolai rendszert módosítani? ez volt a tulajdonképi kérdés. Abban megegyeztek, hogy az egész nevelés és oktatás körében tágabb tért kell adni az aesthetikai műveltségnek, s e célból a zene- és a rajztanításnak is; de a többire nézve igen elágaztak a nézetek. Némelyek azt kívánták, hogy a matematikai és a természettudományok kisebb mértékben taníttassanak, és a fő súly a nyelvekre és irodalmi tanulmányokra legyen fektetve.

Mások azt akarták, hogy a classicai, vagy u. n. holt nyelvek helyett is az élő nyelvek taníttassanak; ismét mások azt óhajták, hogy főleg a hazai ismeretek (study of the vernacular) taníttassanak, és az egész oktatásnak gyakorlati iránya legyen. Szóval, jegyzi meg Raymond, kifejtett a régi controversia a gyakorlati és a fensőbb liberális-műveltség között, de egyszersmind felmerült a régi nehézség is meghatározni azt, hogy a műveltségben mi a gyakorlati mi nem?

A másik nehéz kérdés az volt, hogy a tanfolyam s abban az egyes tantárgyak mennyiben legyenek kötelezőleg kiszabva, mennyiben a tanulók egyéni szabad választására hagyva? Az e kérdésben kiküldött bizottság oly egyetemi rendszert ajánlott, a mely szerint a tanulmányok egyes ágai rendeztetnének egymás mellett és viszonylagosan külön állóul, úgy hogy mindegyik külön tanfolyamot képezne s lenne p. o. matematikai, nyelvészeti, természetrajzi stb. tanfolyam; azután a tanulók képzettségük, hajlamuk s életcéljaik szerint választhatnák egyik vagy másik tanfolyamot. E terv erős ellenzésre talált, s a többség kivihetlenné és a tanulási szabadsággal össze nem férőnek találta, hogy a tanulók egyes ily tanfolyamokra korlátoztassanak, és az abban előadott tantárgyak tanulására köteleztessenek. Az elméleti kifogásokhoz járult azon gyakorlati nehézség, hogy az intézetet a tanulók befizetéseiből kellett fentar-

tani. E miatt sok fizető tanulóra volt szükség. Hogy sok tanulót nyerjenek, alkalmazkodniuk kellett a közönségnek, a szülőknek és a tanulóknak kívánalmaihoz, melyeket előre még nem is ismertek

Ily körülmények között nem találtak más módot, mint azt hogy az intézetet egy ideiglenes tervvel nyissák meg, és az első évek tapasztalásai után fogják az oktatás állandó rendszerét megállapítani.

Ez ideiglenes tervet adták ki 1865. elején egy prospectusban, melyben kijelenték, hogy e terv csak kísérlet, s a kormányzó tanács fentartja magának a közönség tapasztalendő szüksége által igényelt további rendezést.

Ez ideiglenes tanrendben a felvételre feltételül köttetett ki: betöltött 15 éves életkor, s a számtanból, angol nyelvtanból, földrajzból és Amerika történetéből felvételi sikeres vizsgálat. A tantárgyak 10 csoportra osztattak be. A rendes tanulók egyik vagy másik tancsoportba vagy tanszakba léphetnek be, a rendkívüliek szabadon választhatják a különböző tanszakban előadott egyes tantárgyak.

E tanrenddel nyílt meg a tanítás 1865. szeptemberében. Az egyesült államok legkülönbözőbb részeiből és Canadából mintegy 350 tanuló vétetett fel 15-22 éves életkorral. A legnagyobb rész rendkívüli tanulónak iratkozott be. *) A növendékek közül egynéhány kitűnő, egy negyed, legfőlebb egy harmadrész jó, a nagy többség pedig oly gyenge eredménnyel állotta ki a felvételi vizsgálatot, hogy alig volt egy tantárgy is, melyben alapos előkészültségük lett volna.

Az első egy két évben az oktatásnak egészben felette gyenge eredményét tapasztalták.

Az eredménytelenség egyik oka a tanulók nagy többségének kellő előkészültség nélkül belépése volt, a másik okát pedig az oktatásnak a szabad választás miatt való tervszerűtlenségében találták. A tanulók és a szülők kevés kivétellel nem észszerű okokból hanem csupa egyéni tetszés szerint és fonák hasznossági nézetekből válogattak a tantárgyak között. „Ez tetszik,” „amazt ki nem állha-

*) Érdekes e tekintetben a haladást látni:

186 ⁶ / ₇ -ben is még volt 197 rendes, 189 r. kívüli.	
186 ⁷ / ₈ -ben 216 r.	123 r. k.
186 ⁸ / ₉ -ben 290 r.	72 r. k.
187 ² / ₃ -ban már 370 r.	41 r. k.

tom ha kényszerítenek sem fogok benne haladni,” „ennek van az életben haszna, annak nincs” stb. ezek voltak a választásnál a motívumok. Ez uralkodóvá lett dilettantismus következése az lett, hogy a tanulók össze vissza tanultak mindenféléből szórványos ismereteket a nélkül, hogy bármely szakban alapos tanultságot szereztek volna, az általános szellemi képzettség kifejtését illetően pedig az oktatás épen szánandóul eredménytelen maradt.

A tanári kar és a kormányzó tanács belátták, hogy a tanítást ily módon nem lehet tovább vinni, az intézet így céljának soha sem felel meg, sőt szellemileg tönkre megy. De az uralkodó előítéletekkel szemben nehezen boldogultak. Ismét egy közvetítő s igen sajátos módhoz folyamodtak. A tanári kar a komolyabb törekvésű műveltebb tanulókkal mintegy szövetségre lépett, kik kötelezték magukat a kiszabott rendes tanfolyam» t a megállapítandó terv szerint rendszeresen tanulni és elvégezni. Azután ezek számára egy tervszerű tanrendet állapítottak meg. Ezekkel pár év alatt oly kedvező eredményt mutattak fel, mely más nézetekre térítette a többi tanulókat is, mely a közönséget is.

Lassanként így fejlett ki a Vassar collegeben ma érvényben levő következő tanrend:

Az intézet mai tanrendje.

A tulajdonképeni rendes tanfolyam 4 évi időre van megállapítva.

A tanulók (illetőleg az oktatás) 3 fő osztályra különítvék, u. m.

1. A rendes 4 évi tanfolyam 4 osztályának a rendes tanuló (Regular Collegiates). Az első vagyis legfelső osztály neveztetik „Senior”-nak, a második „Junior”-nak, a harmadik „Sophomor”-nak a negyedik „Freshman” (újoncnak). Ezek képezik a sajátképi college-et.

Csak azok vétetnek fel, kik valamennyi „megkívánt tantárgyból” (required studies) felvételi vizsgát tesznek. Megkívánt tantárgy pedig: a legelső osztályba felvételre mind az, a mi az előkészítőbe tanítatik; a két felső osztályba, valamint a Sophomor második félévébe felvételre pedig mindaz, a mi az előkészítőbe, a Freshman osztályba, és a Sophomor első félévébe tanítatik.

A két felső osztályban és a Sophomor második félévében

egy-
 egyes tantárgyakat a megszabott korlátok között *) szabadon vá-
 laszthat a tanuló, de a 3 első félévben (Freshman és Sophomor első
 fele) tanított minden tantárgy kötelezett.

2. Rendkívüli tanulók (special or Irregular collegiates).
 Legalább 19 éves oly tanulók, kik az előkészítő tanfolyam tárgyainak
 nagyobb részéből és a Freshman osztályból kiállott vizsga után
 a facultas engedélyével bocsájtatnak maguk által (akár egyidejűleg
 több tanszaktól) választott egyes tantárgyak tanulására. Az enge-
 dély megadásánál fődolog az illető tantárgy tanuláshoz szükséges
 előképzettség. A rendkívüli tanulók számára a tanidő nincs meg-
 határozva.

3. Rendes előkészítő tanfolyam tanulói (Regular
 Preparatories), legalább 15-ik életévüket betöltött oly tanulók, kik
 a rendes 4 évi tanfolyam legelső osztályába léphetésre készítik ma-
 gukat elő. Az előkészítőbe felvételre felvételi vizsgát kell tenniök:
 az angol nyelvtanból, számtanból, földrajzból s Amerika történeté-
 ből. (Tehát azon tantárgyakból, melyekből az intézet első évében a
 rendes tanfolyamra kellett.)

Az előkészítő tanfolyam rendszeren 2 évig tart.

Ma már azonban nem csupán ezen előkészítőn át haladnak a
 növendékek a rendes tanfolyamhoz, hanem az egyesült államok sok
 úgynevezett „high school”-jaiban, és más intézeteiben is külön be-
 rendezett osztályok vannak a célra, hogy a Vassar College-be elő-
 készítsenek.

Az ekként osztályozott tanfolyamban előadott tantárgyak a
 következőleg rendezettek be:

Kilenc tanszak (Departements of instruction) van, u. m.

1. Az angol nyelv és irodalom tanszaka. Tanítatik benne:
 Irálytan (Rethoric) logica, angol irodalom története, angol Írás-
 beli dolgozatok (english composition) és ékesszólástan (Elocution).**)

*) Így p. o. a facultas beleegyezése kell a választáshoz, ez itélvén
 meg, hogy a tanulóknak van-e kellő alapja és képzettsége a választott
 tárgyhoz, és megfelel-e az kitűzött életcéljának? továbbá nem választhat
 többet mint legfőlebb mindegyik félévben 3 teljes stúdiumot, és egy művé-
 szeti tárgyat, s ezeket el kell végeznie. Azonban csak az illető fél évben
 előadott tárgyak között választhat, úgy hegy p. o. osztályt nem ugorhat.

**) Rhetorica alatt a kifejezés és stylus elméletét, elocutio alatt a
 helyes kiejtés és előadás elméletét értik. A compositio pedig mintegy al-
 kalmazott irálytan.

E tantárgyak következő időbeosztással taníthatnak:

1. Elemi rhetorica az előkészítőben egy fél éven át, heti 8 óra,
2. Nyelvtani elemzés (Freshman oszt.) 1 fél év, hetenként kétszer.
3. Ang. irod. tört. (Sophomor oszt.) 1 fél év, heti 5 óra.
4. Ang. ethym. és synonymak (Sophom.) hetenként 2-szer.
5. Rhetorica (Juniorban) 1 fél év, heti 8 óra,
6. Logica (Junior) 1 fél év, heti 8 óra.
7. Ékesszólástan (Freshman, Soph, és Senior) 3 fél év, heti 5 óra.

Compositioban folyton gyakoroltatnak.

Tanít a tanszak élén álló egy tanár, és ennek segítő négy tanító.

2. Régi és új kori nyelvek tanszaka, Taníttatik: Latin és görög, francia és német nyelv s irodalom, továbbá ó-, közép- és új kori egyetemes történet. *)

Tanít benne: egy tanár, 4 tanító, s ezeken kívül egy német, s két francia nyelv mester (kik született franciák, illetőleg németek).

3. Matematikai és természettani szak. Tantárgyak: Betűszámтан, mértan, háromszögmértan, általános mértan és mért. számítás, természettan és vegytan.**)

Egy tanár és bárom tanító.

4. Csillagászati tanszak 3 fél évben. (2 Junior és 1 Senior) heti 8 órán.

Egy tanár, ki egyszersmind az Observatorium igazgatója, 8. Természetráji tanszak. Tantárgyak: természeti földrajz (1 félév az előkészítőben, heti 8 órán), növénytan (előkészítőben 1 félév, heti 8 óra), állattan (Sophom. és Juniorban egy fél semester, heti 8 órán), geológia (Juniorban egy fél év, heti 5 órán.)

Egy tanár és egy tanító.

*) 1) Latin 11 félévben (5 előkészítő és 6 rendes tani) heti 5 órán.

2) Francia 7 félévben (2 élők, és 5 collég.) h. 5 óra.

3) Görög és német, mindegyik öt félév (Soph., Jun. és Senior) heti 5 órán.

4) Ókori tört. (előkészítőbe) 1 félév heti 5 órán.

5) Ókori tört. (Sophom.) 1 semester egyszer egy héten.

6) Középkori tört. (Soph.) 1 sem. egyszer egy héten.

7) Újkori tört. (Junior) 1 sem. egyszer hetenként.

**) 1) Tiszta mathem. 5 semester (1 élők. 4 collég.) heti 5 órán.
2) Természettan 2 félév (Junior) heti 5 órán.

8) Vegytan (Senior) két félévben, egyikben 5, másikban 3 óra hetenként.

6. Élet- és egészségügyi szak. Azon tanár, ki egyszersmind az intézet bentlakó orvosa, tart előadásokat az első (Freshman) év egy semesterében hetenként kétszer, és a legutolsó (Senior) évben egy semesteren át hetenként 5 órán.

7. A bölcsészeti tanszakban az intézet főigazgatója, mint tanár tanít a legfelső osztályban elméleti bölcsészetet (Intellectual philosophy) egy semesterben heti 5 órán.

8. Erkölcsbölcsészetet egy fél évben heti 5 órán.

8. Rajz tanszak. Rajz, festés és mintázás.

Az előkészítőben két semesteren át osztályban tanítatják hetenként az elemi rajz és távlatrajz, ezentúl egészen egyénileg képzetetnek a növendékek. Hetenként háromszor vannak leckék.

Tanít a tanszak tanára.

9. Zene. Zongora, orgona, magán és karének, s a zene elmélete.

A karének és a zene elmélete osztályokban tanítatják hetenként egyszer, a magánének, zongora és orgona egyénileg hetenként kétszer.

Tanít: a szakot vezető tanár, és neki segédkező 10 tanító (7 zongorás, 1 orgonás és két magán énekes).

A felsorolt kilenc tanszak közül a hét elsőt nevezik „collegiates département”-nek, s az azokban foglalt tanulmányokat el kell végeznie annak, ki graduáltatni s oklevelet nyerni akar. A két utolsó tanszak „extra collegiate” vagy „art départements” s a tanulók tetszésétől függ tanulni vagy nem tanulni, avagy benne a facultas beleegyezésével egyes tárgyakat választani.

A graduálásnál az első fokú elismerés (The first degree in arts, vagyis az A. B.) elnyerésére a tanulónak vizsgát kell letennie valamennyi kötelezett tantárgyból,*) és a facultas beleegyezésével választott bizonyos számú tantárgykból, úgy hogy az egész tanfolyam utolsó 2 Va évének mindegyik semesterébe három tantárgynak kell elvégzettül számíttatnia.

A második fokú elismerés (A. M.) elnyerésére vizsgát kell letenni azon tantárgykból, melyeket a facultas e célra is együttvéve

*) Főlebb emlitem, hogy az előkészítőben, és a 4 évi rendes tanfolyam alsó 1½ évében tanított tárgyak kötelezettek, a hátralevő 2 Va évben a facultas beleegyezésével szabadon választhatják a tantárgyakat.

egyenértékűnek jelent ki az alsó köteles semestereken felül elvégzett két éves tanfolyammal,**) s ezenfelül tanulmányai köréből elfogadható írásbeli dolgozatot kell készíteni. A college egyéb oklevelet nem ad.

Az egyes tantárgyakban kitűzött tancél és tananyag.

Nézzük lehető röviden, hogy az elsorolt tantárgyakban micsoda tancél van kitűzve, s micsoda tananyag van megállapítva.

Az egész oktatásnál igen nagy súlyt helyeznek arra, hogy mindegyik tanszakban a tanuló ne csak bizonyos mennyiségű ismeretszerezzen, s azt gondolkodva felfogja, hanem hogy a mennyire az idő engedi, magába a tudományos vizsgálódásba is bele vezettessék. Most lássuk az egyes tantárgyakat.

Angol nyelv s irodalom.

Úgy látszik erre helyeznek legnagyobb súlyt.

Cél:

a) Megtanítani elméletileg a gondolkodás törvényeit (logika), a kifejezés törvényeit (rhetorica) és a helyes kiejtés törvényeit (elocutio).

b) Gyakorlatilag képezni a növendéket a jó angol írás irányára (composition) és a helyes angol olvasásra és beszélésre.

c) Az angol nyelvnek a szókban, kifejezésekben és mondatokban való sajátlagosságait alaposan megismertetni (synomyous, etymology).

d) Az angol irodalomba bevezetni.

A freshman osztályba lépés előtt ismerni kell a növendéknek alaposan az angol nyelvtant, az elméleti rhetoricát és ékesszólástant.

A freshman osztályban a szerzett ismeretek gyakorlati alkalmazását tanulja. Mindegyik tanuló minden 5 hétben egy essayt ír, mely az osztályban a legrészletesebben tárgyalatik, és bíraltatik nemcsak a tanító, de a tanulók által is.

A sophomor osztály első felében heti 5 órán az angol irodalomtörténet tanítatik. 12 kiválóbb író ismertetnek tüzetesebben.

***) P. o. elvégezhetette mind a 4 rendes évet, de az utolsó 2½ évben semesterenként nem 3, de 2 stúdiumot, vagy végzett 2 évet, de 3 stúdiummal.

Ezek műveit azután a könyvtárból magán úton a tanórákon kívül is olvassák. A tanórákon és a könyvtárban olvasottakból szerzett ismeretanyagot a tanár vezetése alatt az átgondolásra engedett idő után egyes essaykben dolgozzák fel, mi által sok történeti ismeretet szereznek, s az önálló felfogásban és reflexióban gyakoroltatnak. Jórészt ezzel telik el a soph. év második fele, s e mellett az ang. etym. és synonymák tanultatnak.

A junior évben kezdik a tanuló figyelmét közelebből a gondolkodás módjára és törvényeire irányozni. Whately „Treatise on Argumentative composition” művét használják különösen logikai gyakorlatokért. A második félévben már következtetéstant is tanulnak. Azután úgy ezen, mint a következő legutolsó évben a szerzet elméleti ismeretek folytonosan írásbeli dolgozatokban s azok bírálásában alkalmaztatnak és fejlesztetnek.

Latin és görög nyelv.

A classicus nyelveket, s különösen a latint, egyfelől az elme alatti kiképzése és fegyelmezése érdekében, s másfelől a végre tanítják, hogy a kiképzésnek a görög és római irodalomban, különösen azok történeti és aesthetikai jellemében rejlő, tartalmilag is termékeny elemeit mintegy kinyerjék és a nevelésben értékesítsék.

A tanuló – mondják – az által, hogy csak némileg is közvetlenül maga (autoptic) megismerkedik a görög és római szerzőkkel, bármely történeti munkából vagy csupa fordításokból meríthetettnél mélyebb betekintést szerez az életébe és culturájába azon két nemzetnek, mely művészetével, tudományával és irodalmával a keresztyén világnak tanítója volt, sőt még korunk intézményeire s művelődésére is hatalmas befolyást gyakorol.

A tulajdonképeni nyelvészeti oktatást mellőzik, hanem minde- nek felett csak az irodalmi művek megértetésére törekednek.

A latint az előkészítő tanfolyamban 2 évig tanulják heti 5 órán (s az első évben már Caesar I-III. könyvét, és az Aeneidos I-II. könyvét, a második évben Caesar IV. könyvét, Cicerótól Catilinát, pro Archia poéta, és pro Marcello ovatiókat, Virgiltól Georg. I-II. könyvet s Eclogát olvasnak, s rendes tanfolyam alsó IV2 évében kötelezettől Liviust, Horácából 40 ódát, 3 satirát, Cicero de oratore); azután főlebb a latin facultativ. Az 5 utolsó semesterben olvassák: Juvenalis satiráit III, X, XI, XIV; Plautus (Captivi),

Tacitus (Germania, Agricola és az Annales I. k. 25. fejj.) az utolsó évben Cicero: De officiis művét.

A görög facultativ, de a ki választotta, az köteles végig tanulni.

Tanítása kezdődik a rendes tanfolyam második évében és hat sernesteren át tart. Curtius nyelvtanával kezdik. A második félévben már Xenophon I. és II. könyvét olvassák. A harmadik félévben az Iliasból és Odysseából szemelvényeket, a negyedik félévben Herodot I. könyvéből 80 cap. és Thukydides II. k. 30 caputot; az ötödik félévben Demosthenes a koszm ügyében tartott szónoklatából 80 cap. Plato Kritóját és Phaedo történeti részét; a hatodik félévben Sophokles Antigonéját, és egy kis részt Aedipus Tyrannusból.

Szinte látom, hogy a mi tanáraink mily mosolyogva olvassák e sorokat, s nehezen képzelik el, hogy lehet ily rövid idő alatt a nyelvet is megtanulni, s mindezeket a szerzőket elolvasni. Én se hiszem, hogy a kimutatott olvasmányokat 3-4 év alatt csak némileg is alaposan megértve elvégezhessek, ámbár úgy látom, hogy az öntanulás nálunk komolyan gyakorolva van, és a tanulók a classical tanulmányokra a könyvtárt szorgalmasan használják, és azt hiszem, hogy ha a nyelvtani oktatás szűkebb korlátok közé szorítottatik, mint a mi gymnasiumainkban, a tanár segítségével több irodalmi művet olvashatnak, mint a mi tanintézeteinkben.

Modern nyelvek.

A modern nyelvekből csak a francia és a német nyelv s irodalom tanítottik, amaz már az előkészítő második évében, ez a rendes tanfolyam második évében kezdődvén, de a francia a rend. tanf. második évének közepétől fogva facultativ.

Tulajdonképen a r. tanf. második éve közepétől mind a görög, mind a francia, mind a német tetszés szerint választható, de a 3 közül egyiket, valamint a latint is köteles a r. tanuló választani.

A cél franciában úgy látszik inkább az irodalomba bevezetés, a németben pedig egyszersmind nagyobb mértékben a gyakorlati beszélés; ezért vannak p. o. az étkezésnél német asztalok, és rendeznek német estélyeket, a hol a társalgás német nyelven megy.

A franciában túlnyomóan írásbeli dolgozatokkal s irodalomtörténettel foglalkoznak (Demogeot: Histoire de la Literature-jét használják), és anthológiákból olvasnak.

A németben Schiller Tell Vilmosát s Wallensteinját, Göthe

Tassoját, Iphigeniáját és Faustját olvassák, s az utolsó félévben irodalomtörténetet tanulnak.

Történetet a rendes tanfolyamban eredetileg egyáltalán semmit sem akartak tanítani, s elégnak vélték az előkészítőbe felvett vázlatos átnézetet. Most azonban mégis tanítják az ő, közép és újkor művelődéstörténetét, de úgy látom, ebben is inkább csak a művelődés irányainak tájékoztató áttekintésére szorítkoznak.

Úgy látszik Amerikában, mint az angol iskolákban, a történetre a classici irodalmon kívül nem sok időt fordítanak, s azt magánolvasmányokból is megtanulhatónak tartják.

A *mathesistar.* tanfolyamban a közönséges arithmetica alapján kezdik a betűszámokban az egyszerű egyenletekkel, s úgy haladnak tovább. Elsőben az algebrát egészen elvégzik, azután tanítanak geometriát, utána trigometriát, azután felsőbb mértant (general geometry), mindenütt lehetőleg concret példákat használva és a gyakorlati alkalmazásokra helyezve fő súlyt.

Természettan igen korlátolt mérvben s csak a r. tanf. második évének két semesterében tanítatik. Az első félévben általános természettan (natural philosophy), a második félévben egyes részek, leginkább a villamosság-, hang-, meleg- és fénytantból, mind kísérletekkel és tankönyv nélkül, a tanulók jegyzeteket csinálnak.

Vegytanra sokkal nagyobb súlyt helyeznek, különösen a háztartáshoz szükséges ismeretek érdekében.

Az utolsó év első félében a szervesetlenek vegytanát, a második félévben a szervesek vegytanát gyakorlati alkalmazásokkal tanulják így p. o. által, konyhavegytant, a kenyérsütés vegytanát, mérgek és ellenmérgek ismertetését, az erjedés, cserzés, bőrkikészítés, festés, nyomtatás vegytani ismertetését, a photographia és photochemia stb.

A tanítás módszere ugyanaz, mint a természettannál. A kísérleteket maguk a tanulók is megteszik. A tanulók számára is jól felszerelt laboratórium van, melyben mindegyik saját helyén dolgozhatik, s minden egy ilyen hely el van látva a szükséges eszközökkel.

Csillagászat. A tanár a r. tanf. második évében a leíró csillagászatból ad néhány leckéből álló rövid cursust, bevezetőül a sajátképi tanításba, mely már mathematicai alapra van fektetve. A tanulónak, mielőtt a csillagászat e sajátképi tanulására bocsátatnék, szigorú vizsgát kell letennie az egész mathematicai tanfolyamból.

A második év bevezető cursusa után a harmadik (Junior) év két semesterében a csillagászat egész tanfolyamát elvégzik, azonban azok számára, kik kívánják, az utolsó évben még egy, úgynevezett additionalis semestert rendezhet belőle a tanszak vezető tanár.

Kézi könyvül Morthon: „Astronomy” -ját használják, azok pedig kik még az utolsó évben is tanulnak, Besselé „Method of computing Solar Eclipses”-én haladnak át.

A csillagászati observatoriumban az eszközöket a tanulók mindig szabadon használhatják, sőt a tanárnak nem lévén más segéde az észleleteknél s egyéb munkáinál, a tanulók segédkeznek neki. A meteorológiai észleleteket a tanár vezetése alatt a tanulók eszközlik.

Raymond megjegyzi, hogy a ki két évig tanult a csillagászati, tanszakban, az rendesen azután is folytatja tanulmányát. A collegéből kikerült néhány növendék vett telescopokat s egyéb készleteket, s otthon folytatja észleleteit, többen a csillagászat tanítóivá lettek más tanintézetben; kettő pedig más observatoriumokban foglalkozik kiszámításokkal s egyéb észleletekkel.

Természetrajz, öt és fél semesteren át taníttatik, az előkészítő és a rendes tanfolyamban. Tantárgyak: természeti földrajz*) (az előkészítőben,), növénytan (a rend, t.-folyam első évében kötelezett), állattan (r. t. f. 3-ik év 2-ik felében), ásványtan és geológia.

A tanítás célja nem az, hogy a növénytanban, vagy állattanban, vagy geológiában szaktudósokat képezzenek, hanem az, hogy a természet vizsgálatát megszerettessék, a figyelmet a fajok és formációk között levő hasonlóságokra és különbségekre irányozzák, az e körben való kutatás módját megmutassák, és a tanulót választott szakban további öntanulásra képesítsék.

Az oktatást részint kint a mezőn, részint a gyűjteményekben és e célra szolgáló laboratóriumokban tartják.

Az intézetben van egy „természetrajzi” társulat, melybe a tanszak egyes tárgyaiból a tanfolyamot elvégzett, s a természet tanulmányozása iránt közelebbről érdeklődő növendékek önként lépnek be, tanulmányaiknak kölcsönös közremunkálással folytatására.

*) Guyot-nak a bécsi világiállításon is láthatott igen szép térképeit, és azokhoz írt kézi könyvet használják.

Élet- és egészség-tan i szak.

E tanszaknak kettős feladata van, u. m. 1. a tanulókat az emberi élet- és egészség-tan elveire s törvényeire tanítani, és 2. az intézetben a közegészség fentartására szükséges teendőket észlelni s eszközöztetni.

E célra:

a. minden két-három hétben egyszer előadások tartatnak az összes tanulók előtt egészség-tani gyakorlati themákról; *)

b. a rend. tanf. első évének első semesterében hetenként két órán tanítatik az elemi élettan;

c. a rend. tanfolyam 4-ik évében az ezen szakot választott növendékekkel úgy nevezett „recitations” tartatnak, s a második fél évben az élettan rendszeresen tanítatik.

Kézi könyvül Drapper Ö. János „Anatomy, Physiology and Hygiene” műve használtatik.

A rendes tanfolyam első évében adott élettani leckék egyik célja a tanulókat a testgyakorlatoknál és általában a test fejlesztéséhez használandó ismeretekre tanítani és arra oktatni, hogy nevelésükben szellemük kiművelését miként combinálják testük erőinek és kecsseinek kifejtésével.

A szakvezető tanár egyszersmind az intézet „egészségügyi tisztviselője (general health officer) levén, e tekintetben kötelessége felügyelni: a munkaórák, szünórák, mulatságok, étkezés és fürdés szabályozására, a tápszerekre s ételekre, a helyiségek tisztaságára és szellőztetésére, sőt a növendékek egészségi tekintetben való magaviseletére is. Ezen felül a beteget gondozza s gyógykezeli.

Bölcsészettől eddig csupán a lélektan és erkölcs-tan tanítatik, mindegyik a legfelső év egy-egy semesterében.

Lélektanra Hamilton Vilmos lélektani rendszerén haladnak át, ismertetve más bölcselők nézeteit is, és Mill bírálatát Hamiltonról.

Az erkölcs-tanra Wayland „Moral Science”-at, és Calderwood kézikönyvét használják.

Mindegyik tantárgynál arra törekeshnek, hogy a tanulóban az e körben felmerülő kérdések felett önálló reflexiót ébresszenek, fe-

*) Ilyenek p. o. „A táplálkozás, emésztés, vérkeringés, a bőr, fürdés, ruházat, alvás, testi gyakorlatok, a szemek gondozása, a betegek ápolása” stb.

gyelmezett gondolkodást fejleszsenek, és eszközöljék, hogy önbe-látásával szerzett bizonyos bölcsészeti hite vagy életnézete legyen. Zene és rajz legnagyobb részben egyénileg taníttatnak, mint különleges tantárgyak, s a mint látom, minden megállapított rend-szer nélkül, azonban úgy az osztályokban, mint az egyéni tanításnál gondot fordítanak az általános esztetikai műveltség megszerzte-tésére is.

Ez főbb vonásaiban a Vassar college oktatási rendszere.

Az amerikai tanintézetekről és közoktatásról rendszeren oly leírásokat és általános bíráló reflexiókat olvashatunk, melyek inkább az író felfogását, rövid látogatási ideje alatt nyert benyomásait tük-rözik vissza s nehéz belőlük az objectiv valóságot kiismerni.

Ezért is igyekeztem az általam legjelentékenyebbnek ismert női főiskola oktatási és nevelési rendszerét, a mennyire adataim és térszúke engedték, részletesen, de egyszersmind tárgyilagosan s úgy előadni, hogy az ismertetést saját észrevételeimmel ne igen zavarjam.

E vázlatból láthatjuk, hogy a Vassar college, bár egyetemi ranggal van felruházva, nem is akar a jogi, orvosi, vagy lelkeszi szakpályákra készítõ teljes egyetem lenni, hanem körülbelõl csak azon térre szorítkozik, a melyet a mi egyetemeinken a bölcsészeti kar foglal el, sõt akár magát a tudományos oktatást, annak ala-posságát s mélységét, akár a tantárgyak teljességét tekintjük, a mi bölcsészeti fakultásainkhoz is csak hasonlít, de náluk jóval alan-tabb áll. Es a míg a tanulók oly gyõnge elõkészültséggel lépnek be, mint az igazgatóság minden törekvése dacára ma is felvétetnek; míg az általános műveltségre tartozó több oly tantárgyat, melyet nálunk a gymnasium alsó osztályaiban már tanulnak, a főiskolában kell kezdeni tanítani; addig azt hiszem, a mi bölcsészeti facultásainknak megfelelő tudományos főiskolává nem is emelkedhetik.

És ez így van Amerikában, hol tagadhatlanul a tudvagy a a társadalom minden rétegében férfiaknál mint nőknél igen erős, hol a számtalan high-scoolok, seminaryumok s akadémiák a nők elõtt is nyitva állván, már sok év óta úttörõkül s elõkészítõkül szol-gálhattak.

A Vassar college történetének és tanrendszerének megis-merése tanulságos lehet különösen azokra nézve, kik a mi nőink számára egyetemi oktatást sürgetnek.

Felfogásom szerint a Vassar college a mi egyetemeink színvonalán sokkal alantabb álló olyan főiskola, a melyet nők számára állítani lehet a célból, hogy benne vagyonosabb nők az alsóbb fokú intézetekben szerezhetettnél magasabb általános műveltséget nyerjenek, vagy mások későbbi szaktanfolyamokra előkészüljenek, vagy legfőlegb egyes tanszakokban tanítónőkké képezzék ki magukat, ha t. i. pótlólag megszerezik a szükséges paedagogiai tanultságot is.

Sőt azt hiszem, hogy az intézet ezen feladatának megfelelőhessen, és tervezett színvonalán megmaradjon, még e célra is részint a tanulók előkészítését kell tökéletesítenie, részint tanrendjét kell úgy módosítania, hogy az oktatás alaposabb lehessen. Ezt joggal reményelhetjük is, ha az intézet történetét tekintjük s látjuk, hogy ép úgy felismerték a célra vezető helyes utakat, mint a legyőzendő nehézségeket, és hogy a tanrendszer bár eddig is többször módosult, de jelen állapotában is csak kísérletnek tekinthető.

Egyébiránt nem lehet tagadni, hogy a Vassar college egyike a köznevelés terén létesült legnagyobbalkotásoknak, mely díszére vállik korunk civilisatiójának. Szervezésében és a nevelés kezelésében is sok figyelemre méltót és sok üdvöset találhatunk. Egyik legörvendetesebb jelenség, hogy a női művelődés sajátlagosságaira benne sokkal nagyobb gond van fordítva, mint az amerikai intézetknél eddig tudtuk, s a férfi collegektől nevezetesen különbözik, és a mi különösen figyelemre méltó, ezen irányra a tapasztalás kezdi vezetni az amerikaikat.

A leánynevelő intézetek és női gymnasiumok Oroszországban. *)

A legnagyobb mértékben érdemlik meg éppen a mi figyelmünket azon nagyszerű reformok és alkotások, melyeket a jelenlegi császárné Maria Alexandrovna és az államkormány Oroszországban a nőnevelés terén az utolsó két évtizedben létesítettek.

E tények általános kulturai érdekük mellett azt is feltárják előttünk, hogy a különböző fajok által lakott, s különböző nemzetekből összehódított Oroszország népeit nemcsak a politikai és fegyveres hatalom erejével, hanem a művelődés fegyvereivel is miként olvasztják szellemben egy nemzetté össze; miként igyekeznek azt műveltségben is a nyugot európai nemzetek színvonalára emelni; és miként használják fel e célokra a közoktatás minden ága között aránylag legnagyobb mértékben a nők nevelését.

De lássuk magukat a tényeket.

I.

A nőnevelésre az első közintézetet II-ik Katalin cárnő alapította 1764-ben a Néva partján a „Feltámadáshoz” címzett zárda épületében. Az intézet vezetését a cárnő egy francia születésű nőre bízta, ki alatt nyolc felügyelőnő és negyven tanítónő alkalmaztatott. Mintegy 500 növendék vétetett fel bentlakásra fele részben nemes, fele részben polgár leányok közül, és bent neveltetett 6 éves korától 18 éves koráig. Katalin ép oly bőkezűséggel, mint császári hatalmának igénybevételeivel alapítá meg az orosz női köznevelést. Mind az

*) Az adatok egy részét, (1871-ig) a mennyiben később szerzett ismereteim is igazolták, Rambaud Alfrédnek a „Revue des deux Mondes” 1873. marc, számában „L'éducation des filles en Russie et les gymna-ses de femmes” címmel megjelent közleményeiből vettem; más részét az orosz kormány hivatalos közléseiből, és Dr. Strack Hermannak a Russische Revue 1875. folyamában megjelent „das russische Unterrichtswesen in neuester Zeit” (im 1874-1875) című dolgozatából.

500 növendék 12 éven keresztül ingyen ellátást és kiképzést nyert; ezen felül kilépésekor mindegyik növendék, ha nemes leány volt, 2000 rubelt, ha polgár leány, 100 rubelt kapott; mind e mellett míg a befogadható létszám ki nem telt, a cárnő kényszeríté a szülőket gyermekeiket az intézetbe adni. Azon időig Oroszországban minden oktatás kizárólag a papok kezében volt. Katalin intézete pedig bár szigorú zárdai benlakással és szervezettel, de világi kormányzattal a császárné közvetlen hatósága alatt állott, és benne világi nők tanítottak. Mondják, hogy főleg ez okból a leányaik beadására kényszerített szülők ép úgy sirtak, mint Vladimir alatt kétségbe esve nézték az anyák, hogy miként tanítják gyermekeiket a legveszedelmesebb boszorkányságra: az írásra és olvasásra.

Úgy látszik, a nevelés főcélja az volt, hogy a növendékek a saját társadalmi osztályuk társas életében szükségesnek látott ügyességeket, erkölcsi s értelmi finomságot s ehez kívántatott műveltséget nyerjék meg, és csak az e célra legszükségesebbnek tartott ismeretek (a nemeseknél mindenek felett a francia nyelv) tanítottak.

Katalin gondoskodását kiterjeszté ugyan a polgári osztály leányainak kiképzetésére is, de bent az intézetben egész a ruházati kitüntetett erős megkülönböztetést tett a két osztály gyermekeinek nevelése között. A nemes leányokat finom szövetekben, a polgár leányokat durva vászon ruhában járatták, amazokat énekelni, táncolni, idegen nyelveken, főleg franciául társalogni, szóval az élet örömeinek élvezetére tanították, ezeket pedig kézzel dolgozni, mosni, varrni és főzni. A cárnő e rendszerrel a gyakorlati életben fenállott viszonyoknak akart eleget tenni. „Nous les élevons, – írta egyszer Voltairenek – pour les rendre les délices des familles dans les quelles elles entrent; nous ne les voulons ni prudes, ni coquettes, mais bonnes mères de famille et capables de prendre soin de leur maison.

Katalin míg egy részről a nevelés módszerében is, különösen az osztály különbségeket illetőleg, a kor tényleges viszonyainak akart megfelelni; más részről egyik fő célja az volt, hogy a nőnevelést az állam, illetőleg a császári hatalom kezébe vegye és az általa romlottnak tartott orosz társadalmi életet reformálja a leányoknak a világtól oly elszigetelt intézetekben nevelésével, hol egész 10-12 évi bentlétük alatt szülőiknek és családjuknak minden befolyása elől el voltak zárva. Innét intézetének azon kettős jelleme, a mely szerint az egyfelől a legszigorúbb zárdai internátus, s másfelől az

első kísérlet volt a köznevelésnek és oktatásnak az egyház kezéből kivételére s világi ügygyé tételére. A falakon belől egészen világias élet, világias nézetek uralkodtak, s a növendékek közvetlenül érintkeztek az udvarral s annak fényével és csábjával. Ezért találoán mondja Rambaud, hogy a „feltámadáshoz” címzett növelde oly zárda lett, melynek fejedelmesszonya a nagy Katalin volt.

Az idők azóta Oroszországban is sokat változtak. A császári leánynevelő intézetek, s női gymnasiumok egy pár százra szaporodtak. Katalin nevelési rendszere is átalakult, de mint látandjuk, mind máig hagyományosan él és ápoltatik azon alapeszméje, hogy a leánynevelés ügyét közvetlenül a cárnék, sőt mondhatom az egész uralkodó család tartják kezükben. E téren minden nagyobb alkotás, minden lényegesebb reform a cárnék műve, kik magán pénztáraikból is roppant áldozatokat hoztak az ügynek. Ma is az intézetek és gymnasiumok minden iskolai ünnepélyei egyszersmind az udvar ünnepei. Ha mikor csak lehető, a cárné s az uralkodó ház tagjai szétmélyesen vesznek részt az intézetek ünnepélyein, s a hova el nem mehetnek, el nem mulasztják táviratokban fejezni ki részvétüket. Az alább ismertetendő összes női gymnasiumoknak is védasszonyuk a cárné, kormányzójuk az oldenburgi herceg, ki sorra látogatja az intézeteket, vizsgálatokon és tanórákon végig jelen van, s néha körlevelekben fejezi ki a tanítás és tanulás körében szerzett tapasztalatait vagy kívánalmait. A cárné s az uralkodó családnak illetén nem csupán partfogolása, de tevékeny gondozása alatt a női intézetek már is erős tényezőivé váltak, főleg a tatár, ostyák, vogul, német és lengyel határ vidékeken, az orosz szellem és orosz műveltség terjesztésének.

De lássuk az ügy fejlődését.

Második Katalin kezdeményezését nagyszerűen folytatta első Pál cár Özvegye Mária Feodorovna (a württembergi Zsófia), ki egész életét kórházak, kisdodovodák és főleg leánynevelő intézetek állításának szentelélé. Az általa még életében létesített intézetekre s hasonlók állítására végrendeletében roppant vagyont *) hagyomá-

*) Mennyi e hagyaték, nem tudhattam meg, de nagyságát elképzelhetjük, ha tekintjük, hogy jövedelméből a Mária F. által alapított kórházakon s óvodákon kívül mintegy 25 leánynevelő intézet dotáltatik, s ezenfelül több éven át évi 43-50 ezer rubel fordított az újabban állított női gymnasiumok költségeinek pótlására.

nyozott, mely összesítve „Mária császárné alap” név alatt ma is külön e célra szervezett hivatal, t. i. a császár canceláriájának negyedik osztálya által kezeltetik.

Így állítottatott fel nagyobb részt még Mária Feodorovna életében számos leánynevelő intézetet, minő ma Katalin egypár alapítványával együtt összesen 25 van, nevezetesen hét nagyobb intézet szent Péterváron, négy Moszkában (ezek egyike az árvák számára állított Miklós intézet) és tizenöt vidéken a kormányzó kerületek városaiban, egy p. o. Szibériában Irkuschkban.

Ez intézetek egész a hatvanas évekig, sőt némely vonásokban máig is megőrizték a Katalin által alapított első intézet jellemét. Mindnyájan többé kevésbé szigorú internatussal vannak szervezve; bennük a fősúly a Katalin által célzott nevelésre volt helyezve, az élő nyelvekben, kivált a franciában való kiképzést az utazó franciák által is megbámult tökélyre vitték; ellenben egész a női gymnasiurnok felállításá után bekövetkezett reformjukig meglehetősen elhanyagolták a történet, földrajz, természettani és matematikai ismeretek tanítását. Másik jellemvonásuk, hogy kevés kivétellel kizárólag a nemesség leányai számára állítottak, sőt némelyik még a nemességnek is csak egyes rangosztályai számára van nyitva, így p. o. Péterváron a „nevelési társulat” című intézetbe csak oly nemes leányok vétetnek fel, kiknek anyja legalább ezredesi vagy államtanácsosi vagy ezekkel egyenértékű ranggal bír; más rangfokozattal, de hasonló megszorításoknak vannak alávetve a szt. Erzsébet és a Sándor intézetek. Csupán a Pál intézetbe vétettek fel kellően igazolt polgári állású családok (mechtchanine), s valamely céhbe kellően bejegyzett kereskedők leányai is, de parasztok, bár fel voltak is szabadulva, valamint nem nemes földmivesek gyermekei még a fizetéses helyekről is kizárva.

A polgári osztály egész az ötvenes évek végéig csak a magánintézetekben az úgy nevezett pensionatusokban képezteteték egészen saját pénzén leányait. E magán intézetekben, mondják, az ismeretek tanítása nem volt jobb, mint a császári intézetekben, az egyéb tekintetben való kiképzés pedig olyan sem. E magán intézeteket jellemzi gúnyosan Gogol orosz író egy művében, midőn írja: „Manilova jó nevelést nyert. A jó nevelés – mint mindenki tudja – a pensionatusokban szerezhető, és a pensionatusokban, mint mindenki tudja, az ember tökéletesítését három alapra fektetik, első a

francia nyelv, e nélkülözhetlen feltétele a családi élet boldogságának; a második a zongora, hogy azzal megkevesbitse a férjével töltendő kellemes perceket, és a harmadik a gazdaságra való specialis kiképzés, t. i. hogy tudjon a nő erszényt hímezni, s névnap meglepetéseket készíteni. Egyébiránt az intézetekbe többféle javításokat hoztak be, s az oktatás módszerét is különféle módosították, minden a pensionatus főnökének bölcsességétől s ügyességétől függ. így p. o. némelyikben elsővé tették a zongorát, azután jó a francia, s csak végső helyen a gazdasági kiképzés, másutt a gazdasági oktatással, hímzéssel és meglepetések készítésével kezdik, utána jó a francia nyelv s végül a zongora. Különböző módszerek vannak”. Igaz – jegyzi meg ez idézetre Rambaud – különböző módszerek, de melyek lényegükben mind II. Katalin módszerétől származnak. Ilyenek voltak a magán intézetek Oroszországban is, mint legnagyobb részök Európa szerete.

Így állt a nők köznevelésének ügye Oroszországban 1855-ig.

Ekkor a jelenleg uralkodó II. Sándor császár neje Maria-Alexandrovna (hessen-darmstadti Maximiliana) vette kezébe a nőnevelésnek nemcsak reformját, de egyszersmind democraticus alapon újra alkotását ép azon időben, midőn férje a jobbagység felszabadításán s a szolgaság megszüntetésén dolgozott.

A császárné a kiválóbb orosz paedagogusokkal tanácskozott. Azután Wychnegrobski tanárt, elküldé Németországba és Svájcba a leányiskolákat s azokban az oktatást tanulmányozni.

Wychnegrobski figyelmét különösen megragadta Bernben a Fröhlich által szervezett és vezetett „Einwohner Mädchenschule”,*) mely azon idő szerint a maga nemében csakugyan a legjobb is volt. Jelentésében ezt ajánlá mintául s javaslatát a szerint dolgozá ki

*) Ez intézetet főlebb már többször említém. Részletesen ismertetem „Svájcban és Bajorországban” szerzett tanügyi tanulmányaimban (1870). Bernben volt egy leányiskola kizárólag berni polgárok leányai számára, azonban a város népességének növekedésével a községi polgárjoggal nem bíró lakosok is annyira szaporodtak, hogy egy részvényes társulat Fröhlich vezetése alatt állított egy leányiskolát 1886-ban valamennyi lakos számára. Innét az intézet neve. Négy elemi osztály fölé 6 felsőbb osztály állítottott. Lényegében megfelel a Németországon kifejtett Höhere Töchter-Schuleknak, de némi tekintetben magasabb tanrenddel volt tervezve, s a tetejébe még paedagogiai tanfolyamot is állítottak később.

Munkálata elfogadtatott és a császárné elhatározá ezen terv szerint állítani fel bentlakás nélkül új leányiskolákat, melyben osztály- és rangkülönbség nélkül minden leány beléphet és egyenlő oktatást nyer; egyszersmind elhatározta a bentlakással fenállott intézetekben is az oktatást az új iskolák tanterve szerint reformálni.

Így jöttek létre a főlebb ismertetett nevelő intézetek mellett a kezdetben bentlakás nélküli (extern) leányiskoláknak, később női gymnasiumoknak nevezett leányiskolák, melyeknek különböző fokozataikban (progymnasiumok és gymnasiumok) összes száma ma már a két százat meghaladja, s évenként több mint harminc ezer leánytanuló nyer rendes oktatást.

Rambaud azt mondja, hogy Maria-Alexandrovna reformjai-val, s a női gymnasiumok felállításával ugyanazt tette a polgári osztályért, a mit Maria-Feodorovna a nemesi osztályért. Azt hiszem, ez csak annyiban igaz, a mennyiben az új iskolákban a polgári osztály leányai is köztanintézeteket nyertek. De Maria-Alexandrovna ennél sokkal többet, sokkal nagyszerűbbet tett. Művének nagy jelentőségét épen abban látom, hogy nem egy osztály, hanem az egész orosz nemzet számára állított intézeteket, melyekben minden osztály, a felsőbb arisztokraták úgy mint a polgárok és parasztok leányai szabadon járhatnak, s tényleg járnak, s ugyanazon kiképzést nyerik, sőt a korábbi alapítványokkal a nemesség számára fentartott intézetekben is az oktatást és egész nevelést úgy reformálta, hogy az ma már majdnem egészen megfelel a női gymnasiumokban adottnak.

Kezdetben azt hívék, hogy mivel a magán pensionatusok a növendékek befizetéseiből tartották fen magukat, a bentlakás nélkül állítandó gymnasiumok is fenn fognak állhatni saját bevételeikből, s csak koronként ha lesz némi pótlékra szükség. Az ily pótlásokra a császár cancelláriájában kezelt Mária alap jelöltetett ki, s egyszersmind a császár cancelláriájának ezen alapot kezelő már említett negyedik osztályában egy szakbizottság szerveztetett a női iskolák ügyeinek adminisztrálására.

E bizottság, illetőleg a császári cancellária 4-ik osztályának adminisztrációja alatt van és a Mária-alapból segélyeztetik, ma már Szt-Péterváron hat teljes női gymnasium, egy progymnasium, s a Sándor gyranasiumhoz csatolt egy felsőbb tanítónőképezde, összesen 2800-3000 tanulóval; Moskvában négy teljes női gymnasium mintegy 1200-1400 tanulóval, és a többi 14 kormányzó kerületben

14, névszerint Kievben, podoliai Kamenetzben, Jiromirban, Mohilefben, Minskben, Visepszken, Govnoban, Frodnoban, flizaban, Simbirskben, Astrakanban, Vyclmeiiben, Voloschekben és Gatchinában, összesen 25 intézet, mintegy 7000-7500 tanulóval. A provinciális intézetek nagyobb része és a Péterváron megnyitott legelső „Mária gymnasiumoknak” nevezetnek, egyrésztől Maria Feodorovna (kinek alapítványából dotáltak), s másrésztől a női gymnasiumokat alapító Maria-Alexandra vna iránti kegyeletről.

Az intézetek költségei az előleges számításokat túlhaladták. Így p. o. 1872-ben a pétervári hat teljes s egy progymnasium és a paed, tanfolyam összes költségei 150,670 rubelt tettek (tehát 20-25 ezer rubelbe került egy), úgy hogy a Mária-alapból 43 ezer hatszáz rubelt kellett pótolni. A vidéken levő gymnasiumok körülbelül 10-14 ezer rubelbe kerülnek évenként.

Az említett 25 intézet úgyszólván közvetlenül Maria-A. császárné alkotása, s a Mária-hivatal (4-ik oszt.) administratiója alatt áll. Azonban az állam közoktatásügyi ministeriuma is hamar felismerte a nőiskolák jelentőségét, s eszközölte, hogy a jelen 1876-ik évig, legnagyobb részt az utolsó 10 év alatt az állampénztárból részint fentartva, részint segélyezve az egész birodalomban 66 teljes női gymnasium, 126 progymnasium (azaz 3-4 osztályú) és 22 körülbelül a mi felső népiskolánkhoz hasonló leányiskola állított, tehát összesen 214 tanintézet, melyben évenként 23--25 ezer leányt oktatást.

Ma már mily erővel és gyorsasággal terjesztik Oroszországban a közművelődést az iskolák által, és a fiúk oktatásához képest mily arányban karolták fel a leányok közoktatását: érdekesen mutatják a következő statistikai adatok. 1866-ban az elemi iskolákon felül összesen 94 leánytanintézet volt; ma 1876-ban pedig az államkormány hatósága alatt 214 van. Fiúk számára volt 1876-ban: 8 egyetem és technikai főiskola, és 128 a mi középtanodáinkkal egy rangban álló tanintézet (e között 9 tanítóképezde); ma 1876-ban pedig van 18 egyetem akademi. és techn. főiskola 133 gymnasium, 69 progymnasium, 53 reáliskola, 11 szakiskola, 60 tanítóképezde, összesen 326 középtanodai rangú fiúiskola.

Különös gondot fordítanak a nem orosz nyelvű tartományokra és sem a Mária-alap, sem a kormány, nem kímélik a költséget, ha alkalom nyílik a határtartományokban az orosz nyelvet és orosz szellemet terjeszteni. A balti német, a lithván és a lengyel tartomá-

nyokban kizárólag államköltségen vagy a Mária-alapból tartatnak len a női gymnasiumok, magában a varsói tankerületben 9 női gymnasium van, mindegyik évi 9-14 ezer rubel dotatióval. A Mária-alapból támogatott és kezelt 25 gymnasium közül is nyolc a „nyugoti tartományokban” azaz orosz Lengyelországban van. Hasonlóul tesznek a fiúintézetekkel is s az egész oktatással, nem figyelve a birodalom belsejéből évenként hangosabban hallatott azon panaszokra, hogy a határvidékek emésztik fel a közoktatási állambudget, melyhez ők nagyobb részben járulnak.

Általában a közoktatásügyi ministerium hatósága alatt álló női gymnasiumok két osztályba soroztatnak. Elsőbe tartoznak azok, melyek közvetlenül az állampénztárból tartatnak fenn, ilyenek a dorpat, a varsói, a vilnai tankerületben, és a kijevei 3 délnyugoti kormányzóságban levő tanintézetek, melyekre egyenként 9, 10, 12, 14 ezer rubel fordítatik az állampénztárból, ezek közvetlenül a ministerium alatt állanak, és számukra külön statútumok vannak kiadva. A második osztályba tartoznak a többi leginkább (egészen orosz) tankerületekben és kormányzóságokban levő leánytanintézetek, melyek az illető városok, vidékek, rendek s magánosok által, meg a tandíjból tartatnak fenn, az állampénztárból pedig csak segélyeztetnek 1870 óta.

Ezen második osztályba tartozó összes intézetek számára adott ki 1870 május 24-kén egy közös statútum, s ugyanazon évben vétetett fel az államköltségvetésbe számukra 50 ezer rubel segély, mely 1872-ben 100 ezer rubelre emeltetett s pedig úgy, hogy az a következő két évben évi 25 ezer rubellel növelendő. Ekként 1874-ben már 150 ezer rubel államsegélyt kaptak, közvetlen hatóságaikat az illető városok vagy pedig a fentartó rendek s magánosok által kinevezett curatorságok és bizottságok képezik.

Az 1870-ben létezett 186 intézet összes költségei 624,100 rubelt tettek, melyhez, mint említém, az állam 50 ezerét adott. Ma már az állam 150 ezer rubelt ad segélyül, s a közvetlenül általa fentartott leánytanodákra is mintegy 120-150 ezer rubelt költ, úgy hogy összesen évenként körülbelől 300 ezer rubel fordítatik a központi állampénztárból a női középiskolákra.

II.

Lássuk az intézetek kormányzását és szervezését. A női gymnasiumok fő védasszonya a császárné. A Mária-alapból segélyezett

intézetek főhatóságául említém a csász. cancellaria 4-ik osztályában állított bizottságot.

Ezenkívül Sándor Péter oldenburgi herceg, – a császár hűgának férje – van kinevezve a Mária-alapból dotált, s a császárné által létesített női gymnasiumok főadministratorául, ki egyáltalán nemcsak a címet viseli, de igen tevékeny részt vesz az ügyek vezetésében. Az ő palotájában osztatnak ki évenként a jutalmak is valamennyi intézet számára.

Mindegyik gymnasiumnál az igazgatás és vezetés teendői két személy között oszlanak meg, u. m. egy férfifőnök (natchalnik) és egy nőigazgató (nadziratelnitza) között.

A főnök vagy natchalnik munkaköre a mi középtanodai felügyelőinkének – vagy még inkább a holland tanfelügyelőinkének felel meg, azon különbséggel, hogy az igazgatótanár teendőinek egy részét is teljesíti. A hol, mint p. o. Péterváron és Moskvában több tanintézet van, ott valamennyi felett áll egy natchalnik, és kívülé még mindegyik nőigymnasiumban egy úgynevezett „osztályok főnöke.” A pétervári hét gymnasium natchalnikja egyszersmind a Sándor nőigymnasiumban levő tanítónőképzede igazgatótanára. A hol egy intézet van, ott a natchalnik egyszersmind igazgatótanár. A natchalnik teendője: felügyelni a törvények, szabályok s felsőbb rendeletek pontos végrehajtására, az osztályokban a tanításra, az osztályokban tanító férfi- és nőtanítókat kiválasztani, szükség esetén a tanítókat s bármely alkalmazottat felfüggeszteni, erről jelentést tevén felsőségének (a hol van, a gondnoknak), elnökölni a tanári értekezleteken és az administratív bizottságban; s általában igazgatni és vezetni az egész oktatást.

Az igazgató nő munkakörébe inkább a nevelési rész tartozik. Felügyel a növendékek egészségére, magaviseletére, erkölcsére, és ezen szempontokból az egész intézet belső életére, s a tanítók és tanítónők eljárására. Mivel azonban a nevelés és oktatás vezetése közötti határvonalat nem lehet szabatosan megvonni: gyakran súrlódások támadnak a natchalnik és az igazgató nő között, mi annyival hamarabb bekövetkezhetett, mert főleg kezdetben oly egyének nevezettek ki igazgatónőül, kik már társadalmi rangjuknál fogva sem szívesen rendelték magukat a natchalnik tekintélye alá. Ugyanis, hogy a női gymnasiumok tekintélyét a közvélemény előtt emeljék, gyakran igen művelt előkelő úrhölgyeket neveztek ki igazgató-

nőkül, habár paedagogiai szakképzettségük nem volt is (így p. o. egy pár hercegné is van közöttük), s ezenfelül mindenképen igyekeztek állásukat emelni. Ez eljárásnak azonban célzott jó eredménye mellett több hátrányos következményei is vannak. Így p. o. az igazgatónőben bármily magas általános műveltség mellett a specialis szakértés még sem nélkülözhető, azután a tanítónőkre is nyomástól hat azon tudat, hogy a legnagyobb iparkodással sem haladhatnak elő soha az igazgatónői állásra.

Míg a Katalin által kijelölt irányban szervezett nevelő intézetek egyik fő jellemvonása az volt, hogy a növendékeket családjuk és a külső társadalmi világ minden befolyásától elzárják: Maria A. császárnének női gymnasiumai szervezésében egyik fő célja, a nőnevelésnél lehetőleg igénybe venni mind a szülőknek, mind az egész társadalomnak közreműködését. E végre a császárné, vagy néha a császár, a hol tekintélyes társadalmi állású s egyszersmind alkalmas és ügybuzgó egyének találkoznak, ezek közül egy vagy több gymnasium fölé gondnokokat vagyis protectorokat (pap-etchitel) és ezeken kívül felügyelőket (nablionditel) *) neveznek ki. Így p. o. a moszkvai női gymnasiumok protectora jelenleg Troubetzkói herceg, kinek az intézetek létrehozásában is nagy érdeme van.

A protector a főadministrator alatt áll, joga van a natchalnikot és az igazgatónőt a császárné jóváhagyásával kinevezni, és a hol ilyen protector van, ott az ő jóváhagyásával választják az intézet tanítóit a natchalnik és az igazgatónő, s általában az elhatározás joga bizonyos ügyekben a natchalnik hatásköréből is neki van fenntartva, de összeütközések elkerüléseért úgy, hogy csak a natchalnik javaslatai alapján határoz, és rendelkezéseit is az hajtja végre.

Az említettem tiszteletbeli felügyelőket a császárné jóváhagyásával a protector (t. i. a hol van) nevezi ki oly egyénekből, kik képesek vagyonuk és idejük egy részét az illető intézetnek szentelni.

Ily tiszteletbeli protectorok és felügyelők alkalmazhatása, nem csupán a szabályzatokban van mint lehetőség kimondva, hanem úgy látszik, hogy az orosz társadalom előkelő és gazdagabb tagjai valóban fel is használják az alkalmat, s kitartó buzgósággal működnek közre, nem csak a leánynevelés, de általában a közoktatás terén. 1873-ban Bécsben a világkiállításon egy orosz fő nemessel

*) Tiszteletbeli felügyelőknek nevezhetnénk őket.

báró Korff Miklós úrral ismerkedtem meg, ki azon kerületben, hol birtokai vannak és lakott, hét évig volt díjtalanul az özszes iskolák tanfelügyelője, majdnem évenként utazásokat tett a külföldön tanügyi tanulmányokért, *) Europa tanügyi irodalmában meglepő jártassága volt, s maga is több iskolaügyi munkát írt. Miután – mint inondá – hét évig így teljesíté hazájának köznevelése iránti kötelességét, gyermekeinek továbbképzése végett néhány évre Svájcba költözött. Kétségtől figyelemre s elismerésre méltó, hogy az orosz arisztokratia ezen a téren is jelentékeny tényezőképen érvényesíti befolyását a nemzet szellemi kifejlődésére.

Végül az igazgatásnál meg kell még említenem a natchalnik elnöklete alatt az igazgatónő és a tanári s tanítónői személyzet részvételével tartott tanári értekezleteket, melyeknek ugyanaz a feladatuk, a mely nálunk a tanári értekezleteknek, t. i. az intézet belső oktatási s nevelési ügyei felett tanácskozni, azokat rendezni, s a tankönyveket megállapítani; – továbbá az administratív bizottságot, mely a natchalnik elnöklete alatt, az igazgatónőből, a tanári értekezleten választott két tanár, vagy tanítónőből, és – ha van – a tiszteletbeli felügyelőből áll. Ez utóbbinak feladata a költségvetést megállapítani, rendkívüli kiadásokat engedélyezni, az intézet anyagi ügyeire, és a tankönyvek s tanterv szerinti tanításra felügyelni.

A tanító személyzet férfiaktól és nőktől vegyesen van alkalmazva.

Mindegyik osztályban van egy osztályfőnöknő (dame de classe), ki ma már többnyire, de nem mindig egyszersmind valamely tantárgyat tanít is. Különösen nevelési tekintetben ennél coicentralódnak az osztály ügyei. Óraközökben, míg a tanár vagy tanítónő bejő, a növendékekkel van. Néha több osztálynak, vagy több parallel osztályoknak egy azon személy az osztályfőnöknéje.

A tanító személyzet megválasztásában szigorúan járnak el. A mennyire lehet, kiválóbb gymnasiumi vagy igen elismert képzettségű, tanárokat alkalmaznak ha szükség inkább óraadókul míg alkalmas egyénnel tölthetik be az állomásokat. Néhol főiskolai tanárok is tanítanak. Fizetésük aránylag nem valami fényes, de más

*) Hasonló célból tett utazásaim közben Németországban, Hollandban és Belgiumban a tanintézeteknél igen sok oroszszal találkoztam, s köztük az arisztokrátiának is számos tagjaival.

tekintetekben még az udvar is kiváló figyelemmel vau méltánylásukra. A korona kedveltjéül tekintetnek, s joguk van az államszolgálatban igényelhető minden előnyökre, u. m. nyugdíjra, a nemeség különböző fokozataiban előléptetésre, rendjelekre stb. Mondják? alig múlik el hónap, hogy a nőiskolák egy pár tanára ne neveztetnék ki udvari tanácsossá, vagy címzetes tanácsossá, vagy hogy rendjelet ne kapna.

A tanítónők ezelőtt a nevelőintézetekből, most rendszeren a Sándor gimnásiumnál levő képezdéből kerülnek ki. Kezdetben csak az alsó 3 osztályba alkalmaztattak tanításra, a felső négyben pedig kizárólag férfiak, de most már egyes tantárgyakban kellő képzettségüket kitüntetett nők a felsőbb osztályokban is tanítanak, bár rendszeren csak kevésbé tudományos tárgyakat.

A tanítók fizetései heti tanóráik száma szerint állapították meg, s pedig az alsó osztályokban 25, a felsőkben 50 rubellel. Tehát p. o. a ki hetenként 20 órát tanít, annak évi díja az alsó osztályokban 500 rubel, a felsőkben 1000 rubel; ha pedig p. o. csak heti tíz órát tanít: akkor 250, illetőleg 500 rubel. Húsz óránál többet egy tanár vagy tanítónő sem adhat.

Kezdetben a nők kizárólag az alsó osztályokban alkalmaztatván, az alsó és felső osztályokban adott tanításért megállapított díjkülönbözetet átvitték a két nem közötti különbségre, s szinte szabálylá lett – mint Németországban is sok helyen gyakorlatban van - hogy a tanítónő mindig felényi fizetést kapott, mint a férfi még ha a felső osztályban tanított is. De most már kezdik a felső osztályokban tanító nőket a férfiakkal egyenlőn díjazni.

A többi fizetések a lakáson vagy lakbéren felül következők: igazgatónő 750-1080; natchalnik Péterváron s Moskvában 2668 rubel; vidéken 750-900 rubel; a pétervári s moszkvai alfőnök 1000-1300 rubel, az osztályfőnöknők 400-700 rubel évi fizetést húznak.

A felsőbb alkalmazottak díja tisztességes, de a közönséges tanítóé és tanítónőé a nagy városokban elégtelen. Még ha legtöbb (t. i. heti 20) órát tanít is, alant 250, fönt 500 rubelt kap, miből Péterváron, ha családos ember, alig élhet meg, hát még kik kevesebb órát adhatnak. így kénytelenek más intézetekbe vagy házakhoz futkozni s magán órákat adni, holott a tanórákon kívül több tanárnak otthon is sok dolga van az írásbeli dolgozatok átvizsgálásával.

Az oktatás szervezete következő:

A tanfolyam a teljes gymnasiumokban rendszeren hét évig tart hét osztálylyal, s ezenfelül több helyen egy előkészítő osztálylyal, az úgynevezett progymnasiumokban az alsó 3, néhol négy osztály van ugyanannyi évi tanfolyammal.

A vidéki intézeteknél néhol a tanító személyzet elégtelensége miatt vagy a tanévet teszik kevesebbre, vagy az osztályokat vonják össze, úgy hogy p. o. egy osztály két évig tart.

A legelső (azaz számításuk szerint hetedik) osztályba felvétetnek legalább 8 éves leánykák, kik sikeres felvételi vizsgálatot állanak ki a számtan elemeiből, orosz, német és francia olvasás és írásból. Hogy a legelső osztályba lépő 8 éves leányoktól már a francia és német olvasást és írást is megkívánják, ez csak azáltal lehet, hogy Oroszországban e két nyelv annyira el van terjedve, miként úgyszólván minden háznál már zsenge korukban tanítják reájuk a gyermekeket.

A felvett növendékek a fővárosokban 60, némely vidéki városokban 50, néhol 40 rubel évi tandíjat fizetnek, miből – tekintve, hogy egy-egy intézetnek rendszeren több száz növendéke van – jelentékeny összeg folyik be.

A rendes tanfolyamban tantárgyak: vallás, minden reggel az iskola azzal kezdődik, hogy egy pópa jelenik meg az osztályokban, s imádkozás után egyik vagy másik osztályban tanítja a katechismust, szent történetet, a keleti egyház liturgiáját, a latin egyház schismáját, s az orosz egyház történetét és dicsőségét. A nem a keleti egyházhoz tartozó növendékekre nézve a vallástan facultatív, és a rendes órákon kívül a facultatív tárgyra szánt órákon tanítatik még a muzulmánoknak is, ha vannak.

Egyéb kötelezett tantárgyak: az orosz nyelv és irodalom, a francia és német nyelv, történet, földrajz, szám- és mértan (bezárólag az első fokú egyenletekig), a természettan és természetrajz elemei (a felső osztályokba), ének, rajz, női munkák és tánc, mely úgy látszik, a testgyakorlatot is helyettesíti.

Kiváló gondot fordítanak a történet tanítására. Azelőtt a három alsó osztályba a tanítónő a világtörténetből érdekesebb részleteket beszélt el s a rendes tanítás a 4-ik (most a 3-ik évben) kezdődött Ázsia és görögök történetével, az 5-ik évben a római és a középkori történeteket a keresztes háborúig és Oroszországnak első századaiban való történetét; a 6-ik évben Európa történetét a westphali

békéig; és Oroszország történetét a Románof ház trónralépteig; a 7-ik évben európai történetet az 1856-iki párizsi szerződésig, és Oroszország történetét a mai napig. Látható, hogy Oroszország története mindenütt a világtörténettel párhuzamosan tanítatik. Facultatív tantárgy: az angol s az említett vallásanak. Egy osztályban 40-nél több tanuló nem lehet. Mihelyt e számot túlhaladják, párhuzamos osztály állítandó. Ezek némely intézetben igen számosak, így p. o. Péterváron a Mária gymnasium 7 osztályánál 18 párhuzamos osztály van. Néha császári irat rendeli el – főleg a vidéki intézeteknél – parallel osztályok állítását.

A tanidő éven át augusztus 7-től június 15-ig tart, s naponként rendszeresen reggel 9 órától d. u. 2 ½ óráig, úgy hogy fél óra az imádságra, 5 óra a tanításra fordítatik. Az első három órán nehezebb tárgyak, a két utolsón ének, rajz vagy kézi munka és tánc taníttatnak.

Péterváron, hol az intézeteknek kényelmes nagy épületeik vannak, némelyikben étterem is van, hol a tanárok s növendékek levest és csokoládét kaphatnak.

Évenként szigorú vizsgálatok vannak, s a kellő tanultságot nem szerzett tanulót kíméletlenül előbbi osztályába marasztalják. Ez három éven át történhetik, ha akkor sem eléggé készült a továbbmenetelre, többé az intézetbe nem veszik fel. A kitünőbb tanulók francia szokás szerint, a tanév végén nyilvános ünnepélyességgel, könyveket és medaillonokat kapnak jutalmul.

Az egész tanfolyamot elvégzett növendékek bizonyítványt nyernek, melylyel felvételi vizsgálat nélkül beléphetnek a képezdei tanfolyamra, s egyszersmind magán tanítónőkké jogosíttatnak a bizonyítványban megjelölt tantárgyból.

Ez a Mária császárné féle gymnasiumok tanrendje.

A minisztérium a hatósága alatt álló női gymnasiumok tanrendjét hasonló értelemben szabályozta az 1870. maj. 24-iki rendelettel, de ebben csak általánosságban voltak meghatározva a tanfolyam tartama és a tantárgyak; a részletes tantervet az egyes intézetek bizottságai állapították meg. E miatt azonban a különféle intézeteknél mind a tananyag, mind az egész oktatás mérve rendkívül egyenlőtlen volt. A kormány részint ezen bajon segített, részint alább említendő egyéb okokból 1874. maj. 11-ikén adott ki a női gymnasiumok számára részletes tantervet, melynek vázlatát a következő táblázatban látható:

Alulról számítva az	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
	o s z t á l y b a n						
I. Ált. kötelezett tantárgyak.							
Vallás	2	2	2	2	2	2	2
Orosz nyelv s irodalom	4	4	3	3	3	3	3
Mathematika	3	3	3	3	3	4	4
Földrajz	2	2	2	2	—	—	2
Történet	—	—	2	2	3	3	2
Természettaniak . . .	—	—	—	2	2	3	3
Írás	2	2	1	1	—	—	—
Kézi munka	—	—	2	2	2	2	1
Összesen	13	13	15	17	15	17	17
II. Választhatók :							
a) v a g y :							
Német nyelv	5	5	4	3	4	3	2
Francia nyelv	5	5	4	3	4	3	2
Rajz	2	2	2	2	2	2	2
Neveléstan	—	—	—	—	—	—	2
Összesen	25	25	25	25	25	25	25
b) v a g y :							
Egy modern nyelv . .	5	5	4	3	4	3	2
Latin nyelv	6	6	6	5	5	5	5
Görög nyelv	—	—	5	5	6	5	6
Összesen	24	24	30	30	30	30	30

A szülők leányaik számára szabadon választhatják nemcsak a II. a) vagy a II. b) alatt jegyzett összes tárgyakat, hanem mindegyik csoport körén belől bármelyik tantárgyat.

A 7 osztály fölé még egy nyolcadik, úgynevezett kiegészítő osztály állíttatott külön tantervvel azok számára, kik tanítónökké akarnak lenni, és csak ezen nyolcadik osztály elvégzésével letett vizsga után nyerhetnek az alsó iskolákban tanítónői hivatalra jogosító oklevelet.

A hét osztályra vonatkozó 1874-iki tanterv azonban a facultativ tárgyakra vonatkozólag úgy látom, még ma is csak néhány intézetnél van életbe léptetve.

A Maria Feodorovna által alapított nevelő intézetek ma is bentlakással vannak szervezve; de a női gymnasiumok rendszeren externatusok, s csak a tanításra járnak be a növendékek, azonban a hol a körülmények szükségessé teszik, néhol ezekhez is van bentlakás, illetőleg pensionatus kapcsolva, így p. o. a kormány jelentésében is kitűnőnek mondott wilnai gymnasiumhoz, melyre a tandíjakon felül az állampénztárból 12,245 rubel fordítatik.

Péter váron a Sándor gymnasiumnál tanítónőképezde van, melybe a gymnasium 7 osztályát sikerrel elvégzett tanulók vétetnek fel két évig tartó paedagogiai tanfolyamra, melyben azonban úgy látszik, a fősúly a módszertanra és a választott tanszakban való tovább képzésre van fektetve. E képezdébe 150-160 tanuló vétetik fel, de 4-5 száz is szokott felvételre pályázni, s ezért a legjobb tehetségűeket és készütségűeket választhatják ki. A növendékek saját költségükön és kint lakva képezik ki magukat. A képezdének a Maria gymnasiumtól külön álló gyakorló iskolája van.

Végül azt kell megjegyezmem, hogy a pétervári női gymnasiumoknak egy félhivatalos volta dacára is szabadelvű folyóiratuk van „Paedoghitcheskii Listok” (Paedagogiai lapok) címmel, mely a nőnevelés, és különösen a női gymnasiumok érdekeit képviseli.

E folyóirat jó szolgálatot tett az új intézetek, s tanrendszerük megismertetésére, és a közvélemény megnyerésére s tájékoztatására különösen a különböző irányból keletkezett támadások és káros irányzatok ellenében.

Főleg két ellentétes irányból fenyegette az új intézményeket veszélyes áramlat. Oroszországban, hol a társadalmi rangkülönbség érzete még ma is erős, sokan idegenkedtek attól, hogy az első arisztokrata, vagy a gazdag földbirtokos, vagy előkelő államhivatalnok leánya a kiskereskedő vagy éppen földműves leányával egy intézetbe járjon, s ugyanazon kiképzést nyerje, mint az a szegény leány, ki tanítónővé készül. Ezek ezért, s ismét mások más szempontból az egészben veszedelmes újítást láttak, mely a régi erkölcsöket és családéletet felforgató nő emancipation vezet. Az ezen szempontokból támadt ellenszenvet táplálták az ellentétes irányból támadt túlzások.

Egy országban sem oly hajlandók az emberek extravagáns nézetekre, mint Oroszországban, a nihilismus hazájában. Az új nevelési rendszer megalapításában sokan azonnal a legszélsőbb nő-emancipatio hajnalát üdvözlék. Könnyelmű nők (számos fiatal leány) elhagyták a szülői házat, önálló existenciát akarva a nagy városokban alapítani, burschenschaft-szerű szövetségekbe léptek fiatal emberekkel, lenyírt hajjal, szemüveggel, a német egyetemeken dívó tanuló sapkákban s férfias ruhákban járkáltak Pétervár utcáin.

Méltánylással kell elismernünk, hogy a császárnét és az államkormányt ez extravagantiák egy pillanatra sem tartóztatták fel a megkezdett ösvényen haladásban, s nem tántorították el a választott iránytól. A túlzó ledér nőket még az utcákon is üldözte ugyan a rendőrség, de a kóros tünetényt nem tekintették az új oktatás eredményéül, s a női gymnasiumokat egyre szaporították. A mit pedig a támadt követelésekből kielégítendőül láttak, arról a kormány gondoskodott. Midőn pár év előtt könnyelmű nők kellemetlenségeket idéztek elő külföldi egyetemeken, a kimenetelt a kormány eltiltá ugyan, de egyszersmind intézkedett, hogy egyetemen otthon nők is szintén tanulhassanak. Hogy pedig oda jobb előkészültséggel lépjenek be, először Fischerné asszony Moszkvában levő magán leány tanintézetébe a klaszikai gymnasiumok tantervét alkalmazta a kormány engedélyével, később, 1874-ben pedig a közoktatási miniszter e célra tekintettel állapította meg az új tantervet, és a görög s latin nyelvet facultativ tantárgyul behozta.

Ezen intézkedéssel kapcsolatban (s különösen Fischerné inté-

zetére tekintettel) a közoktatási miniszter engedélyt adott Guerier egyetemi tanárnak, hogy a moszkvai egyetemen nők számára a kormány által jóváhagyott tanrend szerint nyilvános tanfolyamot rendezzen és vezessen, azon célból, hogy a gymnasium ok vagy a Maria F. féle) nevelőintézetek tanfolyamait elvégzett leányok az általános műveltségben magukat tovább képezhessék. A moszkvai egyetemen felállított e külön női tanfolyam tartamát a kiadott szabályzatban a miniszter 4 évre állapította meg. Kötelezett tantárgyakul vannak rendelve: orosz és egyetemes irodalom, orosz és világtörténet, a polgárosodás és a művészetek története; s természettan. Facultatív tantárgyak: matematika, idegen nyelvek és egészségtan.

Ezenfelül azon bizottság, melyet épen a zürichi kellemetlenségek alkalmából a kormány azon kérdés feletti tanácskozássra hívott Össze, hogy miként kellene a nőknek a felsőbb oktatásra való jogosult igényeit kielégíteni, s melynek véleményére vétettek fel a gymnasiumokba a görög és latin nyelvek is; egy oly felsőbb női tanintézet tervezetét dolgozta ki, melynek három éves tanfolyamában egy részről tanítónők képezetnének, más részről egyszersmind előkészülhetnének az orvos-sebészi akadémiába tanulandó gyógyszerési és orvosi szaktanfolyamokra.

Ezen női főiskolának tervezete szerint 6 tanszakja lenne, u. m. 1. matematikai és latin (az orvosi akad. előkészítő), 2. mathem. és földrajz, 3. francia, 4. német nyelv s irodalom, 5. történet, 6. orosz nyelv s irodalom. Mind a hat tanszakban tanulók számára közösen taníthatnák: logika és lélektan, a paedagogia története s vallástan.

A kormány e tervezetet a múlt évben elfogadta, de hogy az új tanintézet létrejött volna, nincs róla tudomásom, s meglehet, hogy a moszkvai egyetemen a Guerier féle tanfolyamot fogják e szerint berendezni.

Mindezen eljárás és kitartás eredménye az lett, hogy az extravagantiák elmultak, a közvélemény pedig a női gymnasiumokkal megbarátkozott, s azok a társadalom életszükségévé váltak.

Ez röviden az orosz női tanintézetek keletkezése és szervezete. Nem szándékom tanrendszerüket bírálni, de az előadottakból is látható, hogy a közép fokú iskolák gymnasiumoknak neveztetnek ugyan, de akár a tanidőt, akár a tanított ismeretek mennyiségét s mérvét illetőleg egyáltalán nem a mi, és a német gymnasiumoknak felelnek meg, sőt azon néhány gymnasiumot kivéve, melyben a classicus nyelvek tanítatnak, a többi a régi 6 osztályú reálskoláinkkal sem képzelhető egy színvonalra, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy a természettudományokból csak az elemi ismeretek tanítatnak, a mathesisből csupán az első fokú egyenletekig haladnak, és classical képzés nélkül a modern nyelvekben gyakorlati irányú oktatást adnak; a 3 osztályú progymnasiumok pedig kivévén, hogy bennük a német s francia nyelv tanítatik, a többi tantárgyakat, s az általános tanidőt illetőleg, a mi felső népiskoláinkkal sem tehetők egy rangba.

A teljes 7 osztályú női gymnasiumok is tehát fiútanintézeteinktől különböző női középiskolák, melyekben a leányok 8 éves koruktól 7 éven át, tehát 15 éves koruk betöltéséig rendszeres oktatást nyernek. De azt hiszem, életrevalóságuk és nagy kulturai fontosságuk éppen ezen jellemükben van.

Egyébiránt az orosz nőigymnasiumoknak is még a kezdet számtalan nehézségeivel kell küzdeniök. Egyik nagy bajuknak látom azt, hogy rövid idő alatt roppant sok intézetet állítván fel, sem anyagilag, sem szellemileg nem bírják valamennyit elegendő számú jó tanerőkkel látni el, s míg némely tanintézetek igen fényesen vannak berendezve, viszont sokban kevés és roszul díjazott tanító van. E miatt sok helyen a hét évi tanítás is 5-6 osztályra van összevonva, vagy éppen 5-6 év van életbe léptetve, és a tanítás mérve s eredménye az 1874 évi tanterv dacára is a különböző intézetekben meglehetősen különböző.

Másik nagy- nehézségüknek látom azt, hogy a birodalom roppant kiterjedésénél s egyéb okoknál fogva a népiskolai oktatás nincsen aránylagosan annyira kifejlődve, hogy ezen női gymnasiumoknak is kellő alapul szolgálhatna, s így kénytelenek az elemi oktatást szintén nagy részben pótolni, mi az alsó 3-4 évet (tehát a pro gymnasiumoknak összes idejét) majdnem egészen igénybe veszi.

De az orosz női gymnasiumok értéke nem is abban áll, hogy azok benső kifejlettségük tekintetében, s az oktatást illetőleg

nekünk mintául szolgálhatnak, hanem abban, hogy az orosz céloknak és jelen társadalmi szükségnek megfelelnek, sőt az elbírhatott leggyorsabb haladás lépcsőjéül szolgálnak; főleg pedig abban, hogy egy roppant kiterjedésű oly culturalis mozgalmat képviselnek, melynek az egész nemzet életére kiható nagy eredményei lesznek. A hol ily erélylyel indult meg és folytattatik a kezdet, ott a szükséges reformok és benső kifejlődés is aránylag rövid idő kérdése leend.